Raimonds Briedis
Lita Silova

Ko pasaka pasaka?

lasāmā grāmata

811.174243(075)
Ko 001

Latviešu valodas aģentūra

Lasāmā grāmata „Ko pasaka pasaka?"
Lasāmgrāmata ārvalstu studentiem un diasporas jauniešiem

Autori *Raimonds Briedis, Lita Silova*
Vizuālā koncepcija un makets *Elīna Brasliņa*

Redaktore *Sigita Kušnere*
Korektore *Agita Kazakeviča*
Recenzente *Brigita Šiliņa*

Projekta vadītāja *Indra Lapinska*

© Raimonds Briedis, Lita Silova
© Elīna Brasliņa, dizains
© LVA, 2015

ISBN 978-9984-829-26-5

Saturs

Leģendas 6
Indriķa Livonijas hronika 11
Gothards Frīdrihs Stenders 14
Gailis 22
Latviešu tautas pasakas 26
Sudraba, zelta un dimanta zirgs 29
Rūdolfs Blaumanis 36
Velniņi 40
Kārlis Skalbe 56
Pasaka par vērdiņu 60
Anna Sakse 68
Narcise 72
Imants Ziedonis 76
Dzeltenā pasaka 80
Nora Ikstena 84
Ciems, kurā vārdi sasala gaisā 87

Koncepcija

Pasaka ir ne tikai pasaka. Pasaka reizēm pasaka ko vairāk un ir ne tikai pasaka, bet arī tas, ko tā pasaka.

Lasāmgrāmata „Ko pasaka pasaka?" ir miniatūra leģendu un pasaku antoloģija, kura varētu tikt izmantota kā palīglīdzeklis latviešu valodas un kultūras apguves procesā gan ārzemēs, gan Latvijā. Vispirms tā ir lasāmgrāmata, kas apkopo tekstus lasīšanai, uzmanības centrā paturot vienu žanru – pasaku, kas raksturīga gan latviešu literatūrai, gan arī ļauj ieraudzīt dažādus latviešu kultūras elementus gan senatnē un kultūras tradīcijās, gan arī to klātesamību mūsdienu norisēs. Līdztekus pasaku tekstiem izmantots ilustratīvais materiāls, kas vizualizē gan pasaku tekstos izmantotos tēlus, gan arī sasaista tos ar Latvijas vidi un kultūru. Kā papildu materiāls izmantoti komentāri un skaidrojumi, kas ļauj ieraudzīt plašāku pasaku tekstu kontekstu un rast saiknes ar latviešu kultūru un valodas lietotāju pasauli, kā arī rast analoģijas citās kultūrās. Grāmatas mērķis ir ļaut valodas apguvējiem iepazīties ar latviešu literatūru, tai būtisku žanru, vienlaikus ar valodu iepazīt latviešu kultūru, tajā būtiskas kultūras zīmes un kodus.

Lasāmgrāmatai izvēlētie teksti hronoloģiski iezīmē laiku no teiksmainajiem senlaikiem līdz mūsdienām. Lai iezīmētu senākos laikus, lasītājiem piedāvāts ieskats ziņās par Latvijas telpu, kādu to redzējuši Senās Romas vēsturnieks Tacits un Livonijas hronikas autors. Pasakas literārās tradīcijas aizsākumu raksturo G. F. Stendera pasaka, kurai seko 19. gadsimtā pierakstītās latviešu tautas pasakas – iezīmējot vēlākās literārās pasakas tradīcijas avotus: Eiropas kultūra un latviešu folklora. Lai raksturotu pasaku jaunākajos laikos, lasāmgrāmatā hronoloģiskā secībā ietverti latviešu literatūrai būtiski autori un to pasakas, kas vienlaikus ir augstvērtīgi literārie teksti, gan arī pazīstami mūsdienu lasītājiem (R. Blaumaņa „Velniņi", K. Skalbes „Pasaka par vērdiņu"). Trīs autori – A. Sakse, I. Ziedonis un N. Ikstena – iezīmē gan tradīcijas izmantojumu un variācijas 20. gadsimta otrajā pusē, gan arī parāda, kā tradīcijas saglabājas valodā un kultūrā. Pasaku teksti atklāj latviešu valodā iekļautās mākslinieciskās iespējas, aktualizē dažāda laika latviešu valodu (papildus tekstiem iekļauti senāku laiku vārdu, izteikumu, lietojumu skaidrojumi).

Lasāmgrāmatu iespējams izmantot secīgi vai fragmentāri, kā arī aktualizēt atsevišķus tās segmentus. Līdzās tekstiem un valodiskajiem skaidrojumiem grāmatā iekļauti paskaidrojoši vai papildu lasīšanai paredzēti teksti, kas saistīti ar kulturoloģisko kontekstu un paredzēti lasītāja turpmākas izziņas veicināšanai.

Lasāmajā grāmatā izvēlētie mācību paņēmieni veicina motivētu lasīšanu, kā arī aktivizē personisku izziņas procesu un attīsta radošo pašizpausmi (to saistot arī ar valodas apguvi un nostiprināšanu). Tādējādi lasāmās grāmatas tekstu apguvē izvēlēti šādi metodiskie paņēmieni: brīvais raksts, daudzveidīgā jautāšana, diskusija, domu karte, vizualizēšana, lomu spēle, pārjautāšana, problēmsituāciju risināšana, prognozēšana, radošā rakstīšana, mācību saruna (mācību dialogs, polilogs). Savukārt nepabeigtie teikumi, vingrināšanās, veselā salikšana no daļām, anketa, tests u.tml. uzdevumi pielikumā dotajos piemēros atbilst teksta uztveres līmeņu izlīdzināšanai, kā arī iespējamo valodas aspektu apguvei, izmantojot konkrētā literārā teksta iespējas.

R. Briedis, L. Silova, E. Brasliņa

APZĪMĒJUMI

Interesanti!

Atrodi vai izdomā!

Jauni vārdi!

Klausies!

Leģendas

Senos laikos, kad latvieši vēl neapdzīvoja Baltijas jūras krastu, Vidusjūras zemju iemītnieku uzmanību saistīja Eiropas ziemeļos atrodamais dzintars. Pirmo ceļotāju ziņas, kuras atstāstījuši grieķu un romiešu vēsturnieki, ir senākais, kas zināms par Baltiju un tās pirmajiem iedzīvotājiem. Baltija bija neskaidrā zemes mala, kurā cilvēki (pēc grieķu izpratnes – barbari) dzīvoja pēc citiem noteikumiem, taču vairākos vēsturnieku stāstos īpaša uzmanība pievērsta ne tikai svešādajām parašām, bet arī dzintaram – sastingušiem (fosilētiem) priežu sveķiem, kurus izskaloja jūra un kurus rotājumos bija iecienījuši senie grieķi un romieši. Tālaika vēsturnieku spriedumi mūsdienās šķiet līdzīgi pasakām, teikām un leģendām, kas raksturo teiksmainas tautas un cilvēkus, taču seno laiku liecinieks – dzintars – joprojām ir Latvijas (arī visas Baltijas) saules gaismas radīts akmens.

Dzintarzeme, Dzintara jūra – tie ir poētiski apzīmējumi Latvijai un Baltijas jūrai.

Savukārt Dzintara ceļš ir vēsturiski fiksēts tirdzniecības ceļš, kas m. ē. 1.–5. gadsimtā savienoja prūšu un kuršu apdzīvotos novadus Baltijas jūras piekrastē un Seno Romu. Senākie dzintara apstrādes centri Baltijā bija Šventojas un Sārnates lagūnas piekrastē (Lietuva), Siliņupes apmetnē, arī pie Lubāna ezera (Latvija), Kuršu kāpās (Lietuva, Krievija).

No dzintara gatavoja rotaslietas – visbiežāk krelles, kniepķenus un dažāda veida rotu piekariņus. Ar rotām greznojās gan ikdienā un svinīgos brīžos, gan arī deva tās līdzi mirušajiem kapā.

Latviski saules akmeni sauc – dzintars, dzītars, zītars. Tam ir trīs veidi:

dzeltenais caurspīdīgais;
dzeltenais necaurspīdīgais;
baltais necaurspīdīgais (kaula dzintars).

Senākā informācija par tālo un noslēpumaino dzintara zemi rodama hellēnisma laikmeta vēsturnieka Sicīlijas Diodora (*Diodorus Siculus*, ap 90.–30. g. p. m. ē.) darbā *Bibliotheca historica* (att.), romiešu dabas pētnieka Gaja Sekunda Plīnija Vecākā (*Gaius Plinius Secundus Maior*, ap 23.–79. g. m. ē.) *Naturalis historiae libri*.

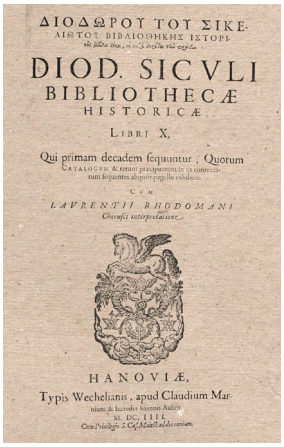
ΔΙΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΣΙΚΕ-
ΛΙΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙ-

DIOD. SICVLI
BIBLIOTHECÆ
HISTORICÆ
LIBRI X.

Qui primam decadem sequuntur; Quorum

LAVRENTII RHODOMANI

HANOVIÆ.
Typis Wechelianis, apud Claudium Mar-

Kora „Kamēr...” koncertprogrammā „Dzintara dziesmas” skan septiņpadsmit latviešu tautasdziesmas dažādu tautu komponistu apdarē.

kniepķens – kreklu sakta; divas sastiprinātas pogas ar piekariņiem (piekārtiem rotājumiem)

Lietuviski – *gintaras*, prūsiski – *gentars*, ungāriski – *gyantár (borostyán)*, latīniski – *gentarum (sucinum)*, krieviski – *янтарь*, čehiski – *jantar*, sengrieķu – *ēlektros*, grieķu – *κεχριμπάρι*, igauniski – *merevaik*, somiski – *meripihka*, franču – *ambre*, itāliski – *ambra (resina)*, angliski – *amber*, spāniski – *ámbar*, vāciski – *bernstein*, poliski – *bursztyn (jantar, amber)*, zviedriski – *bärnsten*, turciski – *kehribar*, rumāniski – *chihlimbarul*.

Tacita tekstu tulkojis ievērojamais latviešu valodnieks Jānis Endzelīns (1873–1961). Slavena un īpaša ir Kārļa Mīlenbaha (1853–1916) un Jāņa Endzelīna skaidrojošā Latviešu valodas vārdnīca (ME, 1923–1932), kas joprojām ir viens no apjomīgākajiem latviešu valodas krājumiem, kur līdzās literārās valodas vārdiem ir ietverti apvidvārdi un senākas vārdu formas.

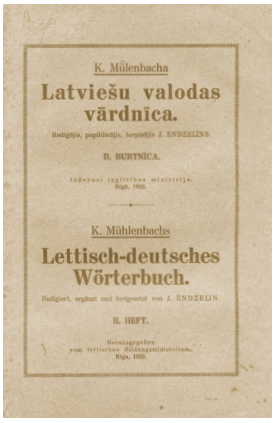
K. Mülenbacha
Latviešu valodas vārdnīca.
II. BURTNICA.
K. Mühlenbachs
Lettisch-deutsches Wörterbuch.
II. HEFT.

Senās Romas vēsturnieks un orators Tacits (*Tacitus*, ap 55.–ap 117. g. m. ē.) savā darbā „Ģermānija" (*De Germania*, m. ē. 98. g.) 45. nodaļā raksturojis aistus, kas dzīvo Svēbu jūras austrumu piekrastē. Mūsdienu pētnieki uzskata, ka aisti (aistieši) varētu būt seno prūšu vai pat visu baltu cilšu kopīgs apzīmējums. Savukārt senais Baltijas jūras nosaukums atrodams Vācijas ģeogrāfijā – *Mare Suebicum* (*Mare Sarmaticum*); svēbi – ciltis, kas dzīvojušas jūras piekrastē un vēlāk devušās uz tagadējo Švābiju.

Tacita izvēlētā pozīcija, raksturojot citas zemes un tautas, ir pretrunīga. Atrodi piemērus tekstā, kas pierāda, ka romiešus viņš uzskata par labākiem!

Viņpus svionu [zemes] ir cita jūra, kūtra un gandrīz nekustīga. Ka tā zemes lodi apjož un ieslēdz, ir tāpēc ticams, ka jau rietošās saules beidzamais spožums līdz pat lēktai patveras tik gaišs, ka liek zvaigznēm nobālēt; pārliecība piemetina, ka esot arī dzirdama lecošās saules skaņa un redzami zirgu tēli un galvas stari. Līdz tai vietai – ja teiksma patiesa – ne tālāk sniedzas pasaule. Tad nu jau pa labi Svēbu

svionu [zeme] – iespējams, seno zviedru priekšteču apdzīvota teritorija

kūtrs – lēns, mazkustīgs

zemes lodi apjož un ieslēdz – ir apkārt zemes lodei

beidzamais – pēdējais

lēkta – lēkts, saules lēkts – saules parādīšanās no rīta

pārliecība piemetina – ir pārliecība

līdz tai vietai [..] ne tālāk sniedzas pasaule – pēc antīkās pasaules priekšstatiem: zemes mala

kuilis – meža cūkas tēviņš

reti ķeras pie dzelzs – reti izmanto dzelzi

runga – resna nūja

pūlēties – censties, darīt

nevīžība – nekārtība, slinkums

sēklis – sekla (nedziļa) vieta jūrā

nei – ne; nedz

kādā kārtā – kādā veidā

jūras izmesli – no jūras izmestais (ūdenszāles u. c.)

cēla to godā – godināt, atzīt, ievērot

jēlveidā – neapstrādātā veidā

noskārst no tam – saprast no tā

pa zemi lodājuši – pa zemi kustējušies ložņājot

iestigt – iekļūt tā, ka nevar pakustēties

vielai sarecēt – vielai kļūt biezai, sabiezēt

nomaļos apgabalos – apgabalos, kas atrodas tālu no centra

izsvīts vīraks un balzams – izsvīdis (parādījies virspusē) vīraks (smaržīga viela) un balzams

sili un gāršas – priežu mežs un jauktu koku mežs (bez priedēm)

līdzīgi lāpai – līdzīgi kā lāpa

piķis – no darvas, vaska, taukiem, sēra u. c. sastāvdaļām savārīts vielu maisījums

sveķis – sacietējis augu šķidrums

jūra savā piekrastē apskalo aistiešu ciltis, kas parašās un izskatā neatšķiras no svēbiem, valodā – tuvākas britiem. Pielūdz tie dievu māti. Kā ticības zīmi nēsā kuiļa tēlus; tie ieroču vietā un kā aizsarglīdzeklis pret visu ko nodrošina dieves cienītājus arī ienaidnieku vidū. Reti ķeras pie dzelzs, vairāk pie rungām. Ap labību un citiem augļiem pūlas ar lielāku pacietību, nekā no parastās ģermāņu nevīžības gaidāms. Bet arī jūru pārmeklē un vienīgie no visiem lasa dzintaru, ko sauc par glēsu, sēkļos un pašā krastā. Un – kā jau barbari – tie nav ne pētījuši, nei uzzinājuši, kāda tam daba vai kādā kārtā tas rodas; ilgi gulēja tas starp citiem jūras izmesliem, līdz mūsu greznība cēla to godā. Paši to nekur nelieto: jēlveidā salasa, neapstrādātu nes tirgū un maksu saņem brīnīdamies. Ka tas radies no koku sulas, var tomēr noskārst no tam, ka bieži tam spīd cauri kādi pa zemi lodājuši un arī spārnoti dzīvnieki, kas, iestiguši šķidrumā, – pēc tam vielai sarecot – paliek tur ieslēgti. Tā tad, kā nomaļos Austrumu apgabalos, kur izsvīts vīraks un balzams, tā laikam arī Rietumu salās un zemēs ir sevišķi ražīgi sili un gāršas, kur koku sula tuvējās saules staru izspiesta un vēl šķidra tek netālajā jūrā, kur stipras vētras to izskalo pretējā piekrastē. Ja pārbauda dzītara dabu, pieliekot tam uguni, tas aizdegas līdzīgi lāpai un rada kūpošu un smirdīgu liesmu; tad atkal sastingst par ko līdzīgu piķim vai sveķim.

Senās Romas vēsturnieka Tacita stāstījums dažkārt izrādās objektīvs, arī raksturojot – barbarus. Sameklē tekstā piemērus, kuros Tacits izsaka pozitīvu viedokli par aistiem!

Dzintars Tacita tekstā dēvēts par koka sulu, tautā ir nostiprinājies teiciens – Saules asaras. Savukārt Senās Grieķijas mītos dzintars saistās ar dievu asarām – Faetona māsas (saules dieva Hēlija meitas) apraud brāli, bet Apollons apraud sava dēla Asklēpija nāvi. Veic izpēti – kādi dzintara rašanās skaidrojumi ir zināmi tavas tautas pagātnē!

Dzintars ir bijis nozīmīgs iemesls, lai senās baltu ciltis tiktu ierakstītas pasaules vēsturē. Apdomā, kādas bija tavas pašas pirmās zināšanas par latviešiem un Latviju! Izveido piecu spilgtāko iespaidu skalu – pieraksti laiku un notikumu, cilvēku vārdus, īpašus nosaukumus, arī nepieciešamos zīmējumus utt.! Salīdzini ar kolēģiem – kas līdzīgs un kas pilnīgi atšķirīgs jūsu hronikās!

Seno baltu cilšu dzīve ir iepazīstama folklorā, etnogrāfijas un arheoloģijas materiālos. Īpaši ir ornamenti tautas tērpos, rotās, bet, piemēram, Lielvārdes jostu uzskata par senu un noslēpumainu zīmju rakstu. Rakstīt – tas senāk vispirms nozīmēja 'zīmēt'. Tikai pakāpeniski zīmētie raksti kļuva par burtiem, kurus lietojam joprojām. Vārdu „burtnīca" (arī „burtne") rakstnieks un publicists Atis Kronvalds izdomāja 1869. gadā, kad īstos burtniekus – biteniekus – varēja vēl satikt ikdienas darbos mežā. Iepazīsti divu vārdnīcu teksta fragmentus!

RAKSTĪT – iegrebt, iebakstīt, iekasīt vai citādā veidā iedziļināt zemē, akmenī, kokā u. c. materiālā noteiktas zīmes (aizsargzīmes, buramzīmes); urbināt; durt; atstāt pēdas, nospiedumus; 2) ornamentēt audumu, adījumu u. tml.; 3) veidot uz papīra vai cita materiāla tekstu. Vārds atvasināts no darbības vārda 'rakt' (Karulis, II, 102); lietvārds 'raksts' – 1) burts, atsevišķa iegrebta, ievilkta zīme, arī ornaments; 2) ritms, kaut kas noteiktā ritmā darīts; 3) uzrakstītais, rakstāmais, burtu virknējums.

(Janīna Kursīte „Neakadēmiskā latviešu valodas vārdnīca. Vārdene")

Ar vārdu burtnieks senatnē apzīmē meža dravnieku sakarā ar bišu kokos iegrieztajām īpašuma zīmēm [..]. Līdztekus izveidojās arī vārda burtnieks nozīme 'zīlnieks, maģijas zinātājs', jo burtus (kociņos iegrieztas zīmes → kociņus ar iegrieztām zīmēm) varēja lietot maģiskiem nolūkiem [..]. J. Alunāns uz šā pamata radīja mītu par burtniekiem kā dziedātāju kārtu, par tautas iedvesmotājiem, hroniku rakstītājiem un ievērojamu notikumu apdziedātājiem.

(Konstantīns Karulis „Latviešu etimoloģijas vārdnīca")

Atis Kronvalds – latviešu publicists, skolotājs, viens no zināmākajiem latviešu inteliģences kustības – jaunlatviešu – pārstāvjiem (1837–1875)

Juris Alunāns – latviešu dzejnieks, publicists, viens no zināmākajiem jaunlatviešu pārstāvjiem (1832–1864)

iegrebt – ar īpašu rīku veidot padziļinājumu

iebakstīt – ar pirkstu pieskārienu palīdzību veidot padziļinājumu

iekasīt – kasot ar asu priekšmetu, veidot zīmes

iedziļināt – padziļināt, izveidot dziļāku caurumu, dobumu

urbināt – ar asu priekšmetu (to grozot vai griežot) veidot caurumu, padziļinājumu

durt – ar asu priekšmetu izveidot padziļinājumu

atstāt pēdas – būt kādām paliekošām zīmēm, norādēm

ievilkt (zīmi) – izveidot (zīmi)

meža dravnieks – meža bitenieks: cilvēks, kas nodarbojas ar bitēm, ar medus vākšanu

bišu koki – koki, kuros bija dobumi ar bitēm

līdztekus – paralēli, līdzās

zīlnieks – cilvēks, kurš paredz (nākotni)

Lielvārdes josta (audēja – Ināra Ābeltiņa)

„Indriķa Livonijas hronika" bijis ierosmes avots citu gadsimtu rakstniekiem: Garlībs Helvigs Merķelis „Vanems Imanta" (1802); Auseklis „Beverīnas dziedonis" (1874); Andrejs Pumpurs „Lāčplēsis" (1888); Rainis „Uguns un nakts" (1904); Vizma Belševica „Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām" (dzejoļu krājumā „Gadu gredzeni", 1969); Marģeris Zariņš „Autīnes novada princis Hamlets" (stāstu krājumā „Vienas vasaras stāsti", 1975) u. c.

Savukārt rakstnieks un animators Māris Putniņš bērniem domātajā piedzīvojumu romānu ciklā radījis neparastu kulinārijas pasauli, kurā valda Mežonīgie pīrāgi un citas garšīgi interesantas būtnes. Grāmatā „Mežonīgie pīrāgi un Lielais Indriķis" rakstnieks asprātīgi attēlojis notikumus Baltainē, kurā ir četri īpaši novadi: Vidpanna, Kurpanna, Zempanna un Panngale.

Pirmie apjomīgākie rakstītās vēstures avoti par seno latviešu ciltīm, par līviem, ir divas viduslaiku hronikas; tās aptver notikumus 12. gadsimta beigās un 13. gadsimtā. Abas hronikas no iekarotāju, citzemju ienācēju viedokļa sniedz pirmās ziņas par laiku, kad sākās baltu cilšu kristīšana.

Liela bijusi vēsturnieku un rakstnieku interese par Livonijas hronikas noslēpumaino autoru – priesteri, tulku, bīskapa Alberta dzīves gaitu pierakstītāju. Henriks – Heinriks – Heinrihs – Indriķis? Pārvācojies latgalis vai vācu priesteris, kas apguvis līvu un latgaļu valodu?

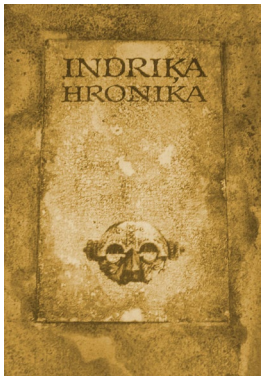

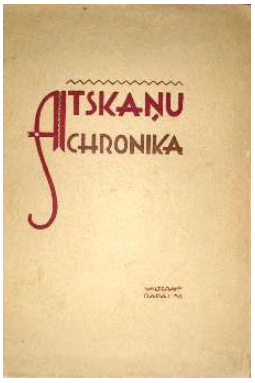

Indriķis – personvārds, latviskota vācu izcelsmes vārda *Heinrih* forma

Heinrici Cronicon Lyvoniae
(Indriķa Livonijas hronika: sarakstīta ap 1224.–1227. g.)

Bīskaps Meinards (Ikšķile)

- Vidzemes iekarošana
- Tālavas latgaļu pāriešana kristietībā
- Igaunijas iekarošana

Bīskaps Alberts (Rīga)

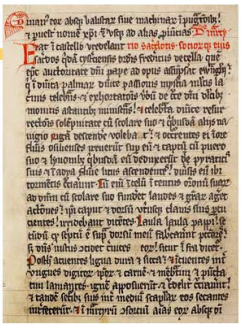

1100 1186 1200 1227 1300

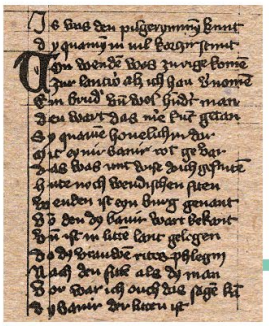

- vācu ierašanās Daugavas grīvā
- zemgaļu padošanās vāciem

Älteste Livländische Reimchronik
(Vecākā atskaņu hronika; sarakstīta ap 1290.–1296. g.)

Lasi pirmo fragmentu no „Indriķa Livonijas hronikas" un saskaiti, cik nozīmīgu notikumu fiksēts apmēram viena gada ietvaros!

Indriķa Livonijas hronika

Nākamajā ziemā lietuvji nopostīja Līvzemi un ļoti daudzus aizveda gūstā. Glābdamies no niknuma, sludinātājs kopā ar ikšķiliešiem patvērās mežos. Pēc lietuvju atkāpšanās minētais Meinards pārmeta līviem muļķību, tāpēc ka viņiem neesot nekādu nocietinājumu, un apsolīja, ka viņiem tikšot uzceltas pilis, ja viņi nolemšot kļūt par Dieva bērniem un tādi būt. Viņi piekrita, apsolīja to un ar zvērestu apstiprināja, ka pieņemšot kristību.

Tad nu nākamajā vasarā no Gotlandes tika atvesti dzirkaļi. Pa tam līvi vēlreiz apliecināja savu ciešo vēlēšanos pieņemt ticību. Pirms iesāka celt Ikšķiles pili, daļa tautas tika kristīta un visi pārējie apsolīja – tiesa, melīgi –, ka kristīšoties pēc pils pabeigšanas. Tā nu virs pamatiem pacēlās mūri. Pils piektā daļa tika celta par sludinātāja līdzekļiem un līdz ar to kļuva par viņu īpašumu; zemi baznīcas celšanai viņš bija jau nopircis iepriekš. Kad pils beidzot nāca gatava, kristītie atkal atkrita, bet vēl neatdzimušie atteicās pieņemt ticību. Tomēr Meinards no sava nodoma neatteicās. Tobrīd zemgaļi, kaimiņi pagāni, izdzirduši par akmeņu celtni un nezinādami, ka akmeņi sastiprināti ar javu, ieradās ar garām kuģu tauvām un savā vientiesībā domāja pili ievilkt Daugavā, bet, stopnieku ievainoti un cietuši zaudējumus, atkāpās.

lietuvji – lietuvieši

Līvzeme – Livonija

sludinātājs Meinards – pirmais zināmais vācu misionārs, vēlāk bīskaps (ap 1130–1196)

patverties – noslēpties

kļūt par Dieva bērniem – pieņemt kristīgo ticību

Gotlande – zviedru vikingu sala

dzirkaļi – akmeņkalis (apstrādā akmeņus)

cieša vēlēšanās – liela vēlēšanās

tiesa – iespraudums, kuru lieto, lai izceltu pretrunu

melīgi – melojot

nāca gatava – bija gatava

kristītie atkal atkrita – atteicās no kristīgās ticības

zemgaļi – viena no seno latviešu ciltīm

pagāns – nekristītais

java – celtniecībā izmantota savienojoša masa

kuģu tauvas – kuģu virves

vientiesība – naivums, naivitāte

stopnieks – karotājs, kas kaujās izmantoja stopus

Novērtē, kuros hronikas notikumos parādās senajām ciltīm – līviem un zemgaļiem – svarīga un grūta izvēle!

Salīdzini, kā Indriķa Livonijas hronikas fragmentā rīkojas līvi un zemgaļi! Kādus atšķirīgus paņēmienus viņi izvēlējās? Kāda ideja tomēr vieno abas senās ciltis?

Latviešu folklorā var iepazīt mierīgo un strādīgo latvieti, arī līksmo un dziedošo latvieti. Folklorā raksturoti arī drosmīgi un strauji karavīri, kas spēs sevi un dzimtu aizstāvēt. Tieši tāpēc zirgs īpašs vīrieša dzīvē: ar to varēs labi zemes darbus paveikt, tas būs palīgs kara gaitās.

Karavīrs, karavīrs
Mans jaunais bāleliņš:
Nemācēja kājas aut,
Jau zobenu vēcināja.

Kungi mani karā sūta,
Es gatavs kara vīrs:
Gatavs man kara zirgs,
Gatavs kara zobeniņš.

Lasi nākamo „Indriķa Livonijas hronikas" fragmentu un raksturo līvu dažādo attieksmi pret kristīgās ticības pieņemšanu! Salīdzini šo attieksmi abos hronikas fragmentos!

[1203. gada vasara]

Par Kaupo braucienu ar brāli Teoderihu pie visuaugstā priestera. Pēc tam brālis Teoderihs ar krustnešiem, kas togad Līvzemē zem sava krusta bija kalpojuši Dievam, aizbrauca uz Vāciju un paņēma līdzi kādu līvu, vārdā Kaupo, kas Turaidas līviem bija it kā valdnieks un vecākais. Kad viņi bija apceļojuši lielu daļu Vācijas, Teoderihs aizveda Kaupo uz Romu un stādīja priekšā pāvestam. Pāvests viņu uzņēma ļoti laipni, noskūpstīja un plaši iztaujāja par apstākļiem, kādos dzīvo tautas ap Līvzemi, un dziļi pateicās Dievam par līvu tautas atgriešanu. Pēc dažām dienām augsti cienījamais pāvests Innocents pasniedza minētajam Kaupo savu dāvanu, proti, simts zelta gabalu, un, kad tas vēlējās atgriezties Vācijā, ar lielu sirsnību atvadījās no tā, svētīja to un ar brāli Teoderihu aizsūtīja Līvzemes bīskapam ar svētā pāvesta Gregora roku rakstītu Bībeli.

bāleliņš – brālis

kājas aut – apģērbt (apaut) kājas

vēcināt – vicināt

zobeniņš – zobentiņš

Kaupo – Turaidas lībiešu virsaitis (valdnieks)

brālis Teoderihs – abats Daugavgrīvā (1202–1211), bīskaps Igaunijā (1211–1219)

visuaugstais priesteris – Romas pāvests

krustneši – bruņinieki, kas piedalījās krusta karā

zem sava krusta bija kalpojuši Dievam – krustnešu tērpa centrā bija krusts

Turaida – viens no līvu novadiem

stādīt priekšā – iepazīstināt

pāvests Innocents – Romas pāvests Innocents III (1161–1216)

iztaujāt – jautāt, izjautāt

dziļi pateikties – ļoti pateikties

tautas atgriešana – tautas pievēršanās kristīgai ticībai

proti – iespraudums: lieto, lai norādītu uz turpmākiem vārdiem

ar lielu sirsnību – ļoti sirsnīgi

Vēsturē Kaupo vērtējumi ir bijuši dažādi: viņš ir gan saukts par reālpolitiķi, kas spējis novērtēt politisko situāciju, gan par valdnieku, kuru „nopirka" iekarotāji un kurš nodeva savu tautu. Prognozē, kāda, tavuprāt, bija attieksme pret Turaidas līvu novada valdnieku Kaupo pēc viņa atgriešanās mājās?

„Indriķa Livonijas hronikā" minētas konkrētas senas apdzīvotas vietas: Ikšķile, Turaida, Rīga, Kubesele u. c. Bet ir kāda teiksmaina, varonīga un slavena vieta, par kuras īsto atrašanās vietu joprojām nav vienprātības, – Beverīna. Tā tiek meklēta gan Vijciemā, gan Raunā, gan Kauguros pie Valmieras.

Seno latviešu mitoloģijā Saules koks ir īpašs ar to, ka to nevar atrast, ka tas jāmeklē visu laiku. Zīmējumā tas sākas ar vienkāršu zaru vai staru, bet pēc tam izplešas uz visām pusēm. Saules koku senie latvieši iedomājās sarkanā krāsā – kā dzīvības enerģiju (sarkanā krāsa: dzīvība – asins krāsa).

Latvju rakstu krājumos ir ieraugāmi vairāk nekā simt Saules koka zīmējumu, bet pilnu modeli (ar saknēm, vidus daļu un zariem) var redzēt ornamentu kombinācijās.

Trīs rītiņi Saule lēca
Sarkanā kociņā;
Meklē kungi, stārastiņas,
Tā kociņa neatrada.
Es atradu ganīdama
To kociņu lapojot:
Zelta zari, vara saknes,
Sudrabiņa lapiņām.
(Zasa)

Šorīt agri Saule lēca
Sarkanā kociņā;
Jauni puiši veci tapa,
To kociņu meklēdami.
(Alsunga)

Izpēti zīmējumu un izveido savu modeli – savu pasaules sistēmu!

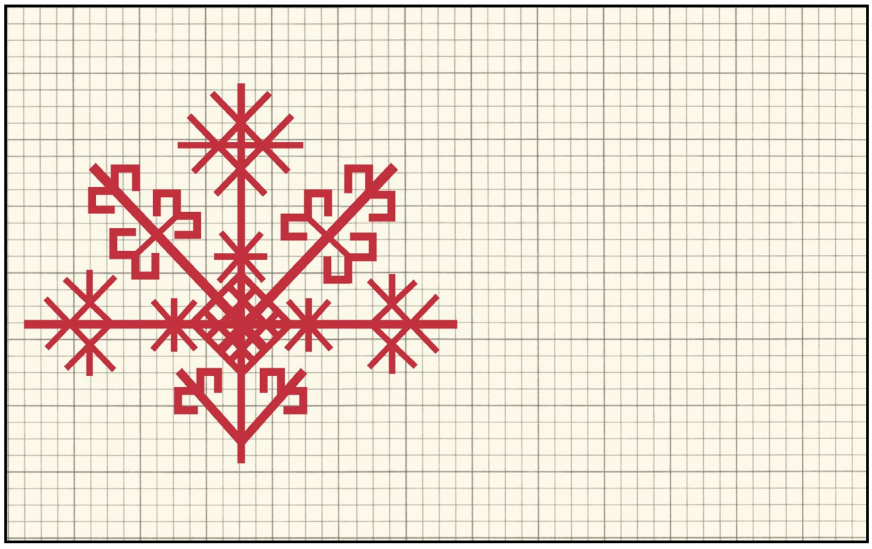

Latviešu tautas teikās minētas daudzas konkrētas vietas. Konkrētie fakti un neparastie notikumi veido noslēpumainu situāciju teikās, tāpēc ir daudz atmiņu stāstu par to, kā cilvēki gribējuši pārbaudīt, vai teikās stāstītais ir patiesība.

Negaidīti interesanta izrādījās vēsturnieka Jāņa Apala doma pārbaudīt teikas par lidojošajiem ezeriem un nogrimušajām pilīm vai baznīcām.

„Pie Āraišu baznīcas ir skaists ezers. Senāk tanī vietā bijusi dziļa ieleja. Kādreiz tur meita ganījusi savu ganāmpulku. Ganāmpulkā atradušies divi nebēdnieki āži. Te reiz viņi nikni badījušies. Piepeši ganumeita redz plūstam ūdens straumi. Lielā uztraukumā viņa uzlec uz liela akmeņa un sauc: „Ārā, āži! Ārā, āži!" Bet tie sanikноti to nemaz nedzird, un ūdens straume tos noslīcina. Tanī vietā tagad ezers, un visu to apkārtni tagad sauc par Āraišiem."
(Drabeši)

Arheoloģiskie pētījumi Āraišos ar pārtraukumiem ilga 10 sezonas. Pētnieki atrada dažādu 145 koka ēku paliekas, daudz senlietu un rekonstruēja seno ezersalas iedzīvotāju mītnes vietas. Tagad Āraišos notiek dažādi pasākumi.

tanī – *sinonīmi:* tajā, tai

ganīt – pieskatīt mājlopus

āzis – (att.)

stārasts – *šeit:* vagars (uzraugs)

Gothards Frīdrihs Stenders (1714–1796)

Vecais Stenders bija ne tikai vācu tautības mācītājs, bet arī labs latviešu valodas pratējs un valodnieks, arī rakstnieks, kura interešu loks saskaņā ar Apgaismības laikmeta tradīciju bija plašs. G. F. Stenders ne vien studējis teoloģiju un filozofiju Vācijā, bet bijis arī karaļdienestā Dānijā, kādu laiku uzturējies Kopenhāgenā, kur izgatavoja divus globusus, kas joprojām atrodas Dānijas Karaliskajā bibliotēkā. Kad 1765. gadā viņš atgriezās Latvijā, viņa mācītāja gaitas bija saistītas ar Sunākstes un Sēlpils draudzēm.

Latviešu kultūras vēsturē ar G. F. Stenderu sākas laicīgā literatūra latviešu valodā: viņa sarakstītās „Jaukas pasakas un stāsti" publicētas 1766. (atkārtots izdevums – 1789.) gadā. Grāmatā pēc autora ieceres ir gan dažādi sadzīviski stāstiņi, gan joku pasakas un fabulas. Vecā Stendera rakstniecības tematiskā ievirze un pamācošā nozīme atbilst klasicisma un sentimentālisma tendencēm.

Mācītājs ne tikai pildīja savus pienākumus, viņš aktīvi interesējās par dabas zinātnēm, sarakstījās ar Pēterburgas Zinātņu akadēmiju. G. F. Stendera „Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas" (1774) ir pirmā populārzinātniskā grāmata latviešu valodā par dažādu zinātņu jautājumiem, kas domāta zemniekiem.

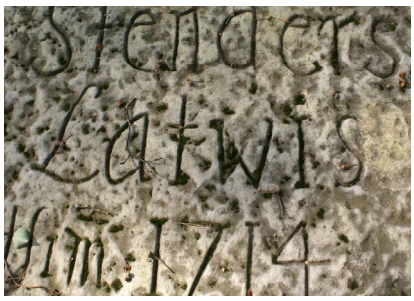

Vecā Stendera kapa plāksne Sunākstē

Vecais Stenders iestājās arī par jaunas lasīšanas sistēmas izveidi, vēršoties pret t. s. boksterēšanas metodi (viņš radīja jauna veida ābeces: „Jauna ABC un lasīšanas mācība" (1782), pirmā ilustrētā ābece „Bildu ābice" (1787)).

Pretrunīgi vērtēta G. F. Stendera attieksme pret latviešu folkloru. No vienas puses, viņu interesēja valoda un sadzīve, taču atbilstoši laikmeta modei un apgaismes tradīcijai viņš centās ar savām ziņģēm aizstāt latviešu tautasdziesmas.

18. gs. zemnieku dzīves ainas pēc J. K. Broces zīmējumiem veidotajos vara grebumos (1777)

Par Vecā Stendera darba turpinātāju kļuva viņa dēls – Aleksandrs Johans Stenders, saukts arī par Jauno Stenderu. Viņa lokalizētā luga „Tas zemnieks, kas par muižnieku tape pārvērsts" (1790) kļuva par aizsākumu latviešu teātrim.

Kopenhāgenā joprojām glabājas divi Stendera veidotie globusi.

Izlasi latviešu tautasdziesmu! Ja iespējams, noklausies tās skanējumu ierakstā!

Cekulaina zīle dzied
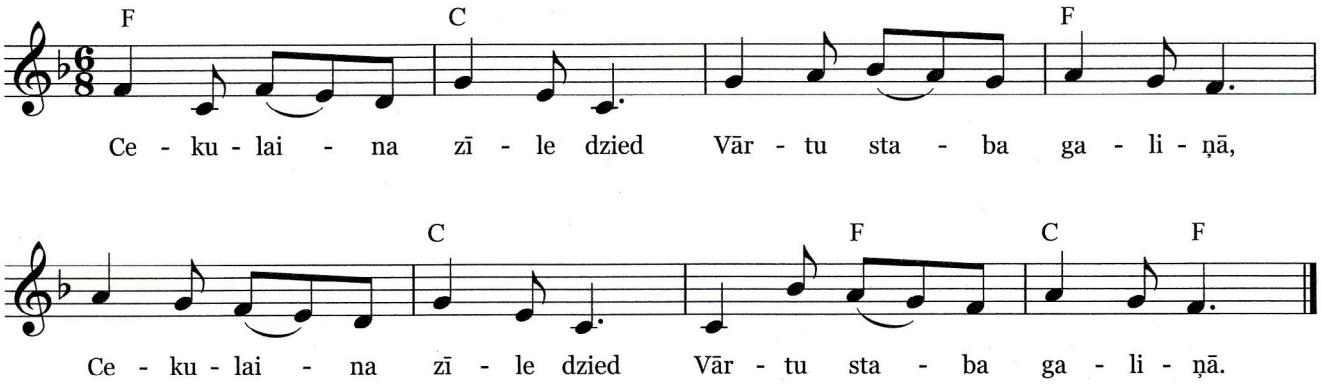
Cekulaina zīle dzieda
Rīgas torņa galiņā(i).

Laidies, zīle, zemītē(i),
Nāc man līdzi Kurzemē(i).

Tu dziedāsi rozītēs(i),
Es meitiņu pulciņā(i).

Ja tu skaisti nedziedāsi,
Uzlaidīšu vanadziņu.

Uzlaidīšu vanadziņu,
Noplūks tavu cekuliņu.

Kas salīdzinājumā ar Rīgas torņiem raksturīgo simbolu neparasts tautasdziesmas tekstā?

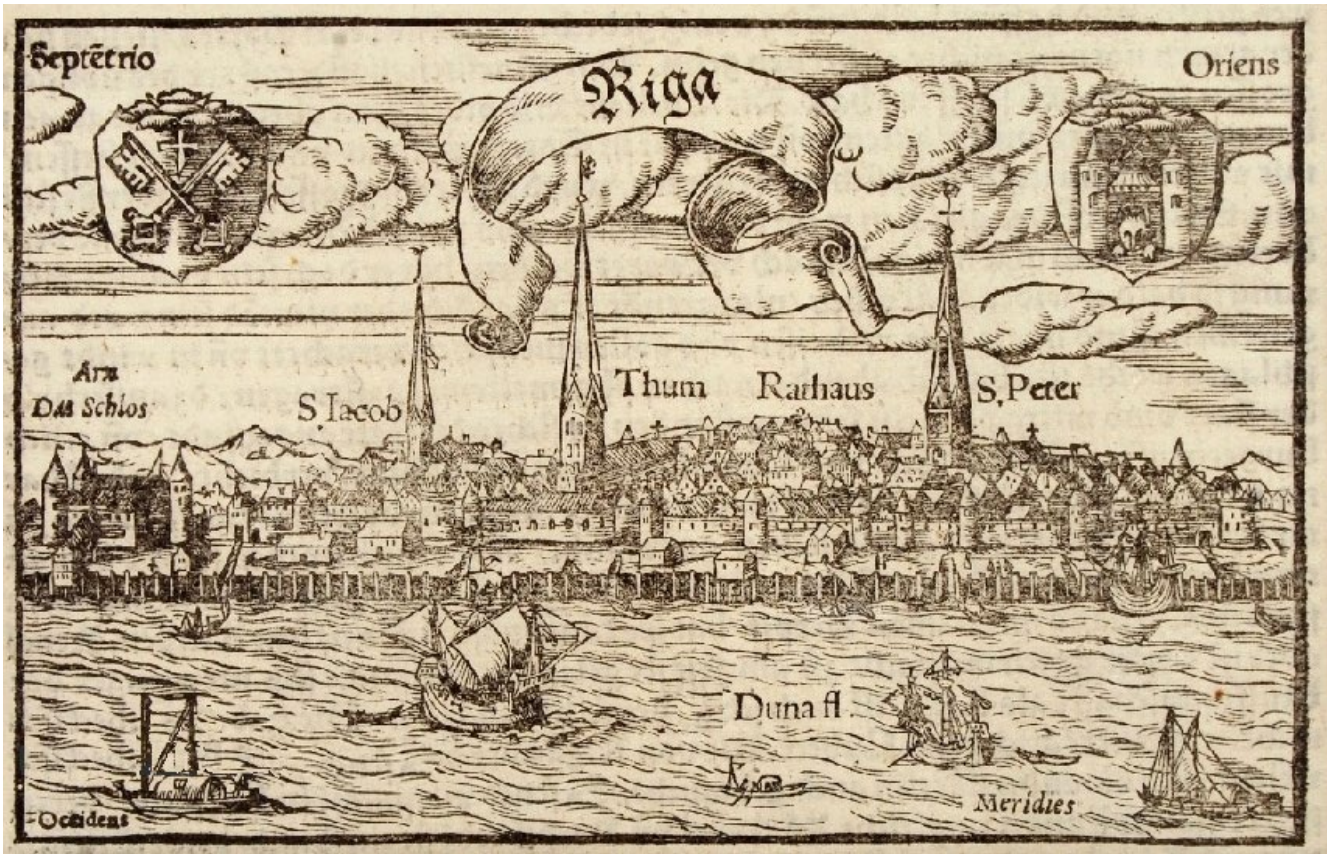

Doma baznīcas gailis

Jāņa baznīcas gailis

Pašām senākajām Rīgas baznīcām (luterāņu) torņa galā ir gailis –
Doma baznīcai (Doma laukumā),
Pētera baznīcai (Skārņu ielā 19),
Jāņa baznīcai (Jāņa ielā 7),
Jēkaba baznīcai (Mazajā Pils ielā 4; tagad katoļu katedrāle).

Pētera baznīcas gailis tika attēlots arī uz viena lata monētas (kalta 2005), tās autori – Valdis Villerušs un Ligita Franckeviča.

Rīdzinieki gaili jau izsenis zināja kā luterāņu baznīcas zīmi, kā Svētā Pētera simbolu, arī kā vēja rādītāju.

Rīgas panorāma mūsdienās. Blakus lappusē – Rīgas panorāma, kokgriezums (1550)

Izpēti latviešu tautasdziesmu variantus, kādi rodami vienas tēmas ietvaros, noskaidro, kas piemēros atkārtojas, kas savukārt būtiski atšķiras! Pievērs uzmanību zemnieka darbiem un vēlmēm!

Latviešu tautasdziesmas

Mārtiņam gaili kāvu
Sarkanām kājiņām,
Lai guntiņas nevajaga,
Kumeliņu barojot.

Mārtiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem;
Jurīšam, brālīšam,
Ūsiņš pirka kumeliņu.

Mārtiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem,
Lai tek mans kumeliņš
Deviņiem celiņiem.

Mārtiņam gaili kāvu
Sarkanām kājiņām,
Lai aug labi rudzi, mieži,
Lai zviedz labi kumeliņi.

Mārtiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem:
Tas sukāja, tas baroja
Manu bēru kumeliņu.

Mārtiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem,
Lai tas manu jaunu gadu
Rudzus, miežus audzināja.

Mārtiņiem gaili kāvu
Kumeliņu stiliņģī,
Lai tecēja kumeliņš,
Kā gailītis dziedādams.

Mārtiņiem gaili kauj
Deviņiem cekuliem,
Lai aug mani rudzi, mieži
Deviņām vārpiņām.

Vēl senākas ir norādes par gaili, saistot to ar laika skaitīšanu, arī saules kultu. Latviešu dzīvesziņā gaili tradicionāli saista ar Mārtiņdienu – zemnieka lielo darbu nobeigumu, gatavošanos ziemai. Šajās gadskārtās sākās arī masku gājieni, kas ilga līdz pat Meteņiem. Masku gājiena dalībniekus sauca arī par mārtiņbērniem. Parasti uzskata, ka Mārtiņa zīmē var redzēt divus gaiļus.

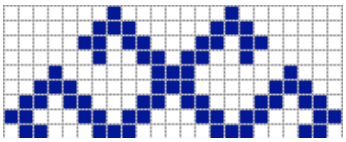

Mārtiņa ornamenta pamatu veido Jumim raksturīgā zīme, kas papildināta ar līkločiem.

Skaitlim deviņi latviešu mitoloģijā viena nozīme saistāma ar auglības rituāliem, ar auglības veicināšanu. Tāpēc šis skaitlis parādās dažādām auglības dievībām, arī Mārtiņam, paredzētajā ziedojumā.

guntiņa – uguns

stiliņģis – steliņģis – zirgam nodalīta vieta stallī

Ūsiņš – auglības dievība latviešu mitoloģijā, saistīts ar zirgiem, Ūsiņu īpaši godināja Jurģos jeb Jura dienā

Ūsiņa zīme

Mārtiņdiena Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā

Galvenais mārtiņbērniem bija apģērbties tā, lai nepazītu. Visbiežāk izvēlējās putnu un dzīvnieku maskas, arī velna, rūķa, čigānietes, nāves u. tml. maskas.

Gaili var uzskatīt par senlaiku modinātājpulksteni latviešu zemnieka sētā. Noskaidro, cik varētu rādīt pulkstenis šādos gadījumos – pirmie gaiļi; līdz gaiļiem!

Iemācies nodziedāt latviešu tautasdziesmu „Kur tu teci, gailīti mans?"! Izsaki savu domu, par kuru dienas daļu vēsta dziesma! Kāpēc?

Kur tu teci, gailīti mans?

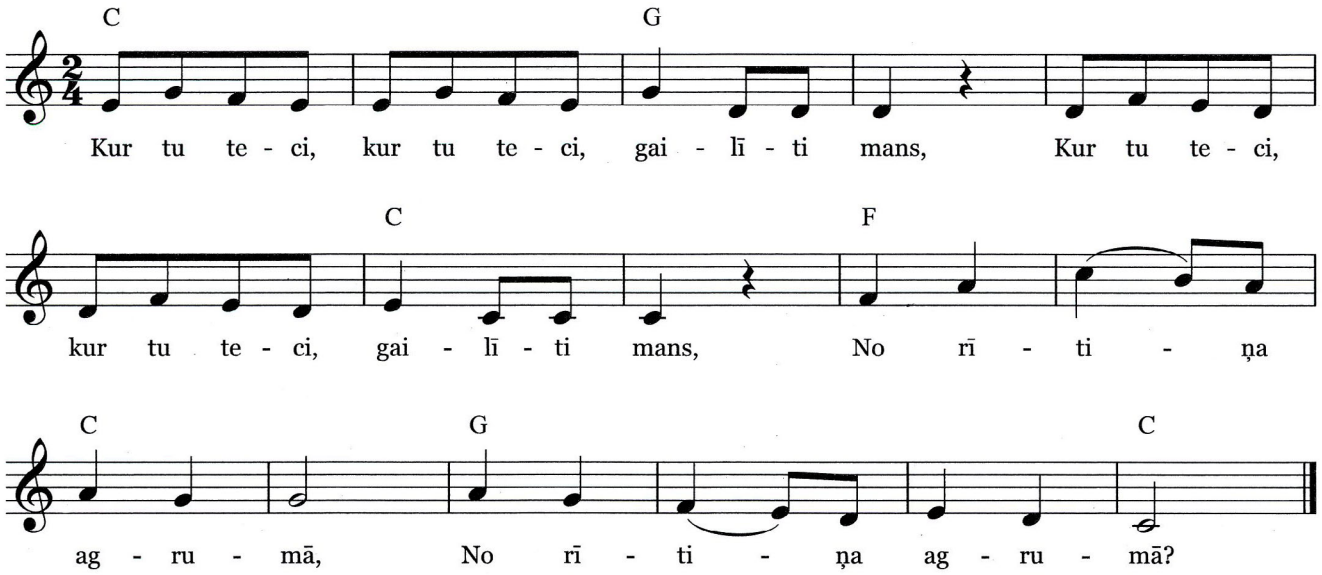

Kur tu teci, kur tu teci,
Gailīti mans?
Kur tu teci, kur tu teci,
Gailīti mans?

No rītiņa agrumā,
No rītiņa agrumā.

Ciemā teku, ciemā teku.
Meitas celt.
Ciemā teku, ciemā teku.
Meitas celt.

No rītiņa agrumā,
No rītiņa agrumā.

Ietecēju, ietecēju sētiņā.
Ietecēju, ietecēju sētiņā.
Trīs reizītes nodziedāj.
Trīs reizītes nodziedāj.

Celies mana,
Celies mana, līgaviņ.
Jau gailītis nodziedāj.
Jau gailītis nodziedāj.

Necelšos, necelšos.
Miedziņš nāk.
Necelšos, necelšos.
Miedziņš nāk.

No rītiņa agrumā,
No rītiņa agrumā.

Izlasi piemēru G. F. Stendera „Bildu ābicē" (vari mēģināt to izdarīt arī t. s. vecajā drukā – www.letonika.lv) par burtu G! Kāda atziņa vieno latviešu tautasdziesmu un Stendera pamācību?

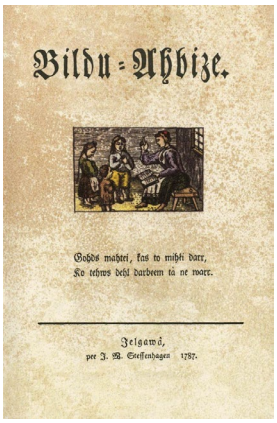

G gā
Gailis dzied, no miega modina:
Celies, eij pie sava darbiņa!

eij – ej

Valodnieks Juris Cibuļs ir izveidojis kolekciju, kurā ir aptuveni 7240 ābeču no 208 zemēm 854 valodās. Juris Cibuļs kādā ābecē pamanījis interesantu faktu: „Evenu valodā ikvienu portatīvo tranzītuztvērēju apzīmē ar vārdu *спидола* (vecākās paaudzes runā dzird „pidola"), jo pirmais šāds radiouztvērējs, kas parādījās evenu jurtā, bija VEF ražotā „Spīdola". Eveni, arī runājot krievu valodā, šķir rāciju, ar ko sazināties ar apmetni, no radio jeb spīdolas; tā arī saka: *Мы по спидоле слышали* (Mēs spīdolā (radio) dzirdējām)."

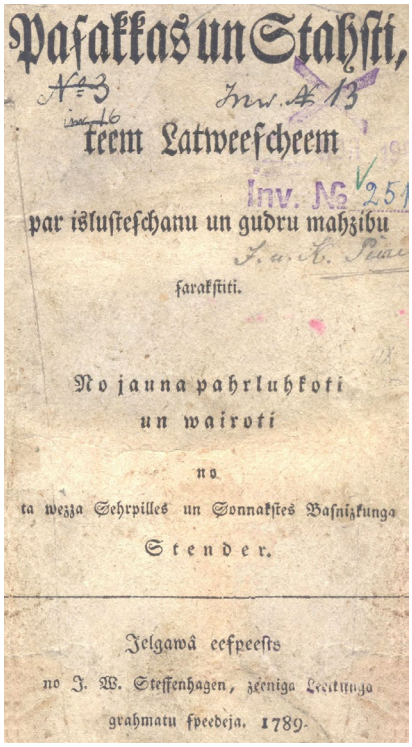
Pasakas un Stahsti,
Inv. A 13
teem Latweeschem
Inv. NG V 251
par isluſteſchanu un gudru mahzibu
ſarakſtiti.
No jauna pahrluhkoti
un wairoti
no
ta wezza Sehrpilles un Sonnakſtes Baſnizkunga
Stender.
Jelgawâ eefpeeſts
no J. W. Steffenhagen, zeeniga Leelkunga
grahmatu ſpeedeja. 1789.

Izlasi Vecā Stendera pasaku „Gailis" un noskaidro, kādu viņš redz muižas un zemnieku dzīvi!

Uz grāmatas vāka (attēlā):

Pasakas un stāsti, tiem latviešiem par izlustēšanu un gudru mācību sarakstīti. No jauna pārlūkoti un vairoti no tā veca Sērpiles un Sonākstes baznīckunga Stender. Jelgavā iespiests no J. V. Stefenhagen, cienīgā Lielkunga grāmatu spiedēja, 1789.

par izlustēšanu, par mācību – priekam, mācībai

pārlūkot – pārskatīt

vairot – papildināt

Sērpile – Sērpils; mūsdienās Sēlpils ir ciems Salas novadā

Sonākste – Sunākste; pagasts Jaunjelgavas novadā

Stender – Stenders

Tā 68. pasaka

Gailis

tā pasaka – sena forma, kas atbilst noteiktajam artikulam vācu valodā

pēc ticības – saskaņā ar ticību

pīšļi – šeit: putekļi

vaboļi – vaboles

zosi – zosis

nešķīsts – šeit: netīrs

dūņi – dūņas

grābstīt – grābjot rušināt

tīteri – tītari

sapelēts – sapelējis

drabiņš, drabiņa – pārstrādātu augļu, ogu, labības atliekas, pārpalikumi

rūpinādamies – rūpēdamies

pavadīt dienas – dzīvot

ne maz – nemaz

nojēkdams – nojēgdams, apjēgdams, saprazdams

Muižas putni ilgu laiku pēc vecas ticības dzīvoja. Vistas pīšļos pērās un mēslos sliekas un vaboļus meklēja. Zosi un pīles nešķīstos dūņos kukaiņus grābstīja. Tīteri sliņķi saulē vārtījās un ar sapelētiem drabiņiem barojās. Visi, par kuņģi vien rūpinādamies, savas dienas bez apdoma pavadīja, prātu ne maz ne celdami. Gailis, druscin nojēkdams, sāk prātu cilāt un vientulis grāmatā mācīties. Jo dienas, jo gudrāks top. Jau galvu pacēlis staigā. Visi muižas putni, kaklu izstiepuši un galvas nodūruši, gaili apērmo un, to apstājuši, čiebj, kladzē, pļāpā, brēc, parkšķina. Gailis uz vienreiz sāk dziedāt. Visi galvas cilā. Pēc kādu laiku sāk gailis cāļiem grāmatas mācīt. Visi putni smejās, sacīdami: ekur gailis grib jaunu ticību celt! Tiešām ne labs gars viņu dīdī. Kas tad maizes dos, kad visi sāks degonu grāmatā bāzt un galvu cilāt? Gailis atbildēja: kad jums jūsu nejēdzība tā mīļ ir,

tad palieciet pīšļos, kā gribēdami, un bāziet savu degunu sūdos, kad jums riebj to grāmatā bāzt.

Ko labu tad cāļi no gaiļa un no grāmatām mācās? Tie mācās daudz gudrības: ka būs prātu cilāt, pa godam dzīties, tikuši dzīvot, jauki dziedāt, laikus nolemt un gaisu saprast, pasauli pazīt un uz debes skatīties, vecākus cienīt, kungam un gaspažai pie rokas iet un savu maizi ar godu pelnīt. Voi tad nu muižas putni gudrību cienīs? Kas dod? Tie visu smādē un ķēzī. Ko tad šie cāļi saka? Tie prātīgi tapuši par to ne bēdā, lai lād un lamā, kā patīk, pa muti iziet, pa nāsīm ieiet, gan zinādami, ka suņu balss ne kļūst debesīs.

Uz vienreiz viesi muižā nāk. Visi putni kā no vilka bēg un klīst. Gailis ar saviem mācītiem cāļiem paliek. Pēc top gailis dziedātājs istabā ielaists un no kunga galda barots. Cāļi top arīdzan kambarī mieloti. Kauču tie citi gan manīja, ko mācība ģeld, tomēr ne vīžodami, pie veca ieraduša netikuma pastāv, un tāpēc viņiem arīdzan vecs sūdu liktens paliek.

Mācība.

Latvieši, kas ne vīžo grāmatas mācīties, šiem muižas putniem līdzinājās. Ak kaut jel daudz gaiļa prāta būtu!

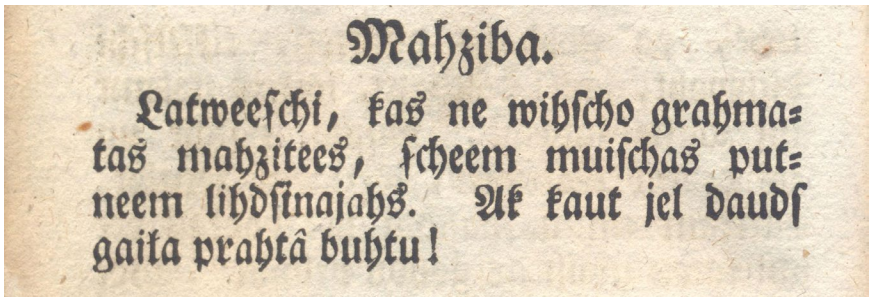
Mahziba.

Latweeſchi, kas ne wihſcho grahmatas mahzitees, ſcheem muiſchas putneem lihdſinajahs. Ak kaut jel daudz gaila prahtâ buhtu!

Izanalizē iepazīto G. F. Stendera pasaku no diviem aspektiem – muižkunga un kalpa (vai zemnieka) viedokļa! Pievērs uzmanību, kuros jautājumos abas pozīcijas varētu būt līdzīgas, bet kuros atšķirīgas!

cilāt prātu – mācīties, izglītoties

apērmot – izsmiet, atdarināt

čiebj – čiepst

kladzē – kladzina

parkšķina – pļāpā

uz vienreiz – reiz

smeijās – smejas

ekur – rekur, re

ne labs – nelabs – slikts, ļauns

dīdī – dīda

degons – deguns

mīļ – mīļa

pa godam dzīties – godīgi dzīvot, uz godu tiekties

tikuši dzīvot – tikumīgi dzīvot

laikus nolemt – vērojot secināt, pieņemt lēmumu

saprast gaisu – izprast dabas parādības

uz debes – uz debesīm

gaspaža – kundze

pie rokas iet – roku skūpstīt, izrādot padevību

voi – vai

smādēt – nopelt, noniecināt

ķēzīt – notraipīt ar mēsliem

lādēt – paust nepatiku, neapmierinātību

ne kļūst – nekļūst, netiek

pēc – pēc tam, vēlāk

top – tiek

kauču – lai gan, lai arī

ģeldēt – derēt, noderēt

ne vīžodami – nevīžodami – slinkojot nedarīt

pie veca ieraduša netikuma pastāvēt – palikt pie veciem ieradumiem

arīdzan – arī

sūdu liktens – nelaimīgs liktenis

Daudzām tautām gailis ir uz ābeces vāka. Izmantojot Jura Cibuļa materiālu, mēģini apgūt putnu – gaiļu – valodu!

Kā dzied latviešu gailis? Vai ir kādreiz ienācis prātā, kā dzied citu tautu gaiļi, kuri raugās mums pretī no igauņu, norvēģu, vācu, pat vjetnamiešu ābeču vākiem? Kad gaiļa ābeces pamati izpētīti, piedāvā savus papildinājumus, savus ieteikumus vai labojumus!

latviešu	kikerigī, kikerigū, kukurugū
angļu	cock-a-doodle-doo
arābu	kukurikū
čehu	kīkīrīhī
čuvašu	kikki-rik-ku
dāņu	kykkeliky, kukeliku
franču	kokoriko
grieķu	kikirīko
igauņu	kikerikī, kukelūgū, kukerekū
indonēziešu	ku ku ru yuk
itāļu	čikiriči
japāņu	こけこっこう
karēļu	ko-ko-ko
krievu	kukareku
Krimas tatāru	kho-kho-khoh
ķīniešu	喔喔
lietuviešu	kakaryko, kakariekū
maori	ko-ko-ro-ko-roooo
mbukušu	kikiriki-i-i
nīderlandiešu	kukeleku
poļu	kukurikū
rumāņu	kukurigu
slovēņu	kikiriki
somu	kukkokiekū, kukkelikū, kukkulūrū
spāņu	kikirikī
ukraiņu	kukuriku
ungāru	kukerekū
valoņu	coque-li-cot
vācu	kikerikī, kikeriki
zviedru	kukeliku

G. F. Stenders „Augstas gudrības grāmatā" lasītājus (arī latviešu zemniekus) iepazīstinājis ar svešādiem putniem, to raksturošanai viņš veiksmīgi izmantojis ikvienam pazīstamo, lai, ar to salīdzinot, parādītu ko jaunu un nezināmu.

G. F. Stenders par dažādiem svešiem putniem pasaulē

Tie strausi ir tie vis-lielaki un tik augsti kā zirgs, un viņu pauti, ko dēj, apaļi un kā labs kamoļš lielumā iraid.

Tie vismazaki putniņi ir tie Kolibriši Indijas zemē, ne lielaki kā bambali, ar it jaukām raibām spalviņām.

Tā Indijas zemes Vālodze, ko Vācieši Papagoj sauc, daudz vārdus skaidri runāt un jaukas meldeijas dziedāt ismācās un ar to dažas lustes padara.

vis-lielaki – vislielākie

pauti – olas

kamoļš – kamols

iraid – ir

vismazaki – vismazākie

Kolibriši – kolibri

bambali – vaboles

Papagoj – papagailis

meldeijas – melodijas

ismācās – izmācās, iemācās

lustes padara – uzjautrina, rāda jokus

Latviešu tautas pasakas

Latviešu dzīves pamati, senā un joprojām aktuālā dzīves gudrība apkopota tautas folklorā. LU LFMI Folkloras krātuves fondos glabājas apmēram 1 200 000 tautasdziesmu, 555 000 mīklu, 310 000 sakāmvārdu un parunu, 76 000 ziņģu, 58 000 pasaku, 55 000 buramvārdu, 36 000 teiku, 35 000 anekdošu, 19 500 nostāstu (2000. gada dati).

Latviešu tautasdziesmu krājums Dainu skapī 2001. gada 4. septembrī tika iekļauts *UNESCO* programmas „Pasaules atmiņa" Starptautiskajā reģistrā. Ir izveidota arī iespēja ielūkoties virtuālajā Dainu skapī – www.dainuskapis.lv.

Folkloras krātuves interneta vietne (www.lfk.lv) sniedz ieskatu folkloristikas vēsturē, kā arī rāda pētnieku visjaunākās intereses: viens no aktuālajiem projektiem ir Pētera Šmita (1869–1938) „Latviešu pasaku un teiku" digitāla apstrāde latviešu un vācu valodā.

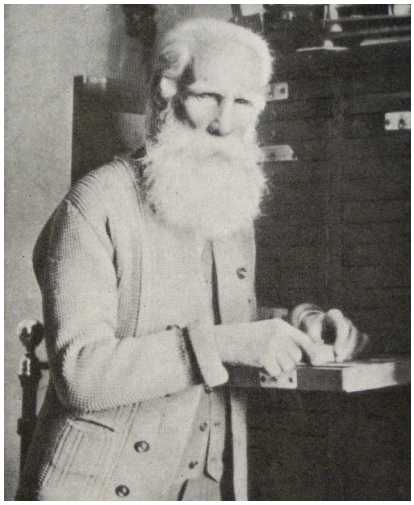

Krišjānis Barons pie Dainu skapja

Ikvienas tautas teikās ir iekodēts priekšstats par pasaules rašanos. Lūk, teika, kas apliecina latviešu ciešo saikni ar dabas pasauli:

„Kad zeme bij radīta, tad – ko domāt – tā negājusi apakš debess velves. Kur nu tādu lielu ripu likt? Pašu laiku pienācis arī ezis, ievaicādamies: kas te par nelaimi īsti esot? Tā un tā – zeme būtu gatava, bet nevar apakš debess apaļuma pabāzt, un nost skaldīt arī netiktos. „Tā maza lieta!" ezis atteicis, „ripa jāsaspiež drusku kopā, šaurāka, gan tad derēs." Labi! Dievs tūliņ saspiedis ripu mazāku un nu viegli jo viegli pabāzis apakš debesīm. Tikai, kopā spiežot, vietām krunkas gadījušās: tie ir tagadējie kalni un lejas. Bet Dievs par tādu gudru galvu ezim dāvinājis varenu apģērbu, no tīrām adatām, lai neviens uzbrucējs viņam netuvotos."

LU LFMI – Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

daina – tautasdziesma

apakš debess velves – zem debesīm

pašu laiku – pašlaik, pašreiz

netikties – negribēties

krunkas – negludumi

Izpēti trīs latviešu tautas teikas par cilvēku un atrodi, kāda attieksme pret dzīvi tajās atainota!

Cilvēkam Dievs lika dzīvot tikai 25 gadi, bet mērkaķam un zirgam 50 gadu. Cilvēkam tas bija par maz. Reiz aiziet pie Dieva mērkaķis un saka: „Kāpēc man jādzīvo 50 gadu? Man tik slikti dzīvot. Cik reizes vajag būt neēdušam un vajag lēkalēt pa kokiem! Noņem no manis 25 gadi, lai tik dzīvoju 25 gadi, un man ir diezgan, bet tos 25 gadi atdod cilvēkam. Viņam ir laba dzīve." Tā viņš nodzīvoja tik 25 gadi un nomira. Zirgs arī aizgāja un tā saka Dievam: „Noņem no manis 25 gadi dzīves, lai tik dzīvoju 25 gadi. Man grūti jāstrādā, un katrreiz dabūju sitienus no cilvēka. Gana man dzīvot tik 25 gadi." Nodzīvoja 25 gadi, un zirgs nosprāga.
Tā cilvēkam salasījās dzīvot 75 gadi: savi 25 gadi, mērkaķa 25 un zirga 25 gadi.

(Izvalta)

Viena vecenīte nesusi lielu, smagu nastu uz muguras. Pūlēdamās viņa nokususi, ka pēdīgi izsaukusies: „Kaut jel Nāve nāktu un atpestītu mani no šīm mokām."
Tūliņ arī atnākusi Nāve un sacījusi: „Tu mani sauci, un es esmu atnākusi."
Vecenīte dikti sabijusies un lūkojusi taisnoties: „Es jau tik pa jokam tā sacīju."
Nāve atbildējusi: „Šoreiz es tev vēl piedodu, bet otrreiz vairs tā nejoko!"

(Rauna)

Reiz nomirusi nabadzīga sieviņa, atstādama trīs bārenīšus: vienu puiķeli un divi meitenes. Vecākai meitenei bijuši deviņi gadi, puika bijis vēl jaunāks un otra meitene pavisam jauniņa, kas par mātes nomiršanu neko nesapratusi. Vienā dienā mazajiem bāriņiem pietrūcis uztura. Te nu vecākā meitene sūtījusi jaunāko, lai ejot uz māti, kas atradusies vēl rijā, un lai prasot, ko pusdienai vārīt. Meitene atnākusi un teikusi: lai miltu putru vārot, maisiņš ar miltiem esot drēbju skapī zem drēbēm. Un, patiesi, milti atradušies minētā vietā. Kad jautājuši, kur meitene māti redzējusi, tā atbildējusi: „Es piegāju pie rijas lodziņa un prasīju, ko vārīt." Māte iekšā atbildējusi, kā augšā teikts.

(Vecumnieki)

tikai 25 gadi – tikai 25 gadus
mērkaķis – pērtiķis
lēkalēt – lēkāt
man ir diezgan – man pietiek
tik – šeit: tikai
gana – šeit: pietiek
salasījās dzīvot – pienācās dzīvot, bija jādzīvo
nasta – smags nesamais
pēdīgi – beidzot
atpestīt – atbrīvot
dikti – ļoti
lūkot – mēģināt
bārenis – bērns, kam nomiruši vecāki
puiķelis – mazs puika
divi meitenes – divas meitenes
pietrūcis uztura – nebija ko ēst
lai ejot uz māti – lai ejot pie mātes
atradusies vēl rijā – pirms bērēm mirušais cilvēks atradās tumšā, vēsā telpā, piemēram, rijā
rija – saimniecības telpa graudu apstrādei
patiesi – patiešām

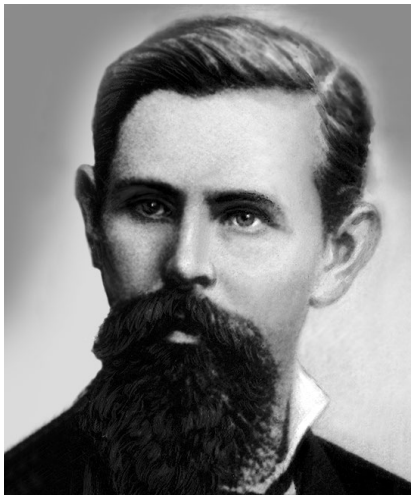

Ansis Lerhis-Puškaitis (1859–1903) – latviešu tautas pasaku krājējs

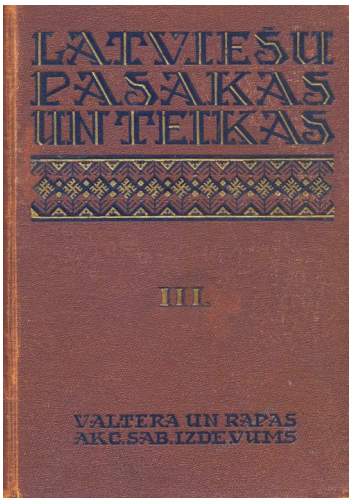

Džūkstes Pasaku muzejs

Latviešu valodā ir ļoti daudz raksturīgu teicienu – salīdzinājumu ar dzīvniekiem un putniem, kas palīdz raksturot cilvēku īpašības. Izpēti salīdzinājumu duci (divpadsmit piemērus) un izvēlies tās īpašības, kuras, tavuprāt, atbilst nupat teikās iepazītajiem cilvēkiem!

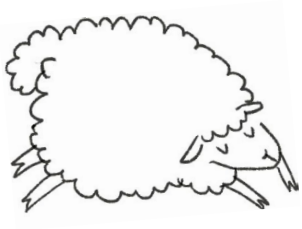

lēns kā aita

rāms kā jērs

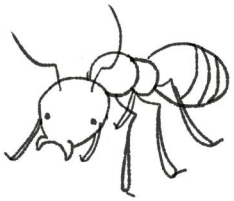

čakls kā skudra

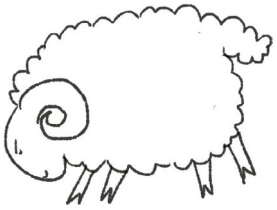

stūrgalvīgs kā auns

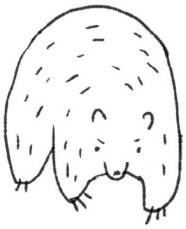

spēcīgs kā lācis

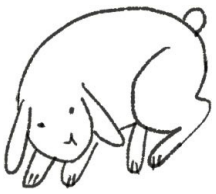

bailīgs kā zaķis

lielīgs kā gailis

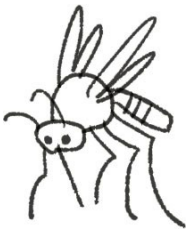

apnicīgs kā ods

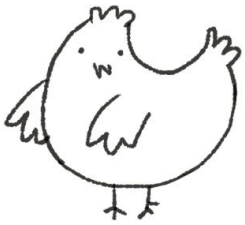

kladzina kā vista

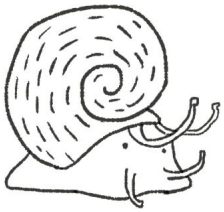

ieraujas kā gliemezis sevī

neveikls kā pīle

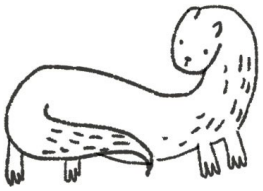

veikls kā zebiekste

Kāds ir tavs iespaids par seno laiku cilvēku – viņš ir optimists vai pesimists?

Izlasi vienu no Džūkstes novada pasakām! Pasakas lasīšanas gaitā veido savu iespaidu pierakstus – kuras rakstura īpašības saskati visu triju brāļu darbos – izmanto jau iepazītos salīdzinājumus, kā arī atrodi vēl citus!

Sudraba, zelta un dimanta zirgs

Kādam tēvam trīs dēli: divi gudri, viens muļķis. Mirstot tēvs pavēl katram dēlam savu nakti viņa kapu sargāt. Abi gudrie dēli sarunā neiet, bet muļķīgais izpilda tēva vēlēšanos un aiziet tūlīt pirmā naktī kapu sargāt. Ap pusnakti tēvs kapā prasa: „Nu, vecākais dēls, vai atnāci?"

„Nē, viņš nenāca, tādēļ es atnācu," muļķīgais atbild.

„Labi, mans dēls! Nāc manā galvgalā, tur tu dabūsi mazu taurīti: ja viņā papūtīsi, tad atskries sudraba zirgs ar visiem sedliem."

Dēls noiet tēva galvgalā un ierauga tēva roku no kapa izbāztu. Roka tam pasniedz mazu taurīti. Viņš nobučo mīļi tēva roku, paņem taurīti un iet uz mājām. No rīta brāļi prasa: „Nu, ko tad laba redzēji un dzirdēji pie tēva kapa?"

„Ko tad nomiris teiks?" muļķīgais atbild.

Otrā naktī paklausīgais dēls dabū no tēva citu taurīti, ar kuru zelta zirgu sataurē, un trešā naktī atkal dimanta taurīti, ar kuru dimanta zirgu sataurē.

Pēc laba laika ķēniņš izlaiž ziņu, ka viņa vienīgā princese nodomājusi to par vīru ņemt, kurš iespēšot ar savu zirgu viņai uz dimanta kalna klāt piejāt. Gudrie brāļi nu baro un baro katrs savu labāko zirgu, bet muļķīgajam iedod vecu, klibu ķēvi barot. Zināmā dienā gudrie izved savus nobarotos zirgus no kūts un smejas par muļķīgo, kurš ar savu klibo ķēvi aplociņā atsprāklis jādelē. Abi aizjāj un atstāj muļķīgo mājā. Bet, tikko gudrie aizjāj, muļķītis papūš pirmo taurīti. Te sudraba zirgs aulekšiem vien klāt ar visiem sudraba sedliem, sudraba iemauktiem un sudraba jātnieka drēbēm. Maz acumirkļos sudraba jātnieks brāļiem garām. Gandrīz uzjāj dimanta kalnā augšā, bet zirgam kāja paslīd. Princese, tādu jātnieku redzēdama, izkūst no priekiem un ļoti nožēlo, ka nevarējis līdz galam uzjāt. Tā pavēl jātnieku saķert, bet tas aizjāj, ka ne domāt no noķeršanas. Simtiem tai dienā vēl izjās, bet par velti.

Otrā dienā tāpat. Arī muļķīgais otrā dienā ar zelta zirgu neuzjāj, jo zirgam atkal kāja paslīd. Princese liek arī zelta jātnieku ķert, bet neizdodas saķert.

galvgals – vieta, kur ir gulētāja galva

taurīti papūst – spēlēt taurīti (pūšams mūzikas instruments)

sedli – uz zirga muguras piestiprināma ierīce sēdēšanai

noiet – aiziet

nobučot – noskūpstīt

paklausīgs – klausa citu gribai, padomam

sataurēt – saukt ar taures skaņām

izlaist ziņu – izsludināt ziņu

iespēt – varēt, spēt

klāt piejāt – piekļūt klāt, uzjājot kalnā

ķēve – zirgu mātīte

zināmā dienā – noteiktā dienā

aplociņš (aploks) – ierobežota vieta mājlopu turēšanai

atsprāklis jādelēt – atmuguriski jāt

aulekšiem vien – lieliem lēcieniem, ļoti strauji, ātri

iemaukti – zirglietu daļa

maz acumirkļos – ļoti ātri

kāja paslīd – kāja negaidot un negribēti pavirzās uz priekšu

izkūst no priekiem – ļoti priecājas

ne domāt – nespēt, nevarēt

Nu trešā dienā ķēniņš nostāda karavīrus gar kalnu un pavēl jātniekam, ja vēl bēgtu, tad zirgu nodurt, bet pašu jātnieku saudzēt. Trešā dienā atkal daudzi, daudzi izjājas, bet viss par velti. Te uz reizi nāk tik kāds jātnieks dimanta zirgā, dimanta apģērbā, tik spožs, ka visiem acis apžib. Jātnieks šoreiz papriekšu apjāj trīs reizes ap kalnu un tad pilniem aulekšiem sasniedz kalna galu, kur novelk savu gredzenu un iedod princesei. Princese atkal iedod savu mutes drāniņu jātniekam un grib kaut ko prasīt. Jātnieks, ne vārda neatbildējis, no kalna zemē un projām. Tik vienam karavīram izdodas nevilšus jātnieka kāju ievainot.

Ko nu? Princese bēdājas bez gala, bet ķēniņam padoms pie rokas. Viņš saaicina visus vīriešus savā valstī pie sevis uz viesībām. Sanāca kā melna debess. Princese paņem savu gudro suni un meklē trīs dienas jātnieku pa lielo drūzmu. Trešā dienā suns saož princeses mutes drāniņu pie muļķīgā brāļa kājas, jo ar to bij vāts apsieta. Princese aicina atrasto pie sevis. Gudrie brāļi, to redzēdami, saka: „Diezin, ko nu muļķīgais atkal nodarījis! Labi jau nebūs, kad jāiet pie ķēniņa."

Princese grib savu ilgi meklēto apģērbt ķēniņa drēbēs, bet šis tik uzpūš savu tēva doto taurīti, un acumirklī dimanta zirgs ar visām dimanta drēbēm klāt. Visi ļaudis gavilēt gavilē un apsveic jauno ķēniņu. Tik gudrie brāļi aiziet, nokāruši galvas, uz mājām runādami: „Tēvs laikam būs kapā viņam to visu devis. Vai nevarējām mēs iet kapu sargāt?"

nodurt – nonāvēt

viss par velti – neizdoties

uz reizi – uzreiz, pēkšņi

acis apžib – acis apžilbst no spožās gaismas

mutes drāniņa – kabatlakatiņš

nevilšus – nejauši

bēdāties bez gala – ļoti bēdāties

padoms pie rokas – zināt, kā rīkoties

sanāca kā melna debess – sanāca liels skaits cilvēku

saost – uztvert smaržu

vāts – brūce, ievainojums

Apspriedies ar citiem kolēģiem – kuru īpašību (pozitīvo vai negatīvo) pasakā bija vairāk?

Kāpēc tieši trešais brālis, kuru citi uzskata par muļķīti, izrādās vislabākais?

Cik brāļu parasti darbojas tavas tautas pasakās? Kā veidojas viņu dzīve un darbi, kā rīkojas ideālais brālis?

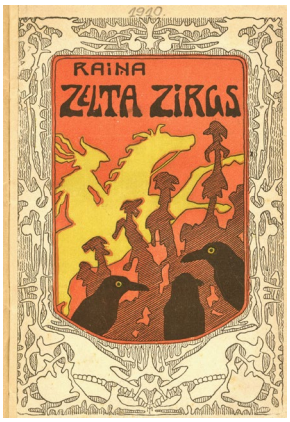

Latviešu dzejnieks un dramaturgs Rainis (1865–1929) emigrācijas laikā Šveicē lugu „Zelta zirgs" (1909) sarakstīja ļoti īsā laikā (apmēram divos mēnešos), toreiz par lugas pamatu kļuva nevis latviešu, bet igauņu tautas pasaka ar līdzīgu sižetu. 21. gadsimtā Rainis kļuva par iedvesmas avotu tēlnieka Aigara Bikšes radoši provokatīvajai skulptūrai „Rainis Kastaņolā", kuru izstādē „Laika pavēlnieki" papildināja rakstnieka Māra Bērziņa stāsts – jauna interpretācija par lugas „Zelta zirgs" tapšanu.

Raiņa lugā „Zelta zirgs" trešais tēva dēls (Antiņš) pārvarēja grūtības un spēja atbrīvot Stikla kalna virsotnē aizmigušo princesi (Saulcerīti), simboliski rādot tautas brīvības ideju. Latvijas Nacionālās bibliotēkas jaunās ēkas siluetā vizuāli saskatāmas asociācijas ar Raiņa lugas Stikla kalnu, savukārt sabiedrībā nostiprinājies nosaukums „Gaismas pils", kas ir atsauce uz citu latviešu kultūrā leģendāru darbu – dzejnieka Ausekļa (1850–1879) dzejolis „Gaismas pils" komponista Jāzepa Vītola (1863–1948) mūzikas veidolā ir vēl viens leģendārs piemērs tautas brīvības domām. Pat padomju laikos, kad dziesmu neiekļāva Dziesmu svētku repertuārā, koristi to dziedāja jau pēc koncerta.

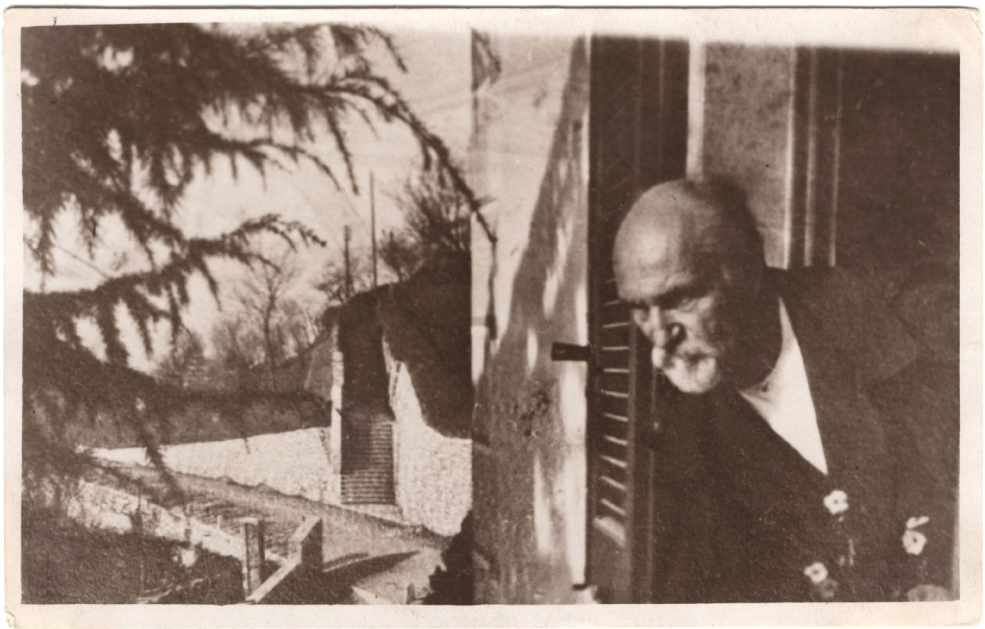

Rainis Šveicē

Nepieciešamības gadījumā vari izmantot papildu norādes portālā www.draugiem.lv, sk.:

http://www.draugiem.lv/dziesmusvetki/news/?search=kokle&x=0&y=0

Etnomuzikologs Valdis Muktupāvels latviešu tautas mūzikas instrumentus klasificē atbilstoši to izmantojumam: ganu, medību un zvejas instrumenti un ceremoniju, deju mūzikas, militārmūzikas instrumenti. Savukārt kokle izceļas ar to, ka tas ir meditatīvs instruments – to var spēlēt tikai sev.

Kokles un koklēšanas tradīcija – tas ir arī šķirklis Latvijas kultūras kanonā: „Kokles ir dvēseles instruments. Tās vislabāk atraisās klusumā, kad vienīgais klausītājs ir pats spēlētājs. Kokles atsaucas uz dažādiem noskaņojumiem, tās spēj izteikt gan līksmu satraukumu, gan apskaidrotas skumjas. Kokļu skaņurinda, ko veido nepilns ducis toņu, ierobežo un ievirza sajūtu spektru, izslēdz galējības un jūtu pārpilnību, palīdz koncentrēties uz kādu noteiktu emociju."

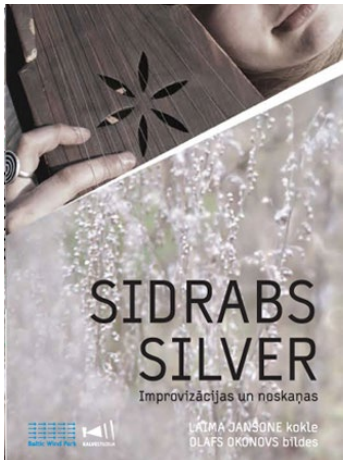

Virtuozās koklētājas Laimas Jansones albums „Sidrabs" (2011)

avis – aitas

gans – cilvēks, kurš pieskata dzīvniekus ganos

koklēt – spēlēt kokli

tramdīt – traucēt, baidīt

Latviešu tautas pasakā „Sudraba, zelta un dimanta zirgs" trešajam dēlam mirušais tēvs par paklausību iedeva īpašu taurīti. Kādā no Džūkstes novada pasakām „Ķēniņa avju gans" īpašs spēks ir citam mūzikas instrumentam. Izlasi pasakas fragmentu un nosaki, kurā attēlā tas redzams!

Viņos laikos vienam ķēniņam bijis tāds avju gans, kurš mācējis tik jauki koklēt, ka pat putni salaidušies klausīties. Arī meža zvēri, izdzirdēdami viņa kokles skaņas, sanākuši ap ganāmo pulku, klausījušies un klausījušies, avis tie ne plēsuši, ne tramdījuši. Jādomā, it kā kāda augstāka vara sargātu gan pašu avju ganu, gan viņa avis.

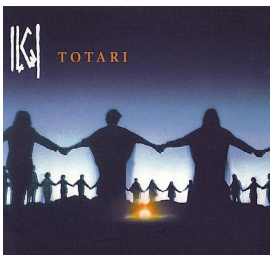

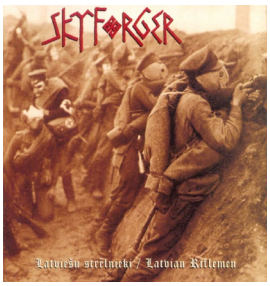

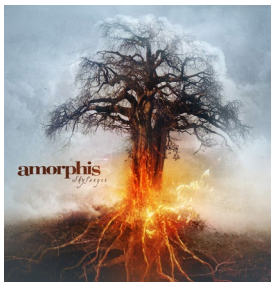

Mūsdienās latvieši uzskata sevi par dziedātāju tautu. Visu tautu vienojošo Dziesmu svētku tradīcija ir sākusies 1873. gadā.

Ļoti dažāds un negaidīts ir tautas folkloras motīvu un senu mūzikas instrumentu skanējums jaunākajā mūzikā: no *world music* grupas „Iļģi" (darbojas kopš 1981. gada) līdz „Skyforger" (grupa izveidota 1995. gadā) – *pagan/folk/heavy/black metal* stila pārstāvjiem. Abi kolektīvi ir labi zināmi arī ārpus Latvijas, savu izvēli vari veidot, noklausoties kādu skaņdarbu interneta vietnē www.draugiem.lv – populārākajā interneta saziņas vietnē Latvijā.

Tā kā īpašajos svētkos (Dziesmu un deju svētki) ir apvienoti divi mākslas veidi, var apgalvot, ka latvieši ir arī dejotāju tauta. Deju svētku vēstures un attīstības ceļa sākums – 1948. gads.

Jau iepazītajā latviešu tautas pasakā „Sudraba, zelta un dimanta zirgs" jaunākajam dēlam palīdzēja mirušo pasaulē (viņsaulē) aizgājušais tēvs. Seno laiku latviešu gada ritmā bija īpašs klusuma laiks rudenī, kad pieminēja un godināja mirušos.

Tas bija veļu (mirušo dvēseles) laiks, tradicionāli tas bija laiks starp Miķeļiem (29. sept.) un Mārtiņiem (10. nov.). Tā kā tas bija miera laiks, tad tajā nedziedāja dziesmas, nejokojās. Veļu laikā vakaros, darot dažādus darbus, cilvēki stāstīja pasakas un minēja mīklas. Kāds latviešu tautas ticējums saka – vajag minēt mīklas, tad cilvēks nebūs aizmāršīgs (neko neaizmirsīs). Par gudrinieku uzskatīja to, kurš spēja atminēt deviņas mīklas.

Izmēģini savas spējas – noskaidro, vai spēj atminēt deviņas mīklas! Atceries, ka tautas mīklās redzama agrāko laiku cilvēku dzīve – sadzīves priekšmeti, darbi, daba, kā arī asprātīgas domas par pasauli.

Divas rokas, divas galvas,
četras acis, sešas kājas.
(Lutriņi)

Zils pagalms, zelta
dzirksteles.
(Lubāna)

Kas tas par gadu, kam
viena diena?
(Ukri)

Līks bērzs pār Daugavu
pārkritis.
(Jūrkalne)

Viena pati sieviņa,
Simts lakatiņu.
(Svēte)

Mežā dzimis, mežā audzis,
Pārnāk sētā – auklē bērnus.
(Latgale)

Zaļa vista tup uz zelta olām.
(Valgunde)

Iet bez kājām,
Sit bez rokām,
Rāda bez pirkstiem.
(Lutriņi)

Balts kociņš, melna serdīte.
(Taurene)

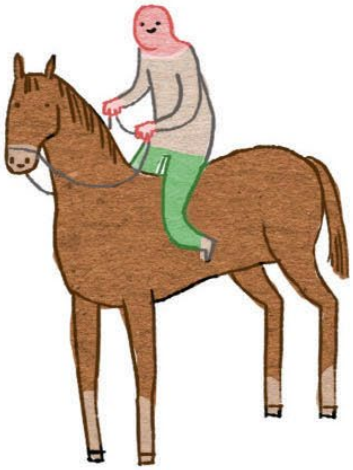

1
JANVĀRIS
JAUNGADA DIENA

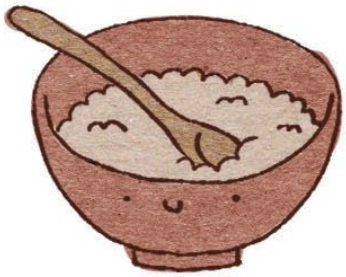

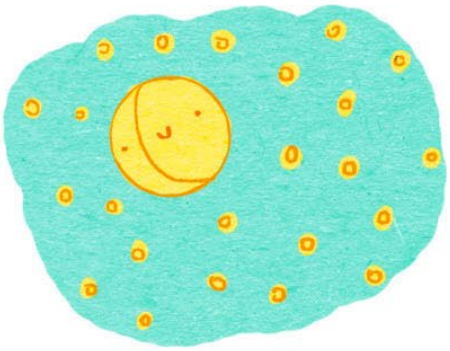

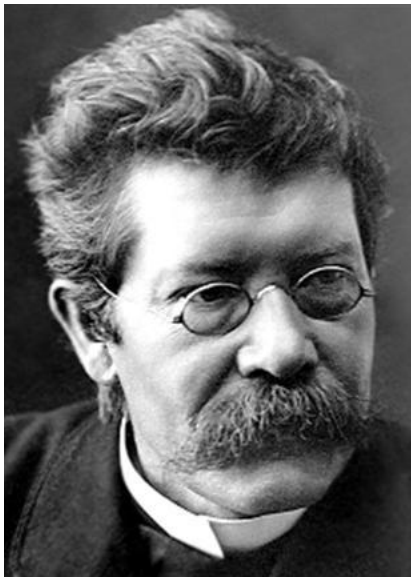

Rūdolfs Blaumanis (1863–1908)

Rūdolfs Kārlis Leonīds Blaumanis – latviešu prozaiķis un dramaturgs, un dzejnieks. 2004. gadā aptaujā par 100 ievērojamākajiem latviešiem Rūdolfs Blaumanis ierindots 3. vietā (aiz Krišjāņa Barona un Kārļa Ulmaņa).

Rūdolfu Blaumani uzskata par pirmo latviešu rakstnieku – literārās pasakas autoru („Auseklis, Rieteklis un Sārta", „Velniņi" u. c.). Literārā pasaka „Velniņi" sarakstīta 1895. gadā, atsevišķā izdevumā pirmoreiz publicēta 1921. gadā. 1999. gadā pēc pasakas motīviem izveidota pilnmetrāžas animācijas filma (rež. Inga Prauliņa), kas 2002. gadā filmu festivālā „Lielais Kristaps" saņēma skatītāju balvu.

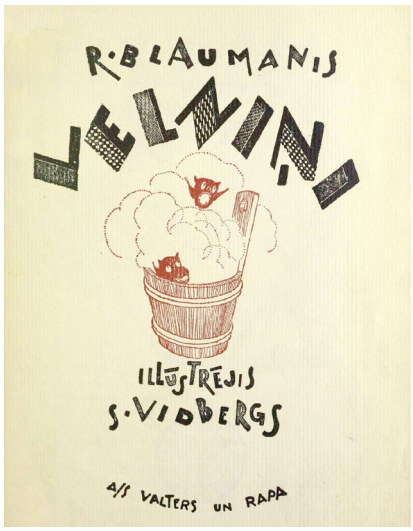

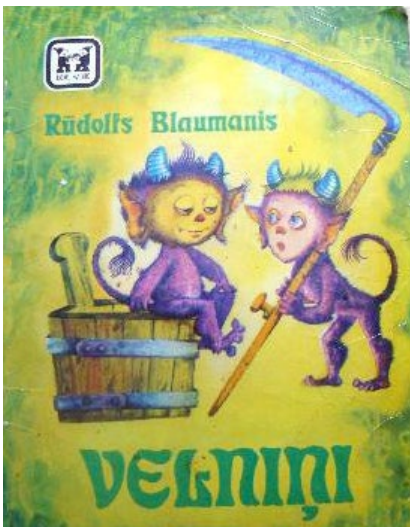

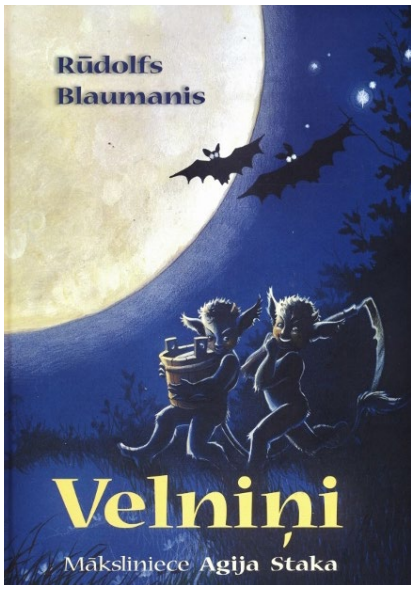

Izpēti, kādas pārvērtības laika gaitā notiek cilvēku ikdienā!

Noskaidro, kuras seno laiku zīmes tev ir pazīstamas! Kad un kur tev tās ir izdevies iepazīt?

Lasi Rūdolfa Blaumaņa darbu „Velniņi" un noskaidro, kas šajā pasakā, salīdzinot ar mūsdienām, ir maz mainījies! Pievērs uzmanību tēlu rīcībai, īpašībām un citiem aspektiem!

1.–3. Daudzstāvu būves Rīgā

19. gs. zemnieku saimniecības ēkas:

4. Dzīvojamā māja
5. Klēts
6. Rija
7. Dzīvojamā pirts

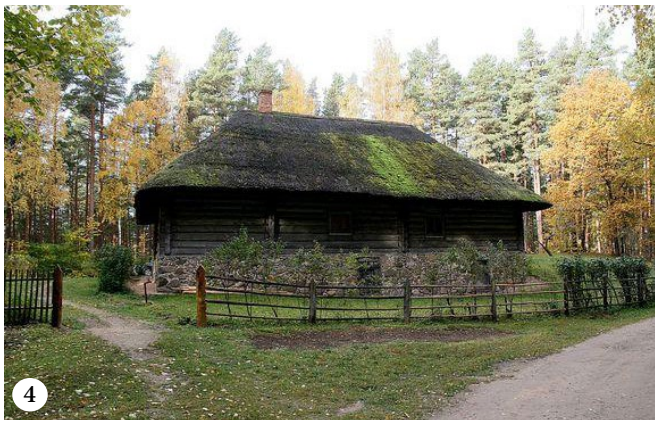

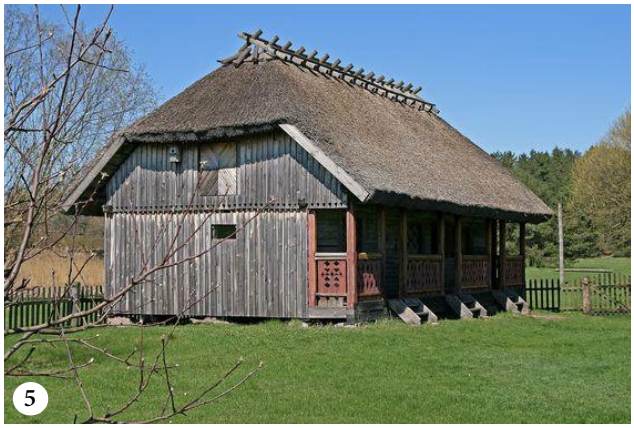

Mūsdienu jauniešu apģērbs un latviešu tautas tērpi.

1. – 3. Mūsdienu jaunieši
4. Alsunga
5. Gārsene
6. Gaujiena
7. Rucava
8. Krustpils

1

2

3

4

5

6

7

8

1.–3. Mūsdienu sadzīves priekšmeti
4. Vērpjamais ratiņš
5. Maizes abra
6. Maizes lize
7. Sviesta ķērne

Velniņi

Esejā „Dvēseles sargs" literatūrzinātniece Saulcerīte Viese ir teikusi: „Rūdolfs Blaumanis ir saaudzis ar tautasdziesmas gudrību, ar prasmi šķirt – vienkārši un aši – ļauno no labā, atvairīt ļauno ar spēcīgas un tīras sirds starojumu, ar nopietnību un ar smiekliem. Vairāk nekā jebkurš no laikabiedriem rakstniekiem Rūdolfs Blaumanis ir saaudzis ar sava laika zemnieku sētu, ļaudīm, darbiem, domām. Dzejā, prozā, drāmā – visur jūt šīs sētas krāsaino, darbīgo klātbūtni."

Pievērs uzmanību velniņu iespaidiem – kādi pretstati tajos izmantoti! Tumsa – gaisma, velna māte – Dievs u. c.

Kā rakstnieka izmantotā pretstatu sistēma atklāj velniņiem neparasto?

Zināmā un nezināmā, neparastā, atšķirīgā pasaule – ko velniņu pieredzē citādajā pasaulē izcēlis R. Blaumanis? Kāpēc?

Reiz divi velniņi, kas katru dienu netāļu no elles vārtiem uz ugunīgas pļavas savu brīvo laiku ar visādām nerātnībām pavadīja un jau dažu labu reizi bija mēģinājuši uz kādu acumirkli izsprukt no elles laukā, pamanīja, ka vārtu sargs iesnaudies. Tūliņ arī viņos radās vecā vēlēšanās – paraudzīties, kāda tā pasaule izskatījās, kas tur aiz vārtiem bija un par kuru velna māte tiem tik daudz bija stāstījuse. Viņi tādēļ pieskrēja pie vārtiem, un, tā kā tie atslēgas nevarēja sasniegt, tad viens uzkāpa uz otra pleciem un atslēdza tādā kārtā vārtus vaļā. Visus spēkus saņemdami, velniņi nu lēnām tos drusciņ pavēra un izspraucās laukā. Aizkrizdami atkal cieti, vārti gan pataisīja diezgan lielu troksni, no kura sargs uzmodās, bet, tā kā viņš nekā sevišķa nepamanīja, tad domāja, ka troksni tikai sapnī vien esot dzirdējis.

Bet pa garo, tumšo alu, kura savieno elli ar pasauli, abi velniņi devās uz priekšu, ko tik viņu veiklās kājas nesa, un nemitējās skriet arī tad vēl, kad tie jau no alas bij ārā un Dieva jaukā saule viņu tikai ar tumsu un elles uguni apradušās acis apžilbināja. Pēdīgi viņi noguruši pakrita ēnainā pakalnē, palika tur guļam un atpūtās. Pa tam viņu acis aprada ar gaismu, un tie sāka skatīties apkārt un apbrīnot pasaules košumu. Ai, cik te viss bija pavisam savādāki un daudz daudz jaukāki nekā ellē! Tur debesu vietā bija melna velve un liela, dzeltaina, mūžīgi gara čūska staipījās pie tās un vēma uguni, kuras spīdums elli šausmīgi apgaismoja. Še debesim bija tik mīlīga krāsa, ka velniņiem no tām nemaz negribējās novērst acu, un čūskas vietā bija tāds spožums, ka tajā nemaz nevarēja skatīties. Un zilgansarkano liesmu vietā, pa kurām tie bija paraduši staigāt, bija zaļa, mīksta zāle, un tur tāļāk pļavā mirdzēja un locījās visvisādas puķes, it kā gribētu uzsaukt skatītājiem: „Nāc, plūc mūs un kavējies ar mums!"

Un abi velniņi, kuriem jau sen bija apnicis ar uguni vien kavēties, piecēlās, ietecēja pļavā, plūca jaukās puķes un apmētājās ar tām, skrēja tauriņiem pakaļ un izrāva tiem spārnus, jo viņi jau bija nerātni velniņi un nezināja, ka tā nav jādara, –

bij – bija

debesim – debesīm

klausījās putnu dziesmās un devās tiem pakaļ uz mežu. Mežā tie redzēja vāverītes veikli pa kokiem lēkājam, un tas viņiem tā patika, ka tie lūdza, lai tās šos ņemot par biedriem. Vāverītes bija ar mieru, un nu visi lakstīja pa koku kokiem, pa zaru zariem un priecājās tā līdz saules rietēšanai. Tad vāverītes ēda vakariņās ciekuru sēklas un gāja gulēt. Palīduši zem biezas egles, arī velniņi gribēja atdusēties. Bet tie nevarēja aizmigt. Viņi bij apraduši ar elles karstumu, un nu tiem sāka mesties salti. Kad pēdīgi vēl uz viņu plikajām miesām sāka nopilēt pa vēsam rasas pilienam, tad tie vairs nevarēja izturēt, piecēlās un lūdza vāverītēm, lai šiem par nakti aizdodot kādu kažoku. Bet vāverītes atbildēja, šās esot ieradušas gulēt katra savā kažokā un tādēļ nevarot dot. Nu velniņiem nekas cits neatlika kā atstāt mežu. Tie gāja un skrēja, un beidzot atdūrās kādās zemnieku mājās. Tā kā še jau visi sen bija nogājuši pie miera, tad velniņi sev še netraucēti varēja izmeklēt siltāko guļas vietu.

„Rijas krāsnī būs vissiltāk," viņi runāja un devās uz riju, jo muļķīši nezināja, ka zemnieki riju krāsnis mēdz kurināt tikai rudenī un ziemā.

Iekāpuši bedrē, kura pēc veclaiku paraduma bija ļoti dziļa, tie atrada krāsni ne tikai vien vēsu kā pagrabu, bet turklāt arī vēl pilnu ar spaiņiem, kuros bija saimnieka sviests. Jo tādēļ, ka mājām nebija pagraba, saimniece sviestu, no siltuma glābdama, bija salikuse rijas krāsnī.

Abi velniņi tapa ļoti pikti, ka savās cerībās tā bija vīlušies.

„Paps saka," tā pirmais runāja, „šis saimnieks esot ļoti gudrs. Bet kādēļ tad viņš taisījis krāsni, kad to nekurina, un kādēļ to piebāzis ar sviestu? Pie mums neviena krāsns nestāv salta, paps arī ar sviestu nevienas neliek kurināt."

Proti, velns ellē mātei par šo saimnieku bija stāstījis, ka tas esot liels gudrinieks un ļoti dievbijīgs un ka viņa dvēselei nekādi nevarot piekļūt. To abi velniņi bija dzirdējuši un tādēļ zināja par saimnieku runāt.

„Padarīsim viņam kādu skādi," otrs sacīja. „Varbūt mums caur to laimēsies, kas papam nav izdevies. Tepat pie rijas redzēju grāvi ar tiltiņu. Nojauksim to un sanesīsim tā vietā šito sviestu. Nakts vēsa, kustēšanās sildīs, un rītā mums par saimnieka dusmām būs lielu lielais prieks."

„Darīsim tā," pirmais atbildēja, un nu abi ātri nojauca tiltiņu, iznesa sviestu no rijas un sakratīja, un sakrāva to grāvī. Kad nedarbs bija pabeigts un velniņi priecīgi par to pa rijas priekšu sāka lēkāt, viņi tur uzgāja mucu, pilnu ar darvu, ko saimnieks Jāņa vakaram bija tecinājis.

„Kā būtu, kad mēs spaiņus pielietu ar darvu un tos atkal

Velns latviešu folklorā (īpaši teikās un pasakās) ir lētticīgs, neveikls, kārs uz spēkošanos – viņu spēj uzvarēt pat bērni. Kas velniņu rīcībā R. Blaumaņa pasakā izmantots no senajiem tautas priekšstatiem, kas liecina par to, ka viņi nepazīst jauno pasauli?

Velniņi tiek nodēvēti par muļķīšiem. Izvēlies, kuri vēl vārdi atbilst viņu raksturojumam – nebēdnieki, blēņdari, nerātņi, nedarbji, draiskuļi, stūrgalvji, lielgalvji?

Pievērs uzmanību, kā veidojas šie vārdi!
Bēdas – nav bēdas = nebēdnieki, nebēdņi;
darīt + blēņas = blēņdari;
rātns (paklausīgs) – nerātnis;
darbs – nedarbs – nedarbis;
draisks (jautrs) – draiskulis;
stūrs (apv.) = ietiepīgs + galva = stūrgalvis;
„liela" + galva = lielgalvis!

Prognozē, kas vēl varētu pārsteigt velniņus ārpus viņiem pazīstamās pasaules! Nosauc vismaz trīs idejas, tās īsi pamato!

Turpini pētīt pretējo pasauļu sistēmu pasakā: zemnieka dzīvi raksturo stabila darbu harmonija, velniņiem, darot blēņas, viss ir jāsajauc!
Kāda attieksme pret dzīvi atklāta pasakā piedāvātajā pretstatījumā?

lakstīt – lēkāt šurpu turpu

ciekuri – čiekuri

skāde – kaitējums, zaudējums

darva – kurināšanas produkts, eļļains, melns šķidrums ar asu smaku. Frazeoloģisms – melns kā darva (ļoti melns)

Velniņi pārstāv pārdabisko pasauli, bet abi svešinieki ir cilvēki – salīdzini, kādi nolūki un plāni ir visiem nelūgtajiem viesiem zemnieka sētā!

sabāztu krāsnī atpakaļ?" otrais velniņš, lielākais nebēdnieks, runāja no jauna. „Saimnieka skāde un dusmas caur to taptu vēl lielākas un mūsu prieki arīdzan."

Un viņi darvu salēja spaiņos un salika tos atkal glīti un godīgi rijas krāsnī.

Bet šis nedarbs nerātņiem tā patika, ka tie nosprieda izdarīt vēl kādu stiķi. Tie saķēra veselu baru sikspārņu, kas ap ēkām skraidīja, salasīja aiz rijas zālē spīdošos jāņtārpiņus un piesēja sikspārņiem ar zirnekļu tīklu diegiem pie katras auss vienu tārpiņu. Tad tie sikspārņus ielaida klētī, pa kuru šie sāka lidot kā putni ar ugunīgām acīm.

Bet velniņiem ar to vien vēl nepietika. „Ar saimnieku pašu arī kaut kas jāizdara," viņi prātoja. „Aiznesīsim viņu uz kūti un noguldīsim viņu vērša migā."

Velniņi iegāja kūtī, atraisīja vērsi no valga, izveda to ārā un piesēja pie sētiņas. Tad tie klusām ielīda istabā, izcēla viegli no gultas saimnieku, kas nostrādājies gulēja cietā miegā, aiznesa viņu tikpat viegli uz kūti un nolika to salmos zemē pie vērša siles. Vērsi turpretim viņi ieveda istabā un iegāza saimnieka gultā, kur tas uz mīkstām, siltām cisām arī mierīgi palika guļam.

Nu šonakt bija diezgan nedarbu padarīts. Velniņiem no lielas nešanas un stīvēšanās, neskatoties uz nakts saltumu, bija tapis karsti, un tādēļ tie atpūzdamies gribēja pavizināties uz dīķa, kura ūdens netālu no akas mēnesnīcā vizēja. Viņi paņēma maizes muldu laivas vietā un sāka to nest uz dīķi. Bet, sētas vidū tikuši, viņi ieraudzīja divus vīrus sev pretim pa vārtiem nākam. Velniņi pameta muldu sētas vidū, iemuka tuvējos ogu krūmos un lūkojās no šīs paslēptnes, ko vīri darīs. Bet šie bija divi burlakas, kas bija nodomājuši saimnieku nokaut un aplaupīt. Tie piegāja pie loga, izcēla to nedzirdami un iekāpa istabā. Tad viens no tiem klusām pielīda pie saimnieka gultas, klausījās acumirkli iedomātā saimnieka elpošanā un dūra tad ar lielu dunci visai spēcīgi gultā, gribēdams pāršķelt saimnieka sirdi. Bet duncis ķēra tikai vērša ragu, noslīdēja gar to uz leju, viegli ievainodams lopa galvu.

Iebļaudamies vērsis uzlēca stāvu, izlēca no gultas un sāka, galvu dusmīgi kratīdams, pa istabu skriet apkārt un vajāt burlakus. Līdz nāvei izbijušies, šie tikko, tikko pa logu jaudāja izbēgt ārā, kur tie trīcēdami un drebēdami ogulājos noslēpās.

„Saimnieks ir burvis, tas pārvērties par vērsi," viņi viens otram čukstēja ausīs, kamēr velniņiem ar abām rokām savas mutes bij jātur cieti, lai apspiestu skaļus smieklus.

Istabā pa tam vērsis vēl mazu brīdi trakoja tālāk,

stiķis – joks, triks

ciets miegs – dziļš miegs

tapt karsti – kļūt karsti

burlaks – laupītājs, varmāka

apmierinājās pēdīgi un nolikās pie krāsns gulēt. Saimniece, kas, otrā gultā gulēdama, visu troksni labi bij dzirdējuse, neuzdrošinājās tomēr ne vārdiņa teikt, jo tā domāja, ka pats nelabais dauzoties pa istabu, aptina galvu ar segu un skaitīja lielās sirds bailēs klusām pātarus.

Kad nu istabā vairs nekas nebija dzirdams, abi burlakas izlīda apdomīgi no ogulājiem un aizgāja uz kūti. Viņi bija nosprieduši saimniekam nozagt vērsi, jo, tā tie savā zagļu zobgalībā sacīja, divi vērši vienās mājās nesatiks, tādēļ viens jāaizved. Bet taisni tai acumirklī, kad tie atvēra kūts durvis, saimnieks pamodās. Izbrīnējies šis taustīja ar rokām pa salmiem apkārt un tad iesaucās sabijies:

„Kas tur? Kur es esmu?"

Izdzirdēdami cilvēka balsi no vērša migas nākam un nevarēdami biezā tumsā, kāda kūtī valdīja, nekā saredzēt, burlakas domāja, ka vērsis runājot, aizcirta durvis ciet un aizskrēja uz riju, aiz bailēm rijas krāsnī gribēdami paslēpties. Bet, tāpat kā velniņi, arī viņi atdūrās uz spaiņiem.

„Tas ir sviests," viens sacīja. „To taču tas burvis nebūs apbūris. Laime, ka ieskrējām rijā, nu jel par mūsu izbailēm krietni sviesta varēsim izēsties."

Viņi gaidīja brīdi, bet, tā kā viss palika kluss, tie izkāpa no bedres un atnesa no pagalma muldu, un nolika to pie bedres. Viņi sviestu gribēja sakraut muldā, lai to vieglāk varētu aiznest. Viens burlaka nu atkal iekāpa bedrē un cēla spaiņus no krāsns laukā, tos salikdams visapkārt uz bedres malas; otrs pa tam atvāza vienu spaini vaļā un taisījās sviestu ar rokām sakraut muldā. Bet, gribēdams krietnu piku no spaiņa izcelt, tas iegrūda abas rokas gandrīz līdz pat elkoņiem darvā.

„Vai velns!" viņš iesaucās, rokas ātri atraudams atpakaļ un spaini pagrūzdams uz priekšu. „Kas tad tā nu atkal par ķezu?"

Bet spainis, kas jau cieti uz bedres malas bija stāvējis, tai pašā acumirklī no grūdiena ievēlās bedrē un otram burlakam taisni uz galvas.

Burlaka iekliedzās, izkāpa ātri no bedres, kā ķēms vispār ar lipīgo šķidrumu notecējis.

„Spaiņos ir darva," pirmais burlaka izskaidroja, kas vairāk traukus bija attaisījis vaļā. „Ā, kaut jel tam sasodītam burvim ellē pa darvu vien būtu jāvārās!"

Lādēdami abi atstāja riju un lūkoja ārā noslaucīties. Bet burlaka, kuram spainis bij uzkritis uz galvas, tā bija notecējis, ka tam svārki bija jāvelk nost un jānes rokā, ja tos negribēja mest zemē.

„To tam burvim nepiedošu," viņš zvērēja lielās dusmās.

Velna vārda izcelsmi visbiežāk saista ar vārdu velis (mirušais), nereti velns tiek saukts arī par Melno, par Jodu, par Nelabo, par Nešķīsto. Tas kopumā norāda uz senu tradīciju nesaukt slikto un bīstamo īstajā vārdā, tādā veidā cerot izvairīties no ļaunā.

nelabais – velns

pātari – lūgšanas

lūkot – mēģināt

Pievērs uzmanību, cik reižu kopš parādīšanās lauku sētā abi svešinieki ir pieminējuši velna vārdu! Kāpēc tas notiek tik bieži?

Kāpēc saimnieks visas problēmas saista ar abiem svešiniekiem, nevis īstajiem vainīgajiem? Ko šī situācija liecina par cilvēku netikumiem 19. gadsimta beigu cilvēka pieredzē? Un kā būtu mūsdienās?

Novērtē, kurš vārds vislabāk atbilst situācijai ar atrasto zelta naudu – veiksme, samaksa, atmaksa, joki!

Velnu agrāk un arī tagad bieži piesauc dažādos izteicienos, kad neveicas, neizdodas iecerētais – „vai velns", „velna vaina", „pie velna", „velns savu asti virsū uzlicis" (kad nevar lietu pēkšņi saskatīt). Vēsturiski tas izveidojies, jo agrākos laikos bailes no velna nav bijušas lielas. Tautas paruna vēsta: „Velns nemaz nav tik melns, kā viņu mālē." Lielākās izmaiņas velna raksturojumā ienākušas līdz ar kristīgās ticības izplatīšanos Latvijas teritorijā.

„Un, ja man šonakt jāpaliek tepat, agrāk neiešu projām, pirms viņam kaut ko nebūšu nozadzis."

Otram burlakam bija tādas pašas atriebīgas domas, un tātad viņi ielīda stallī un gribēja saimniekam aizvest zirgu. Bet stallis bija tukšs, jo vakarā puisis zirgu bij aizjājis pieguļā.

„Šonakt mums neveicas," burlakas runāja un aizgāja uz klēti. Vienā vietā viņiem taču vajadzēja laimēties. Bet kas to deva! Tikko klēts durvis bij vaļā, kad sikspārņi ar joni tiem gāzās pretim, savus cietos spārnus ap viņu ausīm pērdami.

„Kungs tētīt, pilna klēts velnu!" burlakas iekliedzās, tik daudz ugunīgu acu ieraudzīdami. „Glābiet, glābiet, glābiet, glābiet!" Un, ausis ar rokām aizsegdami, tie sāka lobt, ko katrs mācēja.

Saimnieks, kas pa tām starpām no sava sajukuma pilnīgi bija atjēdzies un nupat jau taisījās iet uz istabu, izskrēja no kūts un paķēra, ieraudzījis divus cilvēkus bēgam, pie durvīm pieslieto nūju un sāka burlakām dzīties pakaļ. Šie, nu vairs nezinādami, kur dēties, devās savā nesamaņā uz riju, rijai garām, uz tiltiņa virsū un – tāļāk tie netika. Jo sviests, ko tie bija noturējuši par iedzeltainu koku, bija mīksts, un viņi tajā samuka līdz gurniem. Kamēr nu burlakas nopūlējās no dārgās Dieva dāvanas tikt laukā, tamēr arī saimnieks piesteidzās ar nūju klāt un palīdzēja vienam un otram, cik jau nu viņam spēka bija kaulos. Pēdīgi burlakas taču izrāpās grāvja otrā malā laukā un aizšmauca projām, saimniekam ne paldies nepateikuši.

Šis smiedamies viņiem ar nūju nokratīja pakaļ.

„Tātad jūs bijāt tie nebēdnieki, kas mani uz kūti aiznesa," viņš norunāja. „Nu, otrreiz jums tādi joki vairs nenāks prātā. Tos es jums izdzinu... Bet raugies, ko tad viņi te pametuši? Svārkus – un gluži nodarvotus. Būs laikam arī ap manu darvas mucu blēņojušies!"

Saimnieks ar nūju svārkus bija pacēlis uz augšu un nosvieda tos tagad atkal grāvmalā. Krītot svārku kulē kaut kas ieskanējās.

„Tur jau tā kā nauda noskanēja," saimnieks runāja, pieliecās un izvilka no svārku kules smagu maku. „Skaties, skaties, kas par godīgiem blēžiem. Tie savus nedarbus tūliņ arī aizmaksā."

Saimnieks attaisīja maku un atrada, ka tas bija pilns ar zelta naudu. Priecīgi viņš maku iebāza kulē un steidzās uz istabu pastāstīt sievai, kāda laime tam nupat gadījusēs.

Tikko sieva izdzirda vīra balsi, tā visā galvā sāka kliegt un nemitējās agrāk, kamēr nebij uztaisīta uguns, vērsis aizvests atpakaļ uz kūti un visi kakti pamatīgi izmeklēti. Tikai tad vien

pieguļa – zirgu ganīšana naktī

lobt – ātri skriet, bēgt

iedzeltains – iedzeltens

tamēr – tikmēr, pa to laiku

vēl viņa klausījās vīra izskaidrojumā, ka istabā neesot bijuši nedz burlakas, nedz spoki, bet tikai divi gluži nevainīgi cilvēki, kas pa māju iztaisījuši dažādus jokus un tad par tiem bargi samaksājuši un aizgājuši. Viņš rādīja sievai naudu, iecēla atkal logu, un tad abi devās pie miera un gulēja maigi līdz rīta gaismai.

Dienā saimnieks smiedamies stājās pie sabojātā sviesta nokopšanas un saimniece dziedādama mazgāja un berza sadarvotos spaiņus. Bet velniņiem, kuriem naktī par burlaku ķezām bija bijis lielu lielais prieks, tagad par saimnieku līksmību bija lielu lielās errastības. Dievbijīgajam saimniekam tie bija gribējuši kaitēt, un nu tas caur viņiem bija ticis izglābts no nāves un dabūjis daudz naudas. Tā tas nedrīkstēja palikt. Velniņiem nu kaut kas bija jāizdomā, caur ko saimnieks dabūtu galu. Visu dienu tie nekur negāja, tikai uz salmu kaudzes vien gulēja, gozējās saulē un domāja. Beidzot vakarā katrs savu nedarbu bij izdomājis.

„Es apburšu saimnieka zirgu, lai tas ikkatru nosvież, kas viņam kāpj mugurā," pirmais sacīja. „Es dzirdēju, šonakt esot saimnieka reize jāt pieguļā, tātad viņš varbūt vēl šonakt, no zirga krizdams, nolauzīs kaklu."

„Un es apburšu šīs mājas aku," otris sacīja. „Ikkatrs, kas pie tās ies pēc ūdens, iekritīs un noslīks."

Un velniņi izdarīja, ko bij apņēmušies, un apbūra zirgu un aku, un tad noslēpās.

Bet saimnieks, aiz priekiem, ka ticis par bagātu vīru, nejāja vairs pieguļā, bet lika zirgiem sēku ielikt silē. Tāpat arī vakarā vairs neviens negāja uz aku, jo ūdens jau dienā bij ticis pienests.

Kad nu, ilgu laiku nogaidījušies, velniņi redzēja, ka saimnieks nenāca un visa māja apgūlās, tie saīguši arī gribēja doties pie miera un ķēķa krāsnī pārgulēt pa nakti. Te piepeši viņi ieraudzīja vīru pa vārtiem ienākam pagalmā. Viņi to tūliņ pazina, tas bija viens no izgājušās nakts burlakām.

„Tas nāk atkal uz saimnieku, tagad viņš to nodurs," velniņi runāja savā starpā un atplēta acis jo plaši, lai jel visu skaidri redzētu, kas nu notiks.

Bet burlaka negāja vis uz istabu, bet ielīda stallī, jo tas gribēja zagt saimnieka zirgu. Otrs burlaka stāvēja aiz vārtiem netāļu no akas un gaidīja. Viņš nedrīkstēja tuvāk nākt, jo tam bija jātur zirgs, ko abi šonakt jau bija nozaguši.

Drīzi pirmais burlaka iznāca ar zirgu no staļļa ārā un uzlēca tam mugurā. Bet, tikko tas bija noticis, kad zirgs sāka spārdīties, slieties stāvu un kā traks pa pagalmu kūvēt. Gan burlaka viņu lūkoja valdīt, gan tas viņu labināja – par velti, zirgs agrāk nerima, kamēr savu jājēju nebija nosviedis.

Atceries, ko nozīmēja „cieti gulēt"! Kā varētu saprast vārdu savienojumu – „maigi gulēt"? Kā šos vārdu savienojumus varētu pārtulkot citās valodās?

Pievērs uzmanību, kāpēc saimnieks rīkojas pretēji paredzētajam? Kas ir mainījies viņa statusā?

errastības – dusmas

caur viņiem – viņiem pateicoties, ar viņu palīdzību

sēks – nopļauta zāle, ko svaigu dod lopiem

ķēķis – virtuve

netāļu – netālu

kūvēt – skraidīt, lēkāt

labināt – ar laipnību censties panākt, lai dzīvnieks vai bērns klausa, nepretojas

Bet krizdams burlaka nolauza kaklu.

Aiz vārtiem otrs burlaka gaidīja, gaidīja, piekusa pēdīgi stāvēdams un atsēdās uz dēļu apsistās akas malas. Zirgs, pamanījis ūdeni, sāka pēc tā ošņāt un snaicīties.

„Vai gribi dzert?" burlaka runāja. „Paga, pasmelšu tev."

Viņš paņēma kāsi un spaini, kas turpat akas malā bija, un ielaida spainī ūdeni. Bet, to pilnu atkal uz augšu velkot, viņam kāja paslīdēja, tas iegāzās uz galvas akā un noslīka.

Nu abi burlakas bija beigti.

„Tādi muļķi!" velniņi bārās. „Saimnieku tie nevīžoja nokaut, bet paši mācēja dabūt galu!... Nu, nekas, papam par viņiem būs prieks."

Viņi ielīda ķēķa krāsnī un gulēja tur karstās pirkstīs, kamēr rītā saimniece nāca un viņiem aizkūra uguni priekšā. Līdz ar dūmiem velniņi uzskrēja pa skursteni gaisā un nosēdās uz jumta, aiz jumta gala āžiem slēpdamies, lai no turienes noskatītos, ko saimnieks darīs.

Ieraudzījis beigto burlaku un vaļēju zirgu pagalmā, šis tūliņ noprata, kāds viesis tur zemē gulēja, saņēma mierīgi zirgu un gribēja to vest stallī. Bet zirgs sāka šņākt un krākt, kāpās atpakaļ, slējās stāvu un izturējās kā jau daždien apburts lops.

„Ahā," saimnieks sacīja. „Es manu, kas ar tevi noticis. Šis vīrs tevi apbūris." Viņš pasniedzās pie staļļa durvju augšas stenderes, satvēra tur iesprausto sērmūkļa nūju ar trejdeviņiem krustiem un pārlaida to trīs reizes zirgam pa muguru. Acumirklī zirgs stājās trakot, un saimnieks to ieveda stallī. Apbūrums bija zudis.

„Nu, draugs, nāk tava rinda," saimnieks runāja uz mironi, pārlika to pār pleciem un nesa viņu par vārtiem projām, gribēdams to kaut kur sētmalē aprakt. Bet te viņš pie akas ieraudzīja svešu zirgu un, piegājis tuvāk, akā cilvēka kājas.

„Tātad esat divi bijuši," saimnieks runāja tāļāk. „Laikam

Jumta gala āži – jumta rotājums

Komentē, kā pasakā attēlotajā situācijā atklājas sakāmvārds „Kāds darbs, tāda alga"!

Salīdzini abas situācijas, kad notika „samaksa"! Ar ko tās atšķiras viena no otras!

Noskaidro, kurš no frazeoloģismiem visprecīzāk atbilst katrai no abām situācijām!

Cūkas laime, uz labu laimi, laime uzsmaida, kā nolēmēts, kāds nelabais dīda, kāda joda pēc, dzīt velnu.

Pīlādzi latvieši uzskatīja par īpašu koku, kas atvaira ļaunos garus un līdz pret noskaušanu, burvestībām, ļaunu gribu. Izpēti šo augu un novērtē, kas īpašs tajā, kāpēc senāk (arī mūsdienās) tam piedēvē īpašu spēku!

Trejdeviņi – skaitlis mitoloģijā (trīsreiz deviņi), kas norāda uz lielu daudzumu, lielu attālumu u. tml. Trejdeviņi krusti pasakā norāda uz lielu spēku.

snaicīties – snaikstīties

kāsis – priekšmets, darbarīks – stienis ar āķveida galu, lai kaut ko uzkabinātu

nevīžot – nespēt

pirkstis – pelni ar dzirkstelēm

manīt – redzēt, pamanīt

sērmūklis – pīlādzis

draugi un biedri, un mani vakarnakts jokupēteri! Nu, guliet tad arī nešķirti vienu vietu!" Un viņš iemeta mironi akā, pasauca puisi, un abi aizmeta aku cieti. Bet zirgu saimnieks paņēma un ieveda to smiedamies stallī.

Kad velniņi visu to redzēja, viņi aiz dusmām kūleniski no jumta gala aiz istabas novēlās zemē. Viņi tā bija priecājušies uz saimnieka nelaimi, un, lūk nu – viss atkal bija izgājis viņam par labu! Bet vai tad tiešām viņam nekādas kaites nevarēja padarīt?... Pagaidi, saimniek, velniņi nu vēlreiz ko izdomās!

Tie paņēma pakulas, aizbāza sev ausis, lai cīruļu un bezdelīgu dziesmas viņus netraucētu, nolīda tad salmu kaudzē, katrs savā pusē, un domāja, domāja, salmos atspērušies. Tikai vēlā naktī tie atkal izlīda no kaudzes.

Viņi bija izdomājuši briesmīgu nedarbu.

Tūliņ aiz mājas iesākās saimnieka pļava un aizstiepās tāļu tāļu projām. Velniņi bija dzirdējuši, ka saimnieks par pļavu bija priecājies un sacījis: „Tur man izaugs brangs siens." Tā kā nu viņi domāja, ka zāle jau augdama un briezdama pate no sevis top par sienu, tad tie to gribēja nogriezt, pirms tas bija noticis, un tādā kārtā iznīcināt saimnieka jaukās cerības.

Viņi paņēma divas vecas slotas, kuras tūliņ pārvērtās par asiem griežamiem rīkiem, nostājās viens vienā, otrs otrā pļavas galā un sāka nu tauko, sulaino zāli pļaut. Darbs bija grūts, bet gāja tomēr ātri uz priekšu, un, kad rīta blāzma nosārtoja austrumu, tad pļava bija nopļauta un zāle gulēja tik glītās reizēs, kā kad to izveicīgākie pļāvēji būtu nopļāvuši.

Bet velniņi gluži slābani aizvilkās uz māju.

Kad saimnieks bija piecēlies un redzēja pļavu nopļautu, viņš aiz prieka rokas sasita kopā.

„Siev," viņš sauca, „nāc skatīties, kas naktī atkal noticis! Mūsu pļava nopļauta! Paldies žēlīgam debesu tēvam! Tur mums divas nedēļas būtu jāsvīst katru rītu, un nu viss tik glīti, kā ar nazi nogriezts!"

Šos vārdus izdzirzdami, velniņi aiz dusmām tapa balti kā pārkaitēta dzelzs.

„Liksim viņu tagad mierā," tad pirmais sacīja. „Citādi tas kļūs par daudz laimīgs un bagāts."

„Nē," otris atteica. „Lūkosim vēlreiz. Skaties, tur saimnieks dzen lielu pulku aitu ganos. Pārvērtīsimies par jēriem un ievilināsim visu pulku purvā, lai noslīkst."

„Lūkosim arī vēlreiz," pirmais velniņš sacīja, un abi izlīda no paslēpnes, pārvērtās par jēriem un piebiedrojās saimnieka aitu ganībai.

„Skaties, skaties," saimnieks runāja, velniņus ieraudzīdams.

Velniņi turpina domāt atriebību saimniekam. Kāpēc tieši šī reize var izrādīties izšķirīga? Kuru skaitli agrāk latvieši uzskatīja par īpašu?

Ko, salīdzinot ar iepriekšējiem, šajā nedarbā velniņi izdarīja pilnīgi atšķirīgu?

Skaitli trīs savdabīgi apspēlējis arī mūsdienu latviešu prozaiķis Guntis Berelis, kurš savā stāstā „Rūdolfs Blaumanis. Velniņi" interesanti pierāda, ka velniņiem patiesībā bija jābūt trim (analoģiski kā tautas pasakās – trīs tēva dēli).

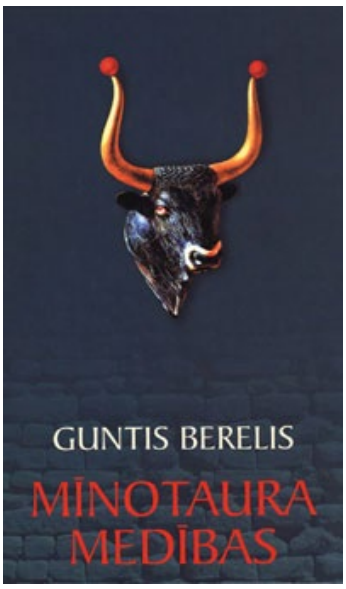

jokupēteris – jokdaris

aizmest – aizbērt

priecāties uz nelaimi – priecāties par nelaimi

pakulas – linu īsšķiedra

tāļu – tālu

tauka zāle – liela zāle

glītas reizes – glītas rindas

slābans – gurdens, vārgs

izdzirzdams – izdzirdēdams

Anna Kuzina „Blaumaņu pavārgrāmatā", izmantojot Ernesta Adera atmiņas, ielūkojusies senā ēdiena gatavošanas tradīcijā. Siena laiks ir smaga un atbildīga darba laiks zemnieka sētā. Lai veldzētu slāpes karstajā laikā un gūtu spēkus, tika lietoti īpaši ēdieni un dzērieni. Ērgļu pusē jau kopš Blaumaņa laikiem gatavotas sutnes, skāba putra, miltu kultenis, putraimu biezputra un piena ziediņi.

Siena laika ēdieni

Sutnes. Rudzu miltus uzbrūnināja uz karstas pannas krāsnī vai uz plīts. Iebēra aukstā pienā un ēda, klāt piekožot maizi.

Skāba putra. Putraimus izvāra ūdenī bez sāls, atdzesē, pielej klāt paniņas vai rūgušpienu un patur kādu laiku uz silta mūrīša, lai putra paliek vēl skābāka. Tad to varēja ēst gan ar karoti, gan dzert kā strebjamo.

Miltu kultenis. Kviešu, rudzu vai auzu miltus (kādi kuru reizi pie rokas) iemaisīja aukstā pienā. Pārējo pienu uzkarsēja, tad lēja klāt miltu maisījumu un maisot uzvārīja. Ēda ar cukuru, ja gribēja saldu, vai ar sviestu, piebēra garšai drusku sāli.

Putraimu biezputra. Ūdenī un pienā (1:1) uzvārīja izmērcētus miežu putraimus. Uzvārīja un samīcīja kartupeļus, un pielika klāt. Uzlēja mērcīti. Kas par gardumu, nenoēsties!

Piena ziediņi. Vārošā pienā lika ar karoti biezu rūgušpienu, arī biezpienu, bet neuzvārīja. Ēda ar maizi.

„Izgājušā naktī atkal ielēkuši divi skaisti jēri. Sen jau vēlējos, lai manā kūtī būtu arī kāda melna aitiņa. Nu Dieviņš atsūtījis divas. Es esmu laimīgs cilvēks."

Kad jau šie vārdi velniņus no jauna ļoti sapiktoja, tad viņi par to, kas tūliņ pēc tam notika, labprāt no savām jēru ādām būtu izlēkuši laukā – ja būtu varējuši.

Jo, proti, pa ceļu, kura malā saimnieka ganības atradās, brauca spīdoša kariete, un tajā sēdēja skaista princese. Kad kariete pie aitu pulka bija pienākuse, princese lika apturēt un sveicināja saimnieku, laipni ar galvu pamādama.

„Es redzu, tev tur ir pāris melnu jēru," princese sacīja. „Viņi ir skaisti un lēkā apkārt tik jautri, ka man patiktos viņus uz pili ņemt līdz. Vai tu man tos negribētu pārdot?"

„Labprāt, žēlīgā princese," saimnieks atbildēja, cepuri rokā turēdams.

„Cik tu par viņiem prasi?"

Saimnieks nebij vis muļķis: viņš zināja, ja augstiem kungiem kaut kas patīk, tad tie naudas par to nežēlo.

„Divi simti zelta gabalu, žēlīgā princese."

„Divi simti?" princese atkārtoja. „Vai tas nav drusku par daudz? Kādēļ tu tik daudz prasi?"

„Žēlīgā princesīt, tādēļ, ka tie jēri nav tādi kā tie citi. Viņi avenam ielēkuši," saimnieks izskaidroja.

„Ak tā," princese sacīja apmierināta. „Tā ir cita lieta." Un viņa izvilka zīda naudas kuli un noskaitīja saimniekam rokā divi simti zelta gabalu.

Iebāzis naudu kulē, saimnieks nu gāja saķert jērus. Bet tas nebija vis tik viegli izdarāms, kā viņš bija domājis. Jo velniņi, kas visu bija dzirdējuši, neparko negribēja padoties. Viņi ieskrēja aitu pulka vidū, noslēpās krūmos, palīda zem karietes un nokausēja saimnieku līdz pēdējam. Beidzot šis ar aizrautu elpu nostājās pie karietes un sacīja, jēri neesot sagūstāmi, lai princese naudu ņemot atpakaļ. Bet princese, kuru šī trece līdz asarām bija nosmīdinājuse, to nedarīja, iemeta turpretim vēl kādus zelta gabalus saimnieka rokā, pavēlēja zirgu puišam piesiet zirgus un iet saimniekam palīgā. Tad arī viņa pate izkāpa no karietes, atsprauda zīda svārkus, lai tie netaptu netīri, un nu visi trīs jēriem devās pakaļ un saņēma tos pēdīgi laimīgi cieti. Saimnieks nu viņiem sasēja kājas, ielika tos karietē, un princese aizbrauca.

Nokļuvuse pilī, viņa jērus lika mazgāt smaržīgos ūdeņos un pataisīja divus mazus kakleniekus ar pavadām no sarkana zīda. Aiz tām princese savus jērus ik dienas vadāja, deva tiem medu ar maizi ēst un saldu pienu dzert, palaida tos arī kādreiz

Pievērs uzmanību frazeoloģismam „lēkt no ādas ārā" – pārvērsties, mainīt savu dabu, raksturu, rīkoties pretēji savai iekšējai būtībai! Kā vārdu savienojums tiešajā un pārnestajā nozīmē atbilst situācijai pasakā?

Salīdzini R. Blaumaņa pasakas princesi ar mūsdienu „princesēm"! Uzraksti (vai citādi attēlo) asprātīgu epizodi „Viena diena mūsdienu princeses dzīvē"!

sapiktot – sadusmot

avens – auns

naudas kule – naudas maks

nokausēt – nogurdināt

trece – tracis

pate – pati

kaklenieks – kakla siksna

Par uzvārdu došanas laikiem latviešiem ir zināms daudz nostāstu. „Uzvārds Blaumanis pirmo reizi rakstos minēts 1826. gadā. Ir tāds nostāsts – katram zemniekam bija noteiktā dienā jāierodas Ērgļu muižā pēc uzvārda, kuru pierakstīja barona norīkots muižas kalpotājs. Dienas pirmajā pusē, kad viņa roka vēl neesot bijusi nogurusi, vīrs vairākas reģistra lapas pierakstījis ar vienu uzvārdu, piemēram, Blaumanis, jo viņam iepaticies kāds zemnieks, kurš ienācis, ģērbies tumši zilā pašaustas vadmalas uzvalkā, un izskatījies tāds stalts vīrs, lai arī bijis krietni pāri pusmūžam. Šis tad ir pierakstīts kā Blaumann (vācu valodā *blau* – zils, *Mann* – vīrs) no Spijēnu mājām. Un tāds uzvārds esot ticis daudziem. Kad jau diena gājusi uz vakarpusi, rakstvedis paguris un tālāk reģistra grāmatā esot rakstījis tikai pusi no vārda – Blau. Tā Ērgļu pagastā gadījušies vairāki Blaumaņi un Blaui – dažādu māju iedzīvotāji, kurus nesaistīja nekāda asinsradniecība." (Blaumaņu dzimtas līkloči (2012))

vaļā savā dārzā, kuram visapkārt bij augsts mūris. Bet šāda dzīve velniņiem nebūt nebij pa prātam. Viņi bij ieraduši dzīvot savā vaļā, pēc patikšanas draiskāt apkārt, un nu tiem rāmi bija jāiet pie pavadas vai jāstāv mazā kūtiņā.

Tu vaicāsi, kādēļ tad viņi nepārvērtās par pelēm, neizgrauza durvīs caurumu un neaizbēga vai netapa par putniem un neaizlidoja pār augsto mūri?... Jā, to viņi jau sen būtu izdarījuši, ja būtu mācējuši no savām jēra ādiņām tikt laukā. Bet viņi to neprata. Viņi ellē bija bijuši slinki pie mācīšanās un tik tāļu vien vēl tikuši, kā par kaut ko var pārvērsties. Bet, kā atkal tapt par velniem, tas viņiem vēl nebija zināms. Savās dusmās par saimnieka laimi tie to pavisam bija piemirsuši, un nu viņiem negribot bija jāpaliek par jēriem. Un tā tad viņi laikam pamazām būtu izauguši par vareniem aveniem, ja tiem nejauša laime nebūtu ļāvuse satikties ar kādu burvi.

Proti, kad princese atkal reiz no pastaigāšanās pārnāca mājā un pa ieradumam jērus veda pie rokas, pils vārtos sēdēja ubags un lūdzās dāvanas. Bet šis ubags nebija nekas cits kā burvis, kas princesē bij ieskatījies un nu pils vārtos sēdēja un gaidīja izdevīga brīža, kad pilī varētu iekļūt un princesi nozagt. Kamēr princese pa kuli meklēja sīkas naudas, burvis uzmeta acis velniņiem un tad izbrīnējies iesaucās velnu valodā. Jo viņa acīm velniņi parādījās kā velniņi un nevis kā jēri.

„Kur tad jūs te cēlušies?" viņš vaicāja. „Kas tad jūs, knauķus, no elles laidis laukā, un ko jūs te darāt?"

Velniņi nu arī labi ieskatījās ubagā un uzzīmēja to par burvi, ko tie vairāk reižu ellē ap velna mātes dzimšanas dienu laimes vēlētāju pulkā bija redzējuši. Šis burvis bija ļoti smalks un valkāja, kā katrs „īsts" latviešu mākslinieks, trīs uzvārdus, proti, viņš būra zem Brudul-Bubulniek-Akākstoņa vārda. Bruduli viņš bija mantojis. Bubulnieku viņam bija dāvinājuši draugi, un Akākstoni viņš par lētu naudu Kurzemē bija pircis.

„Ak mīļo Brudulīt-Bubulnieciņ-Akākstonīt," abi velniņi vienā balsī iesāka žēloties, „mums ļoti nelabi izgājis." Un nu viņi ātri izstāstīja savus piedzīvojumus un kā šie tikuši jēru ādās un lūdzās, lai jel burvis šiem palīdzot atkal tapt par velniņiem.

„Palīdzēt varu," Brudulis atbildēja. „Bet jūs jau zināt velna likumu: par velti nekas netop dots un darīts. Apsoliet, ka izpildīsiet manu vēlēšanos, tad jūs izmācīšu pārvērsties."

Velniņi priecīgi apsolījās izdarīt visu, ko tik burvis vien gribētu.

„Redziet," šis runāja, „vēlos jūsu princesi dabūt par sievu. Bet nevaru nekādi pie viņas tikt klāt. Ar varu to nespētu aizvest, un ar viltu man tas līdz šim nav laimējies. Tādēļ jums man jāpa-

draiskāt – draiskoties, rotaļāties

uzzīmēt – šeit: ieraudzīt

līdz. Protiet, princesei ir brīnišķīgs goda krēsls, kurā viņa sēd, preciniekus saņemdama. Atzveltnē, taisni pret pakausi, ir iesista veca, sarūsējuse nagla. Tiklīdz nu viņa galvu atspiež pret šo naglu, viņa tūliņ redz, kas viņas priekšā stāv: vai tiešām jauns, skaists princis vai tāds, kas tikai šādu izskatu pieņēmis. Tā jau viņa daudz varenu burvju pazinuse un ar kaunu aizdzinuse. Lai nu man arī šitā neizdotos, tad jums nagla jāizvelk un jāiedzen zemē, bet atzveltnē jāiesit cita, ko nometīšu jūsu priekšā, tiklīdz princese nogriezīsies nost. Rītā tad braukšu pie princeses precībās, viņa mani noturēs par skaistu princi, un tā tad man laimēsies viņu aizvest."

Velniņi vēlreiz apgalvoja, ka visu izpildīšot, ko burvis vēloties, un tad šis pastāstīja, kur goda krēsls stāvēja, kā pie tā varēja piekļūt, nometa naglu zemē un pamācīja velniņus no jēru ādām tikt laukā.

Princese pa tam bija sameklējuse dāvanu, pasniedza to burvim un ieveda mierīgi savus jēriņus pilī. Viņa gan bija dzirdējuse burvi runājam, bet, velnu valodas neprazdama, nodomājuse, ka ubags skaitot kādu lūgšanu latīņu valodā. Velniņu runāšana viņai turpretim izklausījās kā blēšana, un tādēļ viņa tiem pilī tūliņ lika dot medu ar maizi, jo viņa domāja, jēri blējot aiz izsalkuma.

Kad nakts bija pienākuse, abi jēri pārvērtās par velniņiem un nezināja aiz prieka, ko darīt. Viņi lēkāja pa kūtiņu kā traki, svieda pakaišus gaisā, apvēla silīti un izlēca pēdīgi pa logu dārzā. Tur tie labu laiku paskraidījās un tad ielīda pils vislielākajā istabā, kur princeses goda krēsls stāvēja. Še vien viņiem tikai atkal ienāca prātā burvja nagla. Kur tā bija palikuse? Jā, to nezināja ne viens, ne otrs – plēšoties nagla bij izputējuse.

„Ko nu?" pirmais velniņš iesaucās satrūcies. „Nu nav labi. Nu tās naglas no goda krēsla nedrīkstam vilkt laukā. Ko lai tur liekam vietā?"

„Nu tad lai stāv viņa turpat," otris atbildēja. „Bet tad jau princese burvi pazīs!"

„Lai pazīst! Viņš jau arī nemaz neder mūsu princesei par vīru. No viņa neglītā ģīmja jau gandrīz pat man metas bail."

„Bet mēs taču apsolījām viņam palīdzēt," pirmais atkal runāja.

„Jo mazāk iemesla mums, kā velniem, turēt vārdu," otrais atbildēja. „Mums neizdevās saimnieku ievest ķezā, pajokosimies tagad ar burvi. Paslēpsimies šepat kaut kur un noskatīsimies, kā viņam izies."

Šis padoms patika, un abi nerātņi noslēpās aiz kupli sakrunkota zīda loga aizkara.

Kā vērtēt velniņu pirmo labo darbu – princeses glābšanu – kārtējais nedarbs, atriebība burvim, nejaušība vai asprātīgs joks? Kāpēc?

ķeza – neveiksme, nepatikšanas

Iejūties R. Blaumaņa pasakas tēlu lomā un saceri velniņu atbildi savam tēvam – kā viņi varētu pamatot, attaisnot tēvam savu rīcību?

Kā vecā sieva varētu pilnīgi negaidīti izmainīt velniņu turpmāko likteni?

Pievērs uzmanību, izpēti – ar kādiem īpašiem cilvēka dzīves notikumiem senos laikos saistījās pirts!

Otrā rītā viss pils pagalms nodimdēja, burvim ar saviem pavadoņiem tajā iejājot. Drīzi pēc tam visi pils ļaudis ieradās pils lielajā istabā un princese nosēdās goda krēslā, pavēlēdama, lai svešo princi vedot iekšā.

Burvis ienāca un nostājās, smalki palocīdamies, ar saviem pavadoņiem princeses priekšā.

„Kas par skaistu un smalku princi!" pils ļaudis viens otram čukstēja ausī. Bet princese atlieca galvu atpakaļ un piedūra to pie naglas.

„Fui!" viņa tad piepeši iesaucās. „Kas tad tie jau atkal par nelabiem jokiem! Manā priekšā stāv neglītākais burvis, ko savā mūžā esmu redzējuse, un viņa pavadoņi ir veci slotu kāti ar kāpostu galvenēm galā. Dzenat viņus laukā!" Un, dusmu pārņemta, viņa ar zelta ābolu, kas tai bij rokā, burvim laida pa galvu un izsita viņam aci.

Burvis iekliedzās aiz sāpēm un dusmām, un, redzēdams sevi no velniņiem tik neganti pieviltu, tas apņēmās tiem uz pēdām atriebties un viņus pie velna apsūdzēt. Viņš paspēra ar kāju uz grīdas, nogrima zemē un aizbrauca taisni uz elli, atstādams princeses priekšā krustām šķērsām sakritušos slotu kātus.

Velns bija ļoti pikts, izdzirzdams, ka divi velniņi izsprukuši no elles un daudz nedarbu padarījuši. Viņš vaicāja burvim, kādēļ šis bēgļus nesaņēmis cieti un neatvedis uz elli atpakaļ.

„Gribēju jau nu gan," burvis meloja, „bet viņi man paspruka."

„Es jau sen domāju, ka tu priekš pasaules esi par vecu," velns saskaities sacīja. „Bet nu kā vienacis tu vairs nekam nederi. Tava gaita ir galā. Tev jāpaliek ellē!" To teicis, viņš burvim iespēra ar kāju pa to miesas daļu, uz kuras pie maziem bērniem bērzu žagari labprāt danco, un devās pa īsāko ceļu uz pasauli, lai savus bērnus sagūstītu un vestu uz elli atpakaļ.

Mūsu nerātņi pa tam bij atstājuši pili un iemukuši mežiņā, kas blakus pils dārzam zaļoja. Sākumā viņi gan par pievilto burvi lieliski bija priecājušies, bet nu tiem uznāca bailes. Burvis bija nobraucis ellē, un tagad jau velns varbūt visus viņu grēkus zināja! Kā nu izbēgt droši gaidāmam sodam, kur paslēpties no velna dusmām, ko darīt, lai tas neuzietu viņu pēdas un neaizvestu viņus atpakaļ uz elli, kura tiem nemaz vairs nepatika? Ak – velns pats ne caur kādu burvestību nebija maldināms, drīzi drīzi tas būs klāt, un tad bēgļiem sāksies nedienas! „Man gluži tā ir, it kā mūsu vecāsmātes ugunīgo trijžuburnīcu jau sajustu sev uz muguras lēkājam," pirmais velniņš pabēdīgi runāja.

„Jā, man arī jau mugura karsin karst," otrais atbildēja, un tad abi ielēca garām tekošā upītē atdzesēties. Upīte bija strauja,

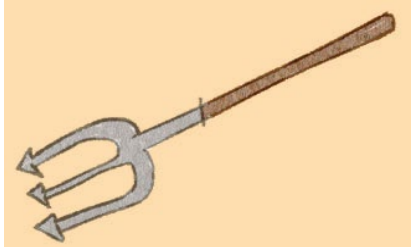

Trijžuburnīca

galvene – šeit: galva

un, ar bailīgām domām kaudamies, brālīgi saķērušies, velniņi no ūdeņa ļāvās nesties tāļāk un tāļāk un nemaz nepamanīja, ka tie tuvojas vecai sievai, kas upītes malā sēdēja un kaut ko likās gaidām.

Kad velniņi sievai pēdīgi bija tik tuvu, ka tā tos varēja sasniegt, viņa izstiepa roku un izcēla ātri abus no upītes, un ielika tos priekšautā.

„Veries, veries: divi," viņa pie sevis norunāja un steidzās tad uz pirti, kas tuvumā kūpēja un kuru tā priekš kādas lielmātes bij izkurinājuse.

„Ko tu tik ilgi ārā darīji?" lielmāte vaicāja, kad sieva bij iegājuse pirtī. „Te dvanumā uz lāvas guļot, esmu gluži saslimuse."

„Nekas, nekas, lielmāmiņ," vecene mierināja. „Silts ar sildīšanu, labs ar gaidīšanu. Jūs gribējāt, lai jums saķerot mantinieku, bet, ko domājiet, laimējās saķert divus. Ir nu gan drusku tādi melnīgsnēji, bet ļoti ņipri. Pag, es tos nomazgāšu drusku baltākus."

Vecene pataisīja ūdeni, iemezdama tajā dažādas zālītes, kuras starp savām dziesmu grāmatas lapām bija kaltējuse, un pārvilkdama pār to dažādas noslēpumainas zīmes. Tad tā velniņus iebāza ūdenī. Tētīt žēlīgais, kā viņi tajā sāka brēkt! Jo ūdens no zālītēm un vecenes noslēpumainām zīmēm bija tapis savādi stiprs un dedzināja viņus tāpat kā elles uguns pazudinātu dvēseli. Viņi pilnīgi apjuka un tapa tik nespēcīgi kā jaunpiedzimuši bērni.

Tak vecene neklausījās brēkšanā, bet nomazgāja vienu un otru jo krietni. Un redzi, viņi tiešām tapa uz pusi baltāki, nekā bijuši. Sieva tos nu satina smalkās drēbītēs un devās tad kopā ar lielmāti uz muižu. Velniņus nesa vecene, jo lielmāte, kā jau mēs zinām, pirtī drusku bija saslimuse.

Izdzirdis, ka vecenei divi kundziņi klēpī, lielskungs aiz prieka nezināja, ko darīt, lika savus četrus staltākos zirgus aizjūgt karietē un braukt šūpuļa kārtei pakaļ, jo tā vēl nebij atvesta. Pa tam vecene velniņiem uztaisīja šūpuli. Ielika tajā guļamo spilventiņu un pielika tam klāt no savām zālītēm; ielika galvas spilventiņus un darīja tāpat; ieklāja paladziņu un darīja tāpat; uzklāja zīda sedziņu un darīja tāpat. Pēdīgi, kad kārts bij atvesta, šūpulis piekārts un velniņi tajā ieguldīti, viņa ap to apņēma šķidru staipeknīti, kuru lielmāte ar maziem eņģelīšiem bij izrakstījuse, un aizvilka turklāt vēl labajā un kreisajā pusē, kājgalā un galvgalā daudz zīmju priekšā pret lietuvēniem, jautriem gariem un velniem.

Noguruši no sāpēm un brēkšanas, velniņi pēdīgi apklusa

Ticējumi, kas senajiem latviešiem saistījās ar dzimšanu, atklāj vēlējumus bērna dzīvei – pirts krāsni kurinot, lika medu uz pirts krāsns, lai bērnam būtu salda, patīkama valoda, lai tas labi sadzīvotu ar cilvēkiem; bērna pirmajai mazgāšanai ūdens traukā bija jāiesmeļ tā, lai neviens piliens nenolīst zemē – lai neizlīst bērna dzīves laime; bērna mazgājamā ūdenī iemet drusku sāls un kādu sudraba gabalu, lai bērns augtu spēcīgs un bagāts.

dvanums – tvans

šūpuļa kārts – lokana kārts, pie kuras piekar šūpuli, lai to varētu šūpot

izrakstīt – izrotāt, izšūt

Kāda ir varbūtība, ka bijušie velniņi, cilvēka dzīvi dzīvojot, spēs mainīties un būt rātni un godīgi?

Tautas gudrībā teikts: „No Velna ar krustu, no suņa ar mietu, bet kā no ļauna cilvēka?" Kāda varētu būt tava atbilde uz šo jautājumu, atklājot un pierādot savus priekšstatus par būtiskajiem cilvēka dzīves principiem?

Rūdolfam Blaumanim, kā atminējās viņa brālis, esot paticis ar ūdens krāsām izkrāsot ilustrācijas pasaku grāmatās un citur. Kādus krāsu toņus, tavuprāt, viņam vajadzētu izmantot, lai parādītu šīs pasakas būtību! Nosauc vismaz piecus toņus un pamato savu izvēli!

un iemiga. Bet nepagāja ilgs laiks, kad tie piepeši uzmodās un no jauna lieliski sāka brēkt. Kā nu arī nebrēkt, jo velns, kas viņu pēdas bija sadzinis, stāvēja pie šūpuļa un grābstījās ap to, gribēdams savus bērnus satvert... Bet daudzās zīmes pret lietuvēniem, jautriem gariem un velniem kā asi naži viņam dūrās pirkstos, un rakstītie eņģeliši dedzināja kā svelotākās liesmas. Par to velns vareni saskaitās un draudēja ar briesmīgāko sodu, ja mazie tūliņ nekāpšot no šūpuļa ārā un nenākšot līdz. Bet šie nedz kāpa ārā, nedz ko atbildēja, tikai kliedza vienā kliegšanā.

„Tātad jūs laikam gribiet palikt pie cilvēkiem?" velns pēdīgi brēca un atvilka atpakaļ sadurstītās un sadedzinātās rokas, jo viņš redzēja, ka visi viņa pūliņi bija veltīgi. „Labi. Paliekat pie cilvēkiem! Bet tad baudiet par sodu arī līdzi viņu likteni un topiet tādi paši kā viņi! Es jūs izdzēsīšu iz mūsu grāmatas. Vai jums, ja reiz atkal satiksimies ellē!"

Šos vārdus izgrūdis, velns devās atpakaļ uz elli, kur tas ar tintes gumiju un kabatas naža palīdzību mūsu mazo varoņu vārdus izdzēsa iz savas grāmatas. Tai pašā acumirklī tie pārvērtās par cilvēkiem, zaudēdami visas velnišķās īpašības un visu atmiņu par elli. Viņi norima un aizmiga atkal saldā miegā.

Vecene, kura jau bija sākuse baiļoties, ka mazie saslimuši, pēc brīža priecīgi atvilka staipeknīti, noskatījās gulētājos un tad apgalvoja dievodamās, viens pilnīgi esot atsities lielmātē un otrs lielkungā.

Saprotama lieta, ka vecene meloja, un neviens to labāk nezināja kā viņa pate. Bet viņai bija tāds savāds ieradums – par katru bērnu teikt, tas līdzinoties tiem, kā šūpulī viņš gulēja. Jo pēc šādiem vārdiem viņa vēl nekad nebij palikuse tukšā. Un viņai arī šoreiz nevīlās. Lielskungs tai pats atnesa lielu pudeli vīna, ko viņa izdzēra, kundziņiem novēlēdama krietnu dabu, ilgu mūžu, prieku un veselību.

Vai nu vecenes vārdi, vai vīns, vai vārdi un vīns kopā bija bijuši tik spēcīgi: vienalga, bet vēlēšanās spoži piepildījās. Mūsu mazie varoņi palika veseli, izauga lieli, piedzīvoja un darīja daudz prieka un bija tik krietni vīri, ka viņu dvēseles pēc ilgi nodzīvotā mūža nenokļuva vis ellē, bet aizlidoja turp, kur gaviles nebeidzas mūžīgi.

svelots – karsts, neizturami dedzinošs, svelošs

Novērtē, cik pamatots tev šķiet R. Blaumaņa pasakas noslēgums! Novērtē, kurš no pasakas beigu variantiem ir asprātīgāks, spilgtāks, paredzamāks, ticamāks!

Arvīds Blaumanis, Rūdolfa jaunākais brālis, savās atmiņās fiksējis: „Arī pašām beigām vajadzēja būt citādām: velniņi palika par cilvēkiem, lielkungiem, bet daļa no velnišķīgās dabas tomēr viņiem palika un tie bija varmākas, ļaužu pērāji un visu nejauko, nežēlīgo, skopo lielkungu priekšteci. Bet tāda kungu zaimošana jau nebija toreiz domājama, un tādēļ beigas iznāca labas, tādas, kādas tagad."

Tās latviešu tautas pasakas, kurās Velns līdzinās muižniekam apģērbā, izskatā, rīcībā, pieder krietni jaunākiem laikiem, jo tajās izteikta latviešu zemnieka attieksme pret bagātajiem kungiem.

Kārlis Skalbe (1879–1945)

Latviešu sirsnīgākais dzejnieks, latviešu pasaku ķēniņš, klusuma burvis – šie apzīmējumi savulaik veltīti dzejniekam, rakstniekam un publicistam Kārlim Skalbem. „Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties" (1904) aizsāka Kārļa Skalbes pasaku ceļu, kas ilga visa radošā mūža garumā.

„Pasaka par vērdiņu", „Mūžīgais students un viņa pasaka", „Meža balodītis", „Jūras vārava", „Bendes meitiņa", „Ķēniņa dēla trīs dārgumi", „Pelnrušķīte", „Milzis" un „Kaķīša dzirnavas" – deviņu pasaku krājums „Ziemas pasakas" (1913) nu jau vairāk nekā simts gadus gan iepriecina, gan skumdina mazos un lielos lasītājus.

Par Kārļa Skalbes pasakām ir izteikts neparasts vērtējums – tās esot latviskākas par latviešu tautas pasakām. Lielākajā daļā rakstnieka radīto 76 pasaku jūtama dzimtenes dabas elpa, dzīves ritms un apcerīgs, viegli skumīgs skatījums uz cilvēku dvēseles dziļo pasauli, skaista un tēlaina latviešu valoda.

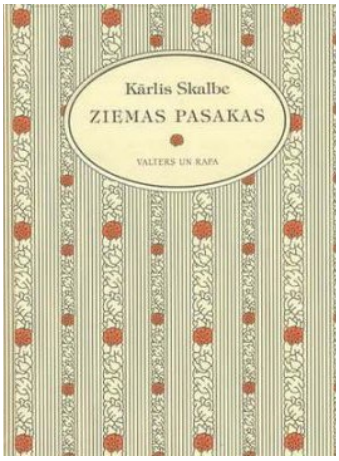

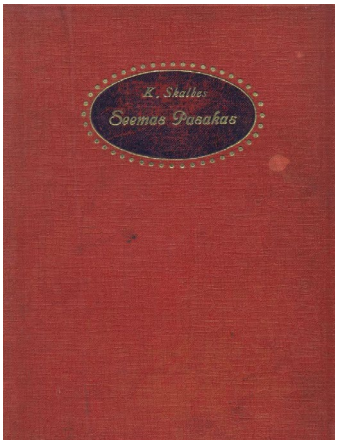

Saulrieti – K. Skalbes memoriālais muzejs

Patrenējies un pārbaudi, cik drošas ir tavas prasmes vārdu pārnestās (netiešās) nozīmes atšifrēšanā; atrodi katram vārdu savienojumam atbilstošu skaidrojumu!

Cieta sirds –	Veltīgi cerēt.
Novērst acis no trūkuma –	Maza, neliela vienība (daļa).
Aizsaules dārzs –	Neredzēt vai negribēt redzēt nabadzību.
Zelta ābele –	Dot citam ir patīkamāk nekā prasīt sev.
Garā pupa –	Laimes un bagātības koks, kas atalgo par labu darbu.
Sīks mērs –	Negaidīta un necerēta veiksme, izdošanās.
Tukša cerība –	Vienaldzīgs, neiejūtīgs cilvēks.
Saldais vilts (viltus) –	Viegli ir apmānīt sevi – ļauties ilūzijai.
Laime pati iekāpusi rokās –	Viņpasaule – mirušo pasaule.
Saldā devēja vara –	Augs, kas latviešu mītiskajā sistēmā savieno zemi un debesis.

Izstāsti, kā tu saproti K. Skalbes teiktos vārdus – saldā devēja vara (kāpēc devējam ir vara, kāpēc došana ir salda)! Kādu līdzīgu izteicienu lieto tavā dzimtajā valodā?

Salīdzini piedāvātos teicienus, komentē, kurš no tiem, tavuprāt, vislabāk atbilst mūsdienām!

Laiks ir nauda (*Time is money* – angļu val.) – izteiciens zināms kopš 1748. gada, to piedēvē Bendžaminam Frenklinam – amerikāņu valsts darbiniekam un zinātniekam. Nozīme: steigas, ātras rīcības attaisnojums.

Nauda nesmird (*Pecunia non olet* – latīņu val.) – izteiciens radies laikā, kad Romas imperators Vespasians bija ieviesis nodokli par sabiedriskajām tualetēm. Nozīme: negodīgi iegūtas naudas izmantošana.

Ir vajadzīgas trīs lietas: nauda, nauda un vēl vairāk naudas (*Il y a trois choses dont on ne peut absolument se passer, de l'argent, de l'argent, et encore de l'argent* – franču val.) – tā uz Francijas karaļa Luija XII jautājumu, kas nepieciešams karam, atbildējis maršals Džans Džakomo Trivulcio (ap 1440–1518).

Nauda runā tādā valodā, ko saprot visas tautas (*Money speaks sense in a language all nations understand* – angļu val.) – angļu rakstniece Afra Bēna (1640–1689) šo izteicienu formulējusi grāmatā „Jūras laupītājs".

Pirtnieks – pirts, pērt, suta, garaiņi, sviedri, putas, ziepes, berzt muguru, pirts slota

Maiznieks – maiznīca, maize, pagrabs, cept, maizes ceplis, kliņģeris, tveice, panna, krāsns, kliņģera radziņš, karaša

Mūrnieks – mūris, mūrēt, nams, ķieģelis, akmens

Akmeņkalis – kalts, akmens, kalt

Galdnieks – koks, ēvele, skaida, zāģis, drāzt

Izpēti zīmējumus un noskaidro, kādi svarīgi amatnieki (darba darītāji, sava amata meistari) visos laikos dzīvojuši un joprojām dzīvo pilsētā! Lasot Kārļa Skalbes „Pasaku par vērdiņu", atrodi katra amatnieka zīmi – tas palīdzēs atcerēties iepazīto darba veidu!

Kārļa Skalbes „Pasaku par vērdiņu" vari klausīties arī portālā www.pasakas.net. Atrodi un noskaties latviešu animācijas vēsturē zināmo režisora Arnolda Burova animācijas filmu „Pasaka par vērdiņu" (1969)!

Nereti latviešu autoru pasakās ir norādes uz skaitļiem, kas zīmīgi saista jaunos laikus ar ļoti senu domāšanas veidu. Senlatvieši skaitļus izmantoja ne tikai praktiskiem nolūkiem, lai saskaitītu visu dzīvē nepieciešamo; līdzīgi kā citām pasaules tautām, arī latviešiem noteikti skaitļi tika lietoti sakrālā nozīmē.

Īpašie simboliskie skaitļi seno latviešu mītiskajos priekšstatos – 1, 2, 3, 4, 6, 9, 100, trejdeviņi.

3 – visbiežāk lietotais sakrālais skaitlis, kas izteic attīstību. Tas norāda uz izvēles iespējām, saistās ar nākotni, pierāda pasaules uzbūves sistēmu. Skaitlis **3** asociējas ar pilnību, veselumu un laimi. Turklāt **3** lietu izmantojums vai trīskārtīga darbība aizsargā, nodrošina pret kaitējumu.

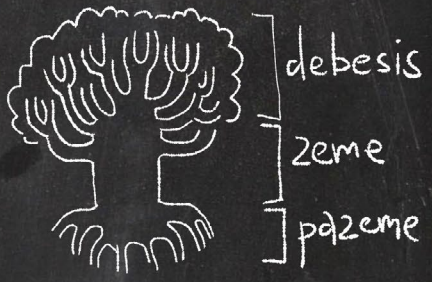

6 – tas ir mītiskas pārejas skaitlis starp sākumu (3) un pabeigtību (9). Lai raksturotu radoša sākuma īpašo statusu, noderēs īpašā sakrālā saskaitīšanas summa: 3+3. Divkārši radošs sākums noteikti ir stiprāks un pārliecinošāks.

Dieva zirgi

9 – Visuma skaitlis. Skaitlis 9 saistāms ar senu laika skaitīšanas sistēmu, kurā dienu un nakšu skaits tika uzskaitīts atsevišķi.

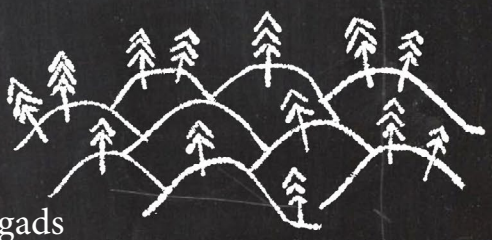

9 – viena nedēļa
3 x 9 – viens mēnesis
3 + 9 – mēnešu skaits gadā
9 x 9 x 9 (trejdeviņi) – viens gads
(729 = 364 dienas un 365 naktis)

Naudas sistēma Livonijas laikā – mārka, pusmārka, vērdiņš, šiliņš un feniņš. 1 mārka – 4 vērdiņi; vēlākos laikos par vērdiņu sauca monētu trīs grašu jeb pusotras kapeikas vērtībā.

Rīgas brīvpilsētas vērdiņš (www.bank.lv). Kalts 1565. gadā.

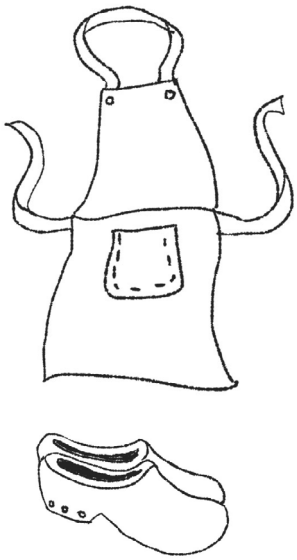

skotele – priekšauts

tupele – koka kurpe

godbijīgi – ar lielu cieņu, bijīgi (bīties – baidīties)

noputējušas – noklātas ar putekļiem

aplaimot – izdarīt ko patīkamu

robs – tukšums, caurums

trūkums – nabadzīga dzīve

basas kājas – neapģērbtas kājas, bez apaviem un zeķēm

karaša – apaļa maize

krēsla – laiks, kad nav spilgtas saules (piem., vakara krēsla)

rācenis – dārzenis

priekš salnas – pirms salnas, pirms sala

sniegties – stiept roku

priekšautiņš – apģērba gabals, ko valkā virs tērpa

Lasi Kārļa Skalbes pasaku un apdomā, kuras atziņas tajā noderētu arī mūsdienās!

Pasaka par vērdiņu

Pirtnieks Ansis stāvēja sutā kails un ar roku slaucīja acis un pieri, no kuras pilēja lielas sviedru lāses. Ādas skotele viņam bij priekšā, un kailās sarkanās kājas koka tupelēs. Visu dienu viņš bij uzcītīgi berzis un locījies, bet neviens viņam nekā nebij devis.

„Šodien, mīļais, man priekš tevis nekā nav."

„Paldies, līdz nākošai reizei."

Tā šķīrās no viņa kungi, kuriem viņš, aptinis savus cietos, stipros pirkstus mīkstām, baltām putām, visu dienu godbijīgi un uzmanīgi bij berzis muguru. Bet pirtnieks nežēlojās un gaidīja. Viņš zināja, ka šad un tad uz svētkiem, kad balts eņģelis stundām salst ārā un klauvē pie viscietākām sirdīm, līdz viņu ielaiž, – arī viņu atcerēsies.

Viņš bija pacietīgs un prata gaidīt, kad nesteigdamās atnāca viņa mazā Laime, kura noputējušām kājām staigāja gar nabaga ļaužu durvīm, izdalīdama savas mazās dāvaniņas. Viņa neviena nespēja aplaimot pilnīgi: visur tā atstāja robu. Bet viņa prata ļaudīm novērst acis no sava trūkuma un to brīdi padarīt gaišu. Pasniegdama adītu vilnas cepuri, viņa lika nabagam aiz prieka piemirst basās kājas, pasniegdama siltu karašiņu, – ka nav malkas, ko krāsni iekurināt.

Vakarā pa krēslu viņa skatījās kailās, netīrās istabās, kur bērni spiedās kopā no bailēm un aukstuma tumšos, tukšos kaktos kā rācenīši rudenī priekš salnas nakts uz lauka. Bet ko bij viņai darīt? Viņa bij nabaga ļaužu Laime, un dievs viņai maz bij devis. Un aizejot tai sniedzās pakaļ daudz bālu roku, bet viņa varēja parādīt tik tukšu priekšautiņu.

„Nav, nav vairāk," viņa teica un purināja savas baltās villaines.

„Ja man pie drēbēm būs pielipis kāds labības grauds, tad viņš nokritīs."

Un, ja tur bija pieķērusies kāda sēkliņa no gaišā Aizsaules dārza, tad pagalmā izauga zelta ābele vai gara pupa, pa kuras zariem var uzkāpt debesīs. Bet visbiežāk gan viņa, pagriezusies pret pagraba logu, uz kura nebij ne priekškara, ne pusplaukuša zieda, pat ne nodzeltējuša puķes kāta vecā māla podā, no kura raudzījās tik pāris izmisušu acu, teica:

„Otrreiz nākšu atkal."

Viņa skatījās rūtī, kura bij melna kā tāpele, un smaidīja ar savu bālo seju kā maiga mēnesnīca rīta miglā, kaut pašai sirds lūza aiz sāpēm. Jā, viņa bij ļoti nelaimīga Laime: tur, augšā, viņai bij iedots pārāk sīks mērs priekš nabaga ļaudīm; kur pietrūka, vajadzēja izlīdzēties ar smaidu, ar tukšu cerību, aiz kuras nebij nekā cita kā tās pašas grūtās dienas, kuras pil istabās kā kūtras ūdens piles no caura jumta. Lēnām viņas sariešas pie griestiem, un tu dzirdi, kā pie kājām tev nokrīt netīrs, pelēks piliens.

„Daudz gaidīju, daudz cerēju,
Bet laime mani vīla,"

nabaga ļaužu dzejnieks dziedāja. Bet ko Laimei bij darīt, ka viņai nebij vairāk kā šis saldais vilts? Viņa bij ļoti bēdīga, kad tai nebij ko dot. Tad viņa dienām nozuda meža biezumā, klausījās, kā strazdiņš dzied un balodis dūdo uz savas caurās ligzdas malas. Viņai vajadzēja redzēt pieticību un prieku, lai varētu vēl ticēt laimei. Un viņa patiesi būtu atstājusies no amata un aizgājusi kalnā, vecā atraitņu namā, kur aiz loga ir tik tumšas egles, tik garas ēnas un dzeltens mēness kā vaska ritenīts stāv pustumšā rūtī, – tur tik labi būtu vērpt garo atmiņu pavedienu. Bet viņa bija drusku burve, mazā Laime, un, kad Baltā Devēja roka bij pārāk skopa un vēsa, tā griezās pie vecā rudača, Zemes Gara, un tai dažreiz tiešām izdevās lietas, kādas atgadījās tikai vecos laikos. Paklausāties tik!

Kad Ansis piegāja pie apsvīdušā spoguļa, lai paskatītos savās sarkanajās acīs, viņš piepeši ieraudzīja uz spoguļa malas zaļu vara vērdiņu.

„Mana māte arvien teica: Kas labāks par uti, to paņem līdz," pirtnieks nodomāja un iebāza vērdiņu kabatā.

„Lai maza, bet laime," pirtnieks, uz māju iedams, domāja un aptaustīja vērdiņu kulē.

„Bet ko es darītu, ja es atrastu zelta gabalu, tik lielu kā tas mēness?" viņš runāja pats ar sevi, skatīdamies mēnesī, kas spožs un apaļš karājās par tumšiem namu jumtiem.

„Muļķa Ansi," mēness teica, „tu jau sen mani esi atradis. Vai es tev nespīdu kā tīrākais zelts?"

„Ī, tu spīdi gan, bet nesildi. Bet, ja man būtu zelta gabals tik liels, kā tu, es gan zinu, ko darītu. Es uzceltu savai mātei

Balodis

Strazds

pusplaucis – vēl neizplaucis

izmisis – nelaimē esošs cilvēks

rūts – loga stikls

tāpele – tāfele

mēnesnīca – mēness gaisma naktī

kūtrs – lēns

sariesties – sakrāties (parasti par ūdeni)

vilt – pievilt, piekrāpt

dūdot – baloža dziesma

pieticība – vienkāršība

amats – darbs, profesija

atraitnis – cilvēks, kam miris precētais dzīvesbiedrs

vasks – viegli kūstoša viela

vērpt – savīt kopā vienā pavedienā (diegā)

pavediens – tievs, garš diegs

burve – brīnumu meistare

skops – cilvēks, kas citiem neko nedod

rudacis – cilvēks ar rudām acīm

apsvīdis – ar ūdens (sviedru) lāsēm pārklāts

piepeši – pēkšņi, negaidot

varš – sarkanīgs, viegli kaļams metāls (vara vērdiņš – no vara gatavota monēta)

kule – plecā uzkārts maiss vai soma

siltu priežu istabiņu ar sarkanu skursteni uz jumta. Tad pa vakariem viņai nebūtu jāsēd tumsā. Tur vara lukturos degtu augstas baltas sveces, kā mācītāja mājā un nekad netrūktu sāls un maizes... Ko tu tur lielies ar savu zeltu? No vakara tu nāc vēlu augšā un tad paskaties tikai no augšas pa rūti un aizlien pie savām zvaigznēm... Bet ko es šovakar lai pārnesu mājā?"

Tas domāja tālāk un gāja, galvu noliecis, gariem, smagiem soļiem. Viņš apstājās pret maiznīcu ar lielu kliņģeri uz durvīm, kura nosūbējušais līkums vāji zeltojās mēnesnīcā.

„Tur arvien par vērdiņu kaut ko var dabūt."

Viņš iegāja maiznīcā.

Maiznieks patlaban kāpa augšā no cepļa pagraba ar brūnu kliņģerīšu pannu uz galvas.

„Cik maksā?" pirtnieks prasīja.

„Par vērdiņu divi," maiznieks atteica un izlaida kliņģerīšus uz galda. Viņi vēl skrēdāja knikšķēdami, un pār viņiem vēl dvašoja krāsns tveice. Ansis paņēma divus un uzlika vērdiņu uz galda. Iedams viņš vienu sāka ēst – viņš bij ļoti izsalcis. Bet, kad viņš ar to bij galā, viņam vēl stiprāk sāka gribēties ēst, un otrs kliņģerītis tik silts gulēja kabatā un čukstēja:

„Apēd mani, apēd."

„Nevaru. Es nesu tevi mātei."

„Nu, nolauz tik radziņu, mātei jau vēl paliks."

Ansis bāza roku kabatā un nolauza radziņu. Bet kliņģerītis silti spiedās klāt un čukstēja:

„Nu, ņem vēl pusi, ko tu niekojies, es jau nemaz neesmu tik mazs."

Ansis nolauza un apēda vēl vienu pusi. Bet tad viņš domāja:

„Kas nu ies ar puskliņģeri mājā. Un māte jau nemaz negaida un nezina, ka es dabūju vērdiņu."

Un Ansis apēda paliku. Tad tikai viņš saprata, ka apēdis abus kliņģerus un ka nu jāiet uz māju tukšām rokām.

„Ak, velns, būtu man vēl bijis vērdiņš!"

Ansis iesaucās un meklēja kabatās. Un to brīnumu! Tur tiešām bij vēl vesels vērdiņš.

„Vai tik tas nav laimes vērdiņš, kurš vienmēr paliek kabatā, izdod, cik gribi," Ansis teica un viltīgi pats sev pameta ar acīm.

„Ies, izmēģinās."

Viņš gāja atpakaļ uz maiznīcu, paņēma vēl divus kliņģerīšus un nolika vērdiņu uz galda. Palūkoja kabatā: vērdiņš, kā bijis.

„Aha, nu man ir skola rokā!"

Ansis priecīgs domāja un ņēma kliņģerīšus pāru pa pārai, maksādams pa vērdiņam, kamēr galds bija tukšs. Viņš piebāza ar tiem pilnas kules, piesēja lakatu un gāja laimīgs uz māju.

silta priežu istabiņa – no priežu koka darināta māja

skurstenis – dūmenis; krāsns dūmu izejas vieta uz jumta

svece – apgaismošanas objekts no vaska, parafīna utt.

lielīties – justies pārākam par citiem

aizlīst – šeit: aiziet

gariem (soļiem) – *šeit:* lieliem (soļiem)

nosūbējušais – zaudējis spodrumu, krāsu

zeltoties – spīdēt

skrēdāt – sprakstēt

knikšķēt – neliels troksnis, kas rodas plīstot

dvašot – elpot, arī – smaržot

niekoties – darīt kaut ko nenopietnu

palika – atlikums, pārpalikums

pamest ar acīm – piemiegt aci

skola ir rokā – skaidrs darbības plāns

pāru pa pārai – pa diviem kopā

lakats – galvas, arī plecu apsegs

„Māt, nu mēs nekad vairs nesēdēsim vakarā bez maizes, es atradu laimes vērdiņu!" Ansis teica, pārnācis savā tumšā kaktā, no kura mēnesnīcā pacēlās viņam pretī mātes baltā galva. Viņš nolika tai nastu klēpī un izstāstīja visu, kas bij gadījies.

„Kur tad šis ir?" māte prasīja.

„Vai kāds zaļš! Kā zemē gulējis," viņa teica un pacēla vērdiņu savos tumšos, sarepējušos pirkstos pie pašām acīm.

„Saka jau, saka, ka katra laime esot zemē aprakta: kas protot, tas atrodot. Tev jau, dēls, viņa pati iekāpusi rokās. Glabā labi! Kas tādu dabū, tās mūžam pietiek."

Un Ansis vēl ilgi vakarā stāvēja pie loga, grozīdams pirkstos brīnišķo vērdiņu.

Otrā dienā viņš apvilka zaļo svētdienas kamzoli un izgāja pastaigāties. Viņš skatījās uz namiem un pārdotavu durvīs izkārtām precēm, uz mantām, ko ormaņi veda savos vezumos, it kā tas viss viņam piederētu. Tur ielā cēla jaunu namu. Strādnieks noliecies krāva ķieģeļus nestavās.

„Ko maksā ķieģelis?" Ansis prasīja, lūkodamies darbā.

„Vērdiņu gabalā," strādnieks jokoja. Un Ansis nogāja ķieģeļu ceplī, kur, zemē ieraktas, zvēroja sarkanas krāsnis un visapkārt bij augstas ķieģeļu grēdas. Pār viņām vizēja kā rožaini pelni, kā putekļi no sakaltušām rožu lapām. No šiem ķieģeļiem kraut augstas sienas pret vakara sauli – tas būtu jauki. Un Ansis prasīja ķieģeļniekam, vai viņš ir ar mieru saņemt naudu par ķieģeļiem vērdiņos.

„Par ko vērdiņos? Es no vara ķieģeļus netaisu. Ej uz tirgu, tur ir mainītavu diezgan, tur tu vari izmainīt savus vērdiņus zeltā un sudrabā," ķieģeļnieks atbildēja.

Ansis nokaunējies aizgāja.

Otrā rītā agri viņš devās uz tirgu un ieņēma vietu pie naudas mijēja galda. Viņš lika un skaitīja vērdiņu pēc vērdiņa un pirka zeltu un sudrabu. Viņš stāvēja tur katru dienu, noliecies pār naudas čupu, kā pieaudzis pie galda. Viņš mija savu laimi zeltā un sudrabā. Viņš gribēja būt kungs pār šo pilsētu, kungs pār ielām, kur bij staigājis, pie malas spiezdamies, sarāvies savās lupatās, kā nabaga pirtnieks.

Visos pilsētas stūros viņam cēla namus. Mūrnieki mūrēja un pacēlās līdz ar augošo namu arvien augstāk debesīs, lejā sēri un gaiši skanēja akmeņkaļu kalti, galdnieki drāza garas zelta skaidas, zāģi elsoja, – darba un dzīvības prieka bij pilni visi stūri, tik pats saimnieks sēdēja, noliecies pār naudas čupu, un viņa pierē pamazām ievilkās divas cietas, sausas grumbas. Viņam nebij laika pacelt acis: ikkatrs svabads mirklis maksāja vērdiņu. Un kas gan bij ko redzēt? Visi šie nami, šīs teltis, viss

nasta – nesamais; tas, ko nes

klēpis – sēdoša cilvēka ķermeņa vidusdaļa

sarepējuši pirksti – veci, sastrādāti, neveikli pirksti

laime esot zemē aprakta – senlatviešu ticējumos ir dažādas norādes par nolādētu naudu, par nenotērējamu naudu, laimes naudu u. c.

glabāt – šeit: sargāt

kamzolis – adīts virsapģērbs

pārdotava – veikals

izkārtas preces – preces skatlogā

ormanis – cilvēks, kas ar zirgu un ratiem pārvadā pasažierus

nestavas – nestuves

ķieģeļu ceplis – vieta, kur dedzina, gatavo ķieģeļus

zvērot – būt ļoti karstam

grēda – kaudze

vizēt – spīdēt

pelni – pēc sadegšanas pāri palikušais

sakaltis – izžuvis, nedzīvs

pret vakara sauli – uz rietumiem

ķieģeļnieks – ķieģeļu tirgotājs

mainītava – naudas maiņas vieta

nokaunēties – izjust kaunu, justies neērti, nepatīkami

naudas mijējs – naudas mainītājs

čupa – kaudze

pie malas spiesties – šeit: izturēties neuzkrītoši, kautrīgi

lupatas – šeit: neglīts apģērbs

pilsētas stūri – šeit: dažādi pilsētas rajoni

elsot – smagi elpot, arī – raudāt

pierē vilkt grumbas – saraukt pieri

svabads – brīvs

telts – no audekla veidota apmešanās vieta

šis tirgus bij tai netīrā naudas čupā, kas gulēja viņam priekšā. Par to varēja visu nopirkt. Saule gan nebij pērkama, bet viņā jau varēja sildīties katrs suns, kas izlaidies gulēja pie vārtiem.

Reizēm pie viņa atnāca māte, uz spieķīša atspiedusies, un viņš tai ātri iespieda rokā vērdiņu.

„Nav vaļas, nav vaļas! Es dodu, kas tev vajadzīgs, bet ko mēs daudz runāsim? Ikkatrs vārds man maksā vērdiņu."

Un māte gāja atpakaļ uz savu tumšo kaktu, kur vēji lodāja caur izdrupušiem pakšiem un lietus pilēja no caurā jumta. Reiz dēls viņai bij solījis siltu priežu istabiņu. Bet vai nu viņam bij vaļas tagad par to domāt! Un jaunos namos, ko viņš cēla, bij tik dārgi dzīvokļi – vai tur piederēja būt tik vecam un prastam cilvēkam?... Viņa nespēja saprast dēla, bet ticēja viņam un bij uz viņu lepna. Viņas dēls bij tik bagāts un varens – vai vēl lielāku laimi vecuma dienās varēja piedzīvot? Bet, kad vakaros gar logu smagiem soļiem strādnieki nāca no darba mājā, viņa palika nemierīga un domāja, cik labi bij toreiz, kad Ansis, pārnācis vakarā mājās, nolieca galvu viņai klēpī un izsūdzēja savas bēdas. Tad viņam nebij nekā vairāk kā šīs bēdas, bet šais bēdās bij viņa sirds...

Tā pagāja daudz gadu. Ansim piederēja jau puspilsētas, un visi viņu sauca par Bagāto Ansi. Viņa namos bij ļaužu kā šūnās bišu. Bez ikdienas raizēm un nelaimēm viņi sakrāja vēl šais akmeņa šūnās daudz draudzības un mīlestības kā salda medus, tik Bagātam Ansim nebij drauga, izņemot vērdiņu, kurš no lielas lietošanas bij noberzts sārts. Māte bij mirusi, un viņš nemeklēja vairs cilvēka: draugi paņēma tik laiku. Agri vai vēlu, viņš sēdēja, noliecies pār naudas čupu. Viņam bij izaugusi gara, sirma bārda, un viņa pirksti kā kukaiņi drebēdami rāpoja pa zelta un sudraba gabaliem.

Bet kā koks, kas stāvējis taisni, nolīkst reiz, kad serde tam izžuvusi, tā Bagātais Ansis – kas vēl nebij redzēts – kādā svētdienā ieslēdza savus vērdiņus dzelzs pagrabā un izgāja aiz pilsētas pastaigāties. Laiks bij jauks. Ļaudis gāja jautros baros ar draugiem, sievām un bērniem. Samīlējušies staigāja, sadevušies rokās. Bagātais Ansis vien īgni novērsās no ļaudīm, jo kā gan tik bagāts un varens kungs ies kopā ar visiem. Viņa vienīgais draugs gulēja tam kabatā, un viņa domas pastāvīgi grozījās ap to kā zeltkājainas bites ap asins sarkanu ziedu.

Bagātais Ansis nogriezās pa sānu ceļu un nonāca skaistā gravā, un tur atrada vientuļu avotu zem ziediem nosniguša ievas cera, kurš lēnā vējā nometa pa pārslai garā zālē. Viņš noslaucīja pieri un nolaidās pie avota zemē. Zili un dzelteni tauriņi laidās no zieda uz ziedu, paši kā vēja atrauti ziedi. Visapkārt sīca un

izlaidies – guļ, izstiepies visā garumā

spieķis – koka nūja, ko izmanto atbalstam

nav vaļas – nav brīva laika, nav iespējas

lodāt – staigāt (iet) pa vietām, kur jāpieliecas

izdrupis – šeit: vecs, bojāts

paksis – stūra savienojums (parasti – guļbūves mājās)

piederēja būt – pienācās

prasts – ļoti parasts, vienkāršs

bija uz viņu lepna – lepojās

izsūdzēt bēdas – izstāstīt bēdas (problēmas)

ļaužu kā šūnās bišu – daudz cilvēku

raizes – nepatīkami apstākļi, par kuriem uztraucas

paņemt laiku – iztērēt laiku

sirms – pelēcīgi balts

kukainis – insekts

drebēt – trīcēt, viegli un nepārtraukti kustēties

serde – auga vidusdaļa, centrs

aiz pilsētas – ārpus pilsētas

īgns – neapmierināts, dusmīgs

novērsties no ļaudīm – nedraudzēties, būt vientuļam

domas pastāvīgi grozījās ap to – domāt par to

zeltkājains – ar zelta kājām

asins sarkans – spilgti sarkans

grava – ieleja ar stāvām malām

avots – vieta, kur no pazemes izplūst ūdens

ziediem nosnidzis – baltās ziedlapas līdzinās sniegam

ievas cers – ievas krūms

pārsla – krītoša sniega daļa

nolaisties zemē – nostāties uz ceļiem

atrauts – norauts, noplūkts

sīkt – kukaiņu radīta sīcoša skaņa

zibēja brūni, zili un zeltaini kukainīši, zāli uz leju kustināja klusas, sīkas ūdens straumes kā mirdzoši sudraba vaguliņi, kuri nemierīgi lodāja gar viņas saknēm.

Bagātais Ansis nolika cepuri un spieķi, un vējš uzpūta uz viņa pieres patīkamu miera sajūtu.

„Nē, te tiešām skaisti," viņš teica un noliecies lūkojās avotā. No skaidrā ūdeņa tam raudzījās pretī barga veča seja. Jā, tā bij viņa paša, Bagātā Anša, seja, tā viņam arvien bij labi patikusi. Un viņš izvilka no kabatas laimīgo vērdiņu un smaidīdams rādīja to savai bildei ūdenī. Un atspīdums smaidīja viņam pretī un rādīja sarkanu vara vērdiņu, kurš asi kvēloja uz avota mierīgā, zaļganā līmeņa.

Bagātais Ansis nekad vēl nebij bijis tik tuvu laimei kā šinī brīdī, bet taisni šinī brīdī vērdiņš izkrita viņam no rokām un ievēlās ūdenī. Un avota dibenā uz baltā mutuļa, kas nerimstoši nāca no zemes augšā, šūpodamies pacēlās sarkans velniņš un smiedamies izplēta rokas.

„Uz redzēšanos, Ansi," viņš locīdamies smējās, un viņa vārdi nāca no avota dibena augšā kā sarkani burbuļi.

„Nu es esmu tīrs, un tu vari iet, man vairs tevis nevajaga. Viss, kas man bij virsū, nu ir pie tavām rokām. Redz, kādu tu mani esi noberzis sārtu! He, tu gan domāji, ka tu biji kungs? He, he, he, kungs biju es, tu – mazgāji man muguru. Es zinu, Ansi, tu sapņoji reiz par lielu un laimīgu dzīvi, bet ko tu darīji? Ko tu darīji? Visu mūžu tu berzi nabaga velniņu. Tu gribēji būt kungs, bet biji un paliki tikai pirtnieks, pirtnieks!..."

Avots mutuļoja un šņāca, un Ansis, bailēs drebēdams, atrāva seju.

Bet velniņš, sārts un jauns, atgriezās elles liesmās... Ansis izplēta rokas un gribēja skriet viņam pakaļ, bet viņam priekšā bij tikai sajaukts avots, no kura nāca baiga sēra smaka.

Kad Bagātais Ansis lēni vilkās uz māju, tam ausīs skanēja, it kā viņš būtu ar tukšu vidu.

Tā nobeidza viņš savu dzīvi ar tukšumu krūtīs. Viņa sirdi vairs neatrada jauna mīlestība, un pirkstus, kuri bija raduši tikai raust, vairs nespēja atliekt saldā devēja vara.

Kad Ansis bij aizgājis, ievu krūms sakustējās un viņa vietā parādījās pati Laime savās baltās villainēs. Viņa piegāja pie avota, kura ūdens atkal bija maigs un zaļš kā zāle, un noliecās pār to.

Klusa, pelēka asariņa iekrita skaidrā ūdenī. Un ūdens no tā laika avotā tapa rūgts. Bet Laime nozuda atkal meža dziļumā. Un zvejnieks, cilādams vakarā tukšo tarbu, un arājs, slaucīdams sviedrus grūtās vagas galā, nopūtās:

vaguliņš – vabole

sakne – augu daļa, kas atrodas zem zemes

lūkoties – skatīties

vecis – vecs vīrs

asi kvēlot – ļoti spilgti kvēlot

līmenis – ūdens virsma

ievelties – iekrist

avota dibens – avota dziļums

mutulis – virpulis ūdenī

nerimstošs – nemitīgs, nepārejošs

šūpodamies – lēnām svārstīties

izplēta rokas – plati atvēra rokas

vārdi nāk no ... – vārdi dzirdami no ...

burbulis – šeit: gaisa bumbulis ūdenī

mutuļot – veidot virpuli ūdenī

šņākt – radīt šņācošu skaņu

atraut seju – atvirzīt, attālināt seju

sajaukts avots – ūdens avotā ir netīrs, ūdens nav caurredzams

sēra smaka – asa, nepatīkama smaka

vilkās – šeit: lēni gāja

ausīs skanēja – neizgāja no prāta

ar tukšu vidu – bez piepildījuma

radis – pieradis

raust – ņemt sev, krāt sev

atliekt – iztaisnot

villaine – liela vilnas plecu sega

tapa rūgts – kļuva rūgts

cilādams – celdams uz augšu, uz leju

tarba – parasti no auduma darināta soma

arājs – cilvēks, kas apstrādā zemi

2002. gadā Latvijā notika diskusijas par to, kā pareizi būtu saucama jaunā nauda latviešu valodā. Valodnieki par latviešu valodas sistēmai atbilstošāko uzskatīja lokāmo formu – eira. Saskaņā ar ES noteikumiem, oficiālajā lietvedībā ir jālieto forma *euro*, bet ikdienas sarunās biežāk dzirdamā un rakstāmā forma ir *eiro*.

„Dievs vien zin, kur mana laime palikusi. Kā ūdenī iekritusi."

Bet laime domāja, cik labi būt tur kalnā, klusā mājā, kur logā raugās mīļš, apaļš vaska mēnestiņš, tur krēslā būtu tik labi vērpt garo skumju pavedienu.

(1912)

Uzraksti atziņu, ko Kārļa Skalbes pasakā uzskati par būtiskāko! Novērtē, vai šī atziņa ir bijusi nozīmīga tikai senos laikos vai arī varētu būt svarīga arī taviem laikabiedriem!

Nauda raksturo dažādus laikmetus, tā saista arī dažādas tautas un valstis. Iesaisties spēlē, atrodi valsts nosaukumu, kas atbilst katrai eiro monētai!

kā ūdenī iekritis – neredzams, pazudis

atziņa – gudrība, domu grauds

Latviešu literatūrā ir zināmi divi darbi ar nosaukumu „Pasaka par vērdiņu". Viens no zināmākajiem mūsdienu dzejniekiem Kārlis Vērdiņš (viņš ir tieši 100 gadus jaunāks par Kārli Skalbi) savu „Pasaku par vērdiņu" (dzejas krājumā „Es" (2008)) veidojis atbilstoši pastičo principiem (pastičo – mākslas darbs, kas veidots no cita vai citu autoru darbu fragmentiem, izmantojot kolāžu).

Ja vēlies, izmēģini spēkus atšifrēšanā! Atrodi Kārļa Skalbes pasakas tekstā teikumus, teikumu daļas, vārdu savienojumus, ko jauktā secībā savā darbā izmantojis Kārlis Vērdiņš!

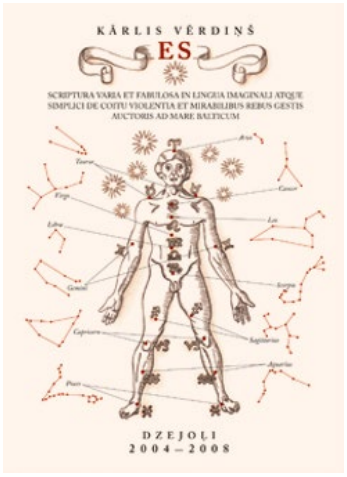

„Ansis vēl nekad nebij bijis tik tuvu laimei kā šai brīdī. Viņa pirksti kā kukaiņi drebēdami rāpoja pa zelta un sudraba gabaliem. Mēs skrēdājām knikšķēdami, un pār mums dvašoja krāsns tveice. Te pēkšņi es izkritu viņam no rokām un ievēlos ūdenī, sārts un jauns atgriezos elles liesmās.

Atgriezos siltajā priežu istabiņā ar sarkanu skursteni uz jumta, tur krēslā tik labi vērpt garo skumju pavedienu. Vara lukturos augstas, baltas sveces, nekad netrūkst maizes un sāls. Logā veras mīļš, apaļš vaska mēnestiņš. Un pretī tam raugās barga veča seja."

Anna Sakse (1905–1981)

Anna Sakse ir latviešu rakstniece un tulkotāja. Pasaku krājums „Pasakas par ziediem" (1966) izdots septiņas reizes (jaunākais – 2014. gadā), tas tulkots angļu, krievu, vācu, lietuviešu u. c. valodās.

Annas Sakses ceļš uz literāro pasaku pasauli Saulcerītes Vieses stāstījumā ir pilns dabas noslēpumu: „[..] jaunā rakstniece Anna Sakse pašā Jāņu priekšvakarā brauc pie vecākiem Lejasciemā. Izkāpusi Galgauskas dzelzceļa stacijā, viņa nolemj doties uz mājām pa svešu, toties taisnu ceļu cauri mežiem. [..] Rakstniece uz labu laimi iet cauri tumšajiem siliem, pāri aizaugušām, nestaigātām stigām, līdz beidzot apmulsusi apstājas. Vasaras īsākās nakts tumsā no meža pļavas ceļas reibinošu smaržu vilnis. Zied naktsvijoles – smalkas, bālas puķes trausliem kātiem.

Lejasciema Lauzās Anna Sakse nonāk tikai nākošās dienas launaglaikā. It kā pasaku vadātājs būtu vedis līkumu līkumiem, it kā meža gars būtu turējis savā gūstā. Dīvainais gājiens ilgi paliek atmiņā. Bet visbiežāk domas atgriežas naktsvijoļu pļavā. Kā tās smaržoja! Garajā gājienā skatītajām melnā sila ainavām pa vidu jaucas fantāzijas par meiteni, kas meža biezoknī meklē dziedinošas zāles, par puisi, kam Jāņu naktī meža gars aizvilinājis līgavu un pārvērtis puķē, par mīlestības uzticību un skumjām. Rodas Annas Sakses pirmā pasaka „Naktsvijole"".

Naktsvijole

toties – bet

sils – priežu mežs

stiga – izcirsta josla mežā

Lejasciema Lauzas – Annas Sakses dzimtās mājas

launaglaiks – pēcpusdiena, ēdienreize starp pusdienām un vakariņām

vadātājs – mitoloģiska būtne, kas liek cilvēkiem ilgāku laiku maldīties, novirza tos uz nepareiza ceļa

biezoknis – vieta mežā, kur cieši saauguši krūmi un koki

Izpēti fragmentu par Jāņu dienu Latvijas Kultūras kanonā! Noskaidro, kuras norises latviešiem būtiskos svētkos – Jāņos – tev šķiet

- interesantas, lai izpētītu dziļāk;
- zināmas un izmēģinātas;
- līdzīgas tavas tautas tradīcijām!

Māra Mellēna: „Ja rituāla daļas, kas saistītas ar uguni, saules sagaidīšanu, dejošanu ap uguni utt., saistītas ar Saules kultu, tad otra spēcīga Jāņu sakne ir sens, fallisks auglības kults. Ar to saistīta pušķošana ar meijām, Jāņu zālēm, lauku aplīgošana un meiju spraušana laukos un tīrumos, lai veicinātu auglību [..]. Tiešā veidā uz to norāda ne tikai dziesmas par Jāņu zāli, kas „brīžiem stīva, brīžiem mīksta", bet, visticamāk, arī piedziedājums „līgo" no verba „līgot", lietuviski *linguoti* ar nozīmi „iet šūpodamies, šūpoties" sekundāri no piedziedājuma atvasināta nozīme „dziedāt Jāņu dziesmas", bet nepārprotami, ja „līgo liepa ar ozolu", tad skaidrs, kāda šūpošanās te domāta. Šis erotiskais moments Jāņos vienmēr ir bijis auglību veicinoša Jāņu rituāla sastāvdaļa un ir tāda līdz mūsu dienām.

Īpaša vieta Jāņu svinībās ir dziedāšanai, kas sevišķi spilgti izpaužas līgotnēs – tautas dziesmās ar tradicionālu piedziedājumu – „līgo, līgo" (latgaliski „leigū" vai „rūto"). Dainās atspoguļotajā tradicionālajā zemkopju sabiedrībā Jāņus ielīgo [..], pinot vainagus un pušķojot sētu. Jāņu laikā dziedāšana visbiežāk notiek ārā un kopā ar dabas skaņām veido šim laikam raksturīgo skaņu ainavu.

Jāņu vakaru bieži sauc arī par Zāļu vakaru vai Zāļu dienu, jo šai laikā īsā Latvijas vasara ir savā ziedēšanas pilnbriedā un katrai puķei un zālei ir savs pielietojums gan tautas medicīnā, gan zīlēšanā, gan pušķošanā, dāvināšanā un vainagu pīšanā. Jāņu laikā visi ciemiņi ir jāņabērni, bet ciemiņus uzņem Jāņatēvs un Jāņamāte. Tradicionāls Jāņu cienasts ir siers un alus."

Dažādās tautās atrast radiniekus ir pat ļoti saistoši: Johanness, Johans (vācu) – Jans (čehu, holandiešu) – Žans (franču) – Džovanni (itāliešu) – Huans (spāņu) – Džons (angļu) – Janošs (ungāru) – Janušs (poļu) – Ivans (krievu) – Jānis (latviešu).

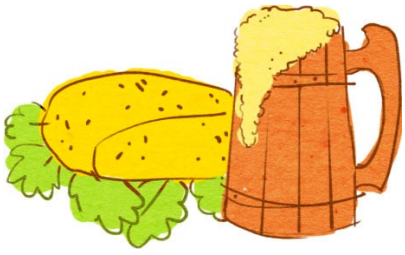

Janīna Kursīte: „Visbiežāk dainās minētie savvaļas augi alfabēta secībā ir āboliņš, baldriāns, dadzis, nātre, niedre, paparde, vībotne."

Edīte Olupe: „Starp citām Jāņu zālēm īpaši jānīši, kurus gribētos saukt par puķi – cilvēka līdzinieci, jo ar jānīšiem visbiežāk mēdza izzīlēt cilvēka likteni, laimi. Dažos novados tos arī sauc par laimītēm. Jānīšus sprauda istabā aiz sijas – katram cilvēkam savu – un vēroja, vai tie izplauks vai novītīs. Kuram cilvēkam laimīte nedēļas laikā vai līdz nākamajam rītam izplauka, tas ilgi dzīvos, kuram ne – tam jāmirst."

Āboliņš

Baldriāns

Salīdzini latviešu gadskārtu svētku sistēmu ar citu tautu gadskārtu ierašām.

Izveido savas tautas svētku attēlu!

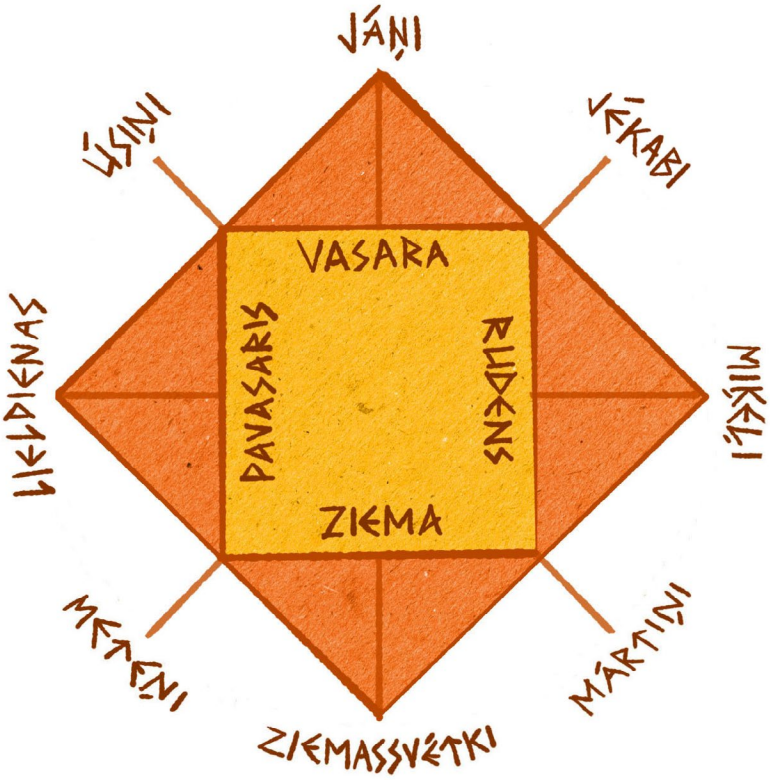

Asais jānītis

Paparde

Dadzis

Aplūko ziedu pulksteni, kurā ieskicēti Annas Sakses pasakās esošie ceļojumi laikā un telpā!

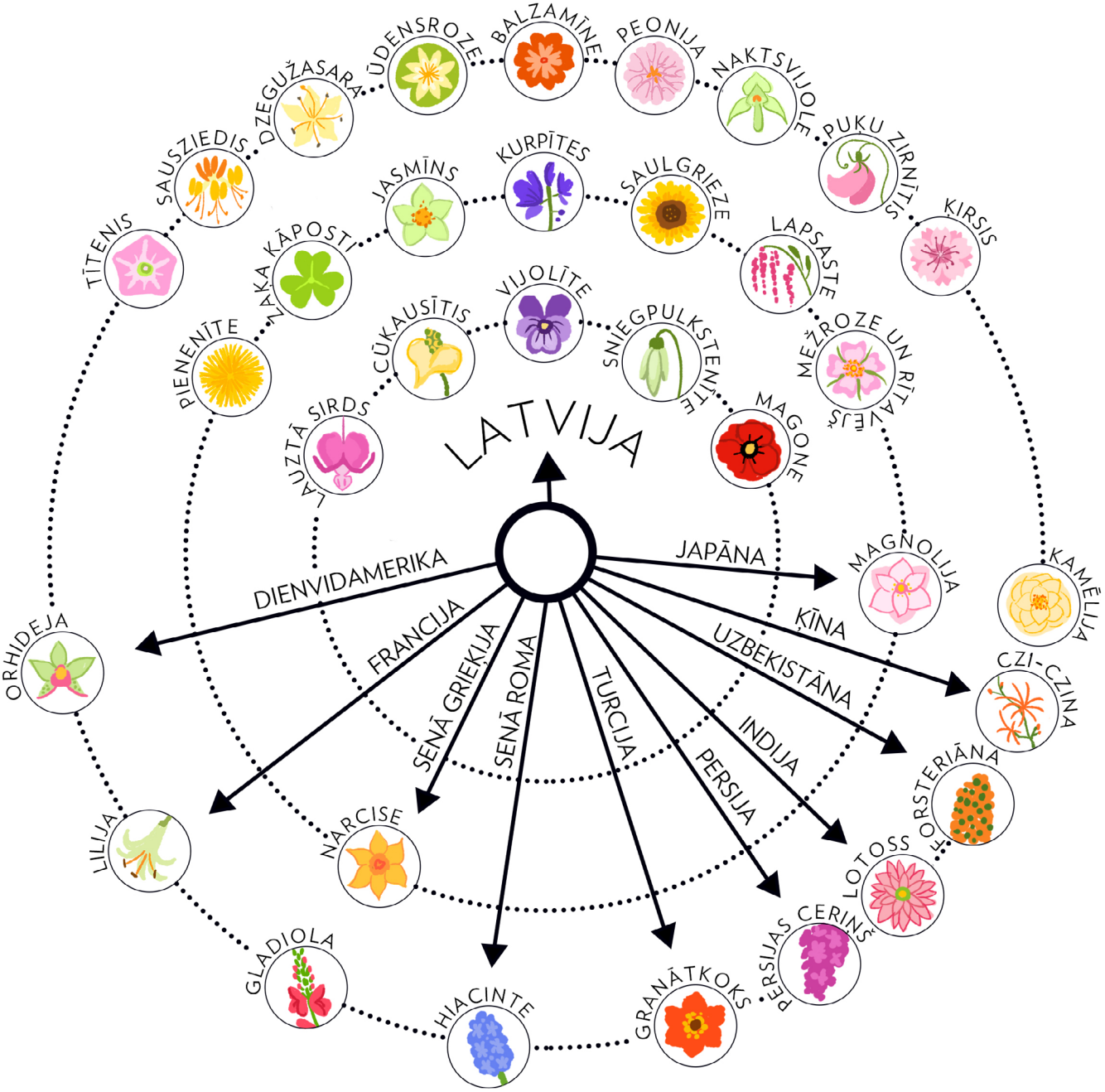

Izlasi Annas Sakses pasaku un atrodi piemērus līdzībai starp ziedu (narcisi) un galveno varoni (Narcisu)!

Narcise

Klausies šo un citas Annas Sakses literārās pasakas internetā: http://www.pasakas.net

Pat dieviem ne katrreiz izdodas savus bērnus izaudzināt tādus, kā tie būtu vēlējušies.

Kad upes dievam Kēfisam un nimfai Leiriopei piedzima dēls Narciss, viņi nevarēja vien nopriecāties par skaisto, veselīgo bērnu.

„Manu baltvaidzīt, manu spulgacīt, manu sproggalvīt," tā Leiriope mīlinādamies sauca savu zēnu.

Kad tas mazliet paaugās, tad Kēfiss gan vēl arvien bija dievs un pavēlnieks visā upē, bet mājās, savā ģimenē, viņam bija jāsamierinās ar mazāku lomu – te dievs un pavēlnieks bija mazais Narciss.

„Ak, kāds skaistulis! Kāds neredzēti daiļš bērns! Tas gan būs siržu lauzējs!" Narcisu apjūsmoja pie Leiriopes ciemoties sanākušas nimfas.

„Un cik viņš labs un gudrs!" ciemiņu uzslavas papildināja laimīgā māte.

Bet tāpat kā cilvēkiem, arī dieviem ir savi nelabvēļi un skauģi, kas nevar paciest, ka otram drīkst būt kas labāks. Zivis, peldēdamas no austrumiem uz rietumiem, aiznesa turp ziņu par Kēfisa un Leiriopes dēla skaistumu un gudrību, līdz par to kļuva zināms gorgonai Medūzai. Un, tā kā viņas pašas dēls bija neglīts, ļauns un muļķis, tad, uzdzirdot Narcisa labo slavu, Medūzu pārņēma tāds niknums, ka čūskas, kas matu vietā auga uz viņas galvas, sacēlās stāvus un sāka šņākt. Viņas mute sašķobījās greiza kā veca sandale un gārgdama izdvesa lāstu:

„Lai tavs skaistums, tavs labums un tavs gudrums tevi pazudina! Lai tu iemīlies pats savā skaistumā, lai tu dari labu tikai slavas dēļ, lai tu tiecies pēc gudrības, gribēdams būt pārāks par citiem! Ar to brīdi, kad tu ieraudzīsi sevi spogulī, sāksies tava bojā eja!"

Zivis, kas peldēja no rietumiem uz austrumiem, izplatīja vēsti par Medūzas lāstiem arī upē, kur valdīja Kēfiss. Viņš lika savā pilī sadauzīt visus spoguļus un to lauskas izmest krastā.

No mazām dienām tik vien dzirdējis, kā par savu skaistumu, labo sirdi un gudro prātu, Narciss domāja, ka viņam jābūt

Kēfiss – upes dievība Senajā Grieķijā, tiek saistīta ar Boiotijas reģionu

Leiriope – nimfa (upes dievība) Senajā Grieķijā

baltvaidzīt, spulgacīt, sproggalvīt – mīļvārdos parādās skaistuma etalons: gaiša seja, mirdzošas acis un cirtaini mati

būs siržu lauzējs – patiks daudzām meitenēm

skauģis (**skaust, skaudība**) – cilvēks, kam nepatīk citu panākumi

gorgona Medūza – mītiska briesmone, kam matu vietā ir čūskas

lāsts – ļauna vēlējums

lauska – sasista priekšmeta gabals

arī labam un gudram, kaut gan dažreiz tas bija ļoti grūti. Kad citu nimfu bērni atlicināja no savām brokastīm vai pusdienām kādu daļu, ko izbarot zivtiņām, arī Narciss ar grūtu sirdi atsvieda kaut ko no sava ēdiena, lai citi nimfēni nesauktu viņu par skopuli. Narcisam pašam gan šķita, ka, atteikdamies kaut vai no viena kumosa, viņš ir nesalīdzināmi labāks par citiem, jo tas, ko viņš atdeva zivtiņām, taču nav parastais, bet dievu ēdiens. Vēlāk viņš iemanījās neatraut sev ne drupatiņas, bet paņēma no mātes pieliekamā pilnas saujas ēdamā, un visi nimfu bērni apbrīnoja Narcisa pašaizliedzību un devību.

Ātri skrien gadi pat dievu dēliem. Cik ilgi, kad Narciss spēlējās ar zivtiņām, uzlasīja gliemežvākus, izrotājās ar ūdensrozēm, bet te, rau, drīz vien izaudzis par staltu jaunekli. Lieli izauguši arī tie nimfēni, ar kuriem kopā viņš baroja zivtiņas, un nu jauniešu starpā sākās citādas sacensības. Katrs centās pierādīt savu gudrību vai veiklību: lasīja pašu sacerētus dzejoļus, dziedāja pašu izgudrotas dziesmas vai rīkoja sacensības, kurš ātrāk uzlēks delfīnam uz muguras un tālāk aizjās. Arī Narciss sacerēja dzejoļus, bet, drīz vien nojauzdams, ka daži nimfu dēli viņu pārspēj, šādās poēzijas sacensībās vairs pats nepiedalījās, turpretī sāka nopaļāt katru, kas skandēja savus sacerējumus. Un visiem likās, ka Narciss labāk par citiem zina dzejas likumus, jo citādi viņš nevarētu tik gudri spriest par to, kā vajag dzejot. Arī dziedoņiem viņš allaž aizrādīja, ka dziesmas neskan tā, kā vajadzētu skanēt.

„Cik gudrs un vispusīgs jauneklis! Laimīga tā nimfa, ko Narciss ņems par sievu!" tā skandināja vecās nimfas, jau priekšlaicīgi apskauzdamas Narcisa nākamo. Un, ja nu vecās nimfas tīksminājās par skaisto, labo un gudro jaunekli, vai kāds cits brīnums, ka jaunās šaudījās ap Narcisu, plivinādamas zaļos matus un mēģinādamas piesaistīt viņa skatienus saviem daiļumiem. Narciss ilgi vēroja un pētīja, kura no daiļavām būtu viņam vispiemērotākā, līdz izlēma, ka no visām skaistākā ir Eho, un saderinājās ar to.

Kāzu priekšvakarā Eho lūdza Narcisu, lai tas izkāpj krastā un saplūc viņai ievas ziedus, ko ievīt zaļajos matos. Narciss sadabūja tos veselu klēpi un jau pārliecās pār krastu, lai ienirtu upē, kad nejauši mierīgajā ūdenī ieraudzīja savu attēlu.

„Kāds skaistums! Kāds nebijis daiļums kopš pasaules radīšanas!" viņš izsaucās un kā apburts sastinga un raudzījās savā attēlā, aizmirsdams, ka viņu gaida līgava Eho. Viņš nometa ziedus zālē un piecēlies aplūkoja ūdens spogulī savu augumu.

„Jā, es esmu ne tikai vislabākais un visgudrākais, bet arī visskaistākais jauneklis," jūsmoja Narciss.

Gliemežvāks

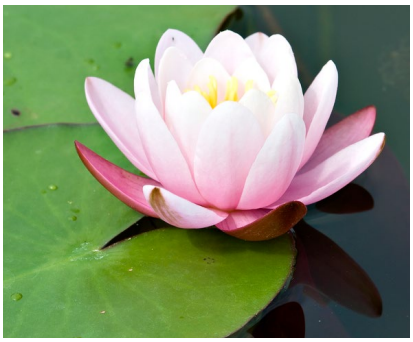

Ūdensroze

Ievas ziedi

ar grūtu sirdi – negribot

nimfēni – nimfu bērni

kumoss – ēdiena gabals, ko var nokost vienā reizē

drupatiņa – sīks gabaliņš

pieliekamais – pārtikas rezervju glabātava

nopaļāt – aprunāt, nonievāt

Eho – ūdens nimfa

Narcisms [pēc sengrieķu mīta varoņa Narcisa vārda] – sev pievērsta pārspīlēta uzmanība.

Kad Eho, nevarēdama sagaidīt sava mīļotā atgriešanos, izbāza galvu virs ūdens, Narciss viņu rupji nolamāja par to, ka tā sakustinājusi ūdens spoguli. Eho neticēja, ka Narciss varētu uz viņu dusmoties, un kaitēdamās vēl paplunčināja ūdeni.

„Kā es redzu, tev skauž mans skaistums, ja tu uzdrīksties mani traucēt. Beidz niekoties un peldi ātrāk projām," Narciss pavēlēja.

„Bet, mīļais, kāpēc lai man skaustu tavs skaistums, ja es pati esmu skaistākā starp nimfām," teica Eho, vēl arvien domādama, ka Narciss tikai jokojas.

„Es tevi uzskatīju par skaistu, kamēr nebiju ieraudzījis sevi. Tu apskaties šo seju, šo augumu, tad tu sapratīsi, ka pati Afrodīte nav cienīga būt mana sieva, ne vēl tu," Narciss atbildēja un iegrima sevis aplūkošanā.

Arī nimfu, tāpat kā zemes sievieti, visvairāk apvaino tas, ka mīļotais viņu nosauc par neglītu vai vismaz neglaimo, ja viņa tiešām nebūtu skaista. Tāpēc Eho par Narcisa pēdējiem vārdiem tā noskaitās, ka nosauca viņu par pašiemīlējušos muļķi un aizsteidzās pastāstīt Kēfisam, ka viņa dēls sajucis prātā.

Veltīgi bija tēva mēģinājumi pierunāt dēlu atgriezties ūdens pilī, veltīgi bija mātes lūgumi un asaras. Narciss palika krastā, spoguļojās un runāja tikai par savu skaistumu, kamēr izdila, sažuva un saplūda ar zemi.

Nez kāpēc tas tā ir, ka mirušajiem piedod vairāk nekā dzīvajiem. Kad Narcisa vairs nebija, Eho bieži aizpeldēja līdz atvaram, kurā viņš kādreiz spoguļojās, un atbūra atmiņā visus jaukos brīžus, ko bija pavadījusi kopā ar Narcisu. Viņš atkal tai likās visskaistākais, vislabākais un visgudrākais jauneklis, kāds upē dzīvojis, bet ļaunie vārdi, ko viņš tai pateica, bija aizmirsti.

„Skaista bija mūsu mīlestība..." Eho nopūtās un, lai nekad nezustu Narcisa piemiņa, iestādīja viņa bojā ejas vietā puķi, kas uzziedēja balta kā Narcisa vaigs.

kaitēties – rotaļāties, spēlēties

paplunčināt – ar plaukstu pakustināt ūdens virsmu

niekoties – darīt kaut ko nenopietnu

Afrodīte – skaistuma dieviete Senajā Grieķijā

neglaimot – neizlikties, neliekuļot

noskaisties – sadusmoties

pašiemīlējies – iemīlējies savā tēlā

veltīgi – bez rezultāta

spoguļoties – skatīties uz savu attēlu spogulī

izdilt – novājēt

sažūt – šeit: kļūt ļoti vājam

atvars – padziļinājums upes gultnē

atburt – šeit: atcerēties

Apdomā, kuras trīs īpašības vislabāk atbilst pasakas galvenajam varonim Narcisam! Pamato izvēli! Nepieciešamības gadījumā izmanto skaidrojošo vārdnīcu internetā (tezaurs.lv).

Apķērīgs, biedrisks, centīgs, darbīgs, enerģisks, fanātisks, greizsirdīgs, haotisks, iedomīgs, jūtīgs, kategorisks, lepns, maigs, neapmierināts, objektīvs, rotaļīgs, saticīgs, taktisks, uzpūtīgs, vēlīgs, zinātkārs.

Pārdomā un izsecini, cik raksturīgas pasakā aprakstītās Narcisa īpašības ir mūsdienu cilvēkos! Nosauc mūsdienu literatūras, teātra vai kino varoņus, kuri līdzinās Annas Sakses pasakas varonim Narcisam!

Annas Sakses pasakas pamatos ir sengrieķu leģenda, tā mudina pamanīt līdzības dabas un cilvēku īpašību pasaulē. Mēdz teikt, ka cilvēka vārds ietekmē dzīves ceļus. Kādas veiksmes un kādas grūtības mūsdienās varētu sagaidīt puisi Narcisu vai meiteni Narcisi?

Ieskaties latviešu vārdadienu kalendāra lapiņās un izpēti, kuras dabas parādības kļuvušas par cilvēku vārdiem!

Izstāsti, kādas neparastas vārda došanas tradīcijas ir tavai tautai!

Ja ap Jāņu laiku būsi Latvijā, izmēģini savus spēkus laikapstākļu prognozēšanā! Pārbaudi, vai senie vērojumi dabā joprojām ir spēkā!

- Ja dzeguze beidz kūkot pirms Jāņiem – būs īsa vasara, agras salnas; ja pēc Jāņiem – būs gara vasara.
- Ja sarkanais āboliņš uzzied pirms Jāņiem – būs plūdi.
- Ja Jāņos līst tik ilgi, kamēr zirgu apseglo, – būs auglīga vasara.

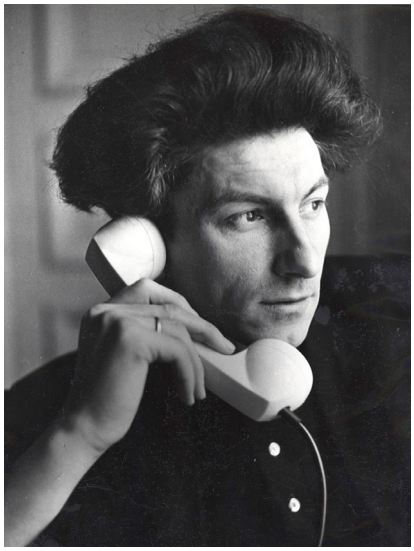

Imants Ziedonis (1933–2013)

Dzejnieks, rakstnieks, publicists. Aktīvs cilvēks gan valsts, gan sabiedrības darbos. Rosīgs radošu ideju radītājs, domubiedru pulcētājs.

Viņš ir savējais daudziem. Bērniem – pasakas un izziņas grāmatas. Paradoksu pētniekiem – epifānijas un dzeja. Tuvu un tālu dzīves vietu pētniekiem – publicistika.

Imanta Ziedoņa pirmā pasaku grāmata „Krāsainas pasakas" publicēta 1973. gadā. Starptautiskajā bērnu un jaunatnes literatūras padomes 15. kongresā Atēnās 1976. gadā rakstnieks godalgots ar Hansa Kristiana Andersena diplomu. Imanta Ziedoņa „Krāsainas pasakas" tulkotas 14 valodās; pirmais tulkojums izdots Igaunijā (1978), grāmata lasāma arī krievu, franču, ukraiņu, moldāvu, kirgīzu, ungāru, lietuviešu, gruzīnu, armēņu, poļu, vācu, bulgāru un rumāņu valodā.

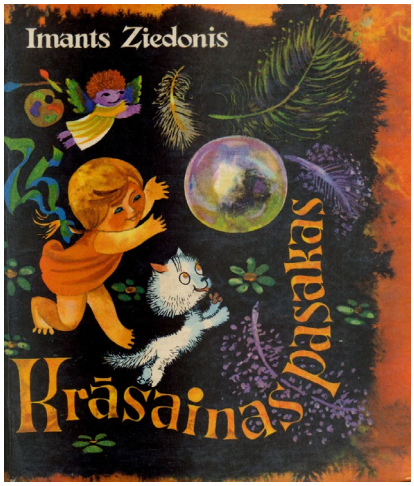

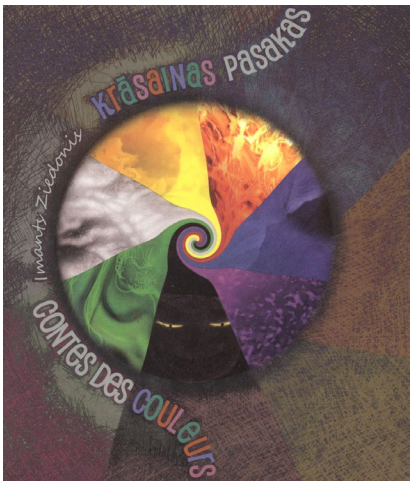

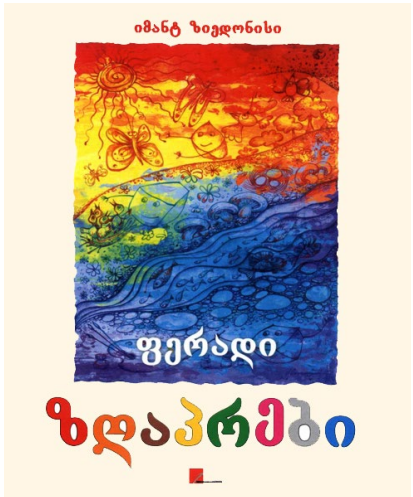

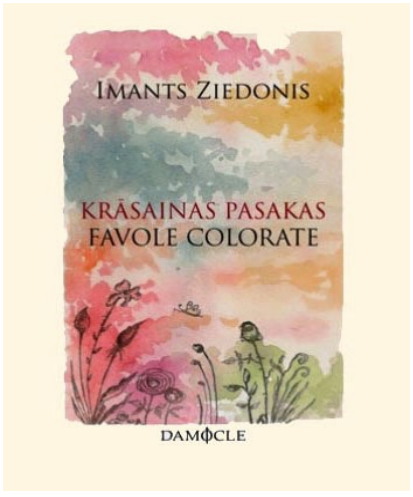

Izpēti Imanta Ziedoņa krāsaino pasaku fragmentus un lasot pievērs uzmanību dzīvās dabas objektiem, fantāzijas tēliem tajos!

Izveido savu pirmo iespaidu pierakstu kopu – kuras cilvēku īpašības vai darbības atbilst pasakas krāsai?

Baltā pasaka

Vakar uzsniga pirmais sniegs. Nu viss ir balts. Tik balts, ka nekā nevar atšķirt. Baltā vistiņa izdēja baltu olu un pazaudēja to sniegā. Baltais gailis dziedāja baltu dziesmu, tā ieskrēja pažobelē, piesala tur un palika karājoties kā balta lāsteka. Baltajai vāverei piedzima balti vāverēni, ielēca baltajos koku zaros, un vāvere nevar vairs tos atrast. Visi koki – balti, eju pa mežu, nevaru saprast, kur koks, kur baltā diena.

Brūnā pasaka

Es viņu redzēju. Viņš ielēca pannā, maziņš un brūns, lēkāja pa kartupeļu brūnajām šķēlītēm un sauca: „Brūns! Brūns! Brūns!" Kad es uzkaisīju kartupeļiem pannā piparus, viņš nošķaudījās un pazuda.

Daži, kas viņu arī redzējuši, saka to pašu: tas esot mazs brūns vīriņš, viņš esot visur, kur kaut kas gatavojas, viņš kliedzot: „Brūns! Brūns! Brūns!" – un viss kļūstot brūns un gatavs. Redzot viņu tikai retais – vajagot lielu pacietību. Bet man gribējās atkal viņu redzēt. Kur?

Kur? Tur, kur brūns. Bet kur ir brūns? Domāju, noķeršu viņu pie baravikām.

Zilā pasaka

Zils zirgs zirņos. Jā, zils zirgs zirņos. Vēl vakar es viņu redzēju. Viņš ēda zirņu zilos ziedus, un es zinu, kāpēc viņš ir zils.

Tā nolēma citi zirgi. Sanāca kopā visas pasaules zirgi. Visu Zirgu Pilnsapulcē – melnie, baltie, bērie un dūkanie, sirmie, pātie un ābolainie teica: „Var gadīties, ka mašīnas visu uzvar un mums būs jāiet bojā. Jau tagad mums tik maz kumeliņu. Un vecos zirgus atdod lapsu fermās lapsām. Darīsim tā, lai viens zirgs ir mūžīgs!" Viņi nolēma, ka mūžīgais zirgs būs ilgu un cerību krāsā – vizbuļu, hiacintu un neaizmirstuļu zils. Visur

Pasaku krājums „Krāsainas pasakas" ietver 11 pasakas:

„Baltā pasaka",
„Dzeltenā pasaka",
„Brūnā pasaka",
„Zilā pasaka",
„Melnā pasaka",
„Sarkanā pasaka",
„Lillā pasaka",
„Zaļā pasaka",
„Pelēkā pasaka",
„Raibā pasaka",
„Dzintarainā pasaka".

Krāsu mācībā ir zināma sistēma, kurā izšķir pamatkrāsas un papildkrāsas, tām kombinējoties, rodas krāsu aplis.

Imanta Ziedoņa „Krāsainās pasakas" vari klausīties arī portālā http://pasakas.net.

pažobele – telpa, kas atrodas tieši zem jumta

bēris – zirgs ar brūnu apmatojumu, melnām krēpēm un asti

dūkanais – pelēki brūns zirgs

pātais – brūngani dzeltens zirgs ar melnu, brūnu vai pelēki dzeltenu asti, krēpēm

ābolains – zirgs, kura spalvā ir ieapaļi, gaišāki laukumi

„Zaļajā pasakā" Imants Ziedonis raksturojis 20. gs. 70. gadu Rīgu.

Izpēti, kā mainījušies vai saglabājušies ielu nosaukumi toreizējā un tagadējā Rīgā! Noskaidro, kāda no Rīgas pilsētas ģeogrāfijas viedokļa ir meža ienākšana Rīgā!

Kuri nozīmīgi Latvijas dabas objekti atrodas pasakā pieteiktajos virzienos!

tur, kur cilvēks uz pasaules ilgojas, tur viņam jābūt klāt, tāpēc zilajam zirgam deva zilus spārnus un nosauca to par

ZILO CERĪBU ZIRGU.

Melnā pasaka

Pie velniem viss notiek otrādi. Pienu viņi dzer melnu, cukuru grauž melnu. Ūdens pie viņiem ir melns. Melnu muti mazgā ar melnu ūdeni. Lai neviena balta plankumiņa nebūtu. Vienreiz velna puika nebija izmazgājis ausis. Velna puika bija izgājis pasaulē un noķēpājies netīrs balts, pārnācis ellē, notīrījies, bet ausis aizmirsis izmazgāt. Aiziet uz skolu, ierauga velna skolotājs. Ak šitā! Netīras baltas ausis? Tūliņ ņem un ielej tušu ausī.

Sarkanā pasaka

Liesmiņa. Guntiņa. Ugunsmeitiņa. Kāda sarkana, skaista deg sveces galā. Cik paklausīga, cik mīļa. Labulīte, liesmiņa, ugunspaimeitiņa, kāda skaista, sarkana... Sarkana micīte, sarkanas kurpes kājās, ar sarkanu kabatas lakatiņu vēdinās. Laizās, sarkanu mēlīti rāda. Sarkani vaidziņi, karstumā piesarkuši. Skaistiņa, paklausīga, Guntiņa, ugunspaimeitiņa.

Tikai acīs – vai jūs redzējāt? – Tikai acīs – manījāt? – Kaut kas nelabs iegailējās. Sarkani iekvēlojās, mežonīgi iegailējās. Laukā tikt, laukā! Pa mežu aizbēgt, pa sausu sūnu. Pa sausu zāli, pa brikšņiem, pa zaru galiem.

Lillā pasaka

Cilvēkam ar šņabi galvā sāka krāsoties deguns, ar katru dienu vairāk un vairāk tas sāka kļūt sarkans, līdz pārvērtās koši lillā krāsā. Visā apkārtnē nevienam nebija tik koši lillā deguna. Ja viņa degunu iemērca vāzē, kurā ielikti baltie ceriņi, tad tie drīz vien nokrāsojās lillā kā visi ceriņi. Viņa bērni nemaz negāja uz veikalu tinti pirkt – tikai palūdza, lai tētis iemērc degunu glāzē. Brītiņu paturēja, un tinte kļuva īsta stipra lillā tinte.

Zaļā pasaka

Kādu nakti pilsētā ienāca mežs. No sākuma cilvēki nesaprata, ko tas nozīmē – pa Pērnavas, pa Ļeņina, pa Lubānas, pa visām ielām uz Rīgas centru skrēja aizelsusies benzīna smaka

noķēpāties – kļūt netīram

paimeitiņa – paklausīga meitene, kas cenšas ar savu rīcību izdabāt pieaugušajiem

iegailēties – īsu mirkli kvēlot, spīdēt

un sauca pēc glābiņa. Viņu gribot nosmacēt, viņai vairs elpas neesot, no visām pilsētas pusēm šurpu nākot zaļa migla, tā smaržojot pēc skujām un ziediem, pēc īsta meža, un visām smakām kļūstot nelabi no tādas miglas, ņemot elpu ciet...

„Glābiet!" kliedza smaka un aizdrāzās smirdēdama.

Pelēkā pasaka

Es esmu Pelēkais. Es esmu pelēks kā pelēns. Es esmu pelēks kā putns, kā puteklis, kā pelni. Es esmu Pelēkais. Tikai tāpēc, ka es esmu, tikai tāpēc citas krāsas var izcelties.

Kur es esmu? Kur jūs mani varat ieraudzīt? Visur. Bet sāksim ar pavasari. Pelēkā pavasarī viss ir pelēks, sniegs ir nokusis, zeme pelēka un pumpuri pelēki. Bet pārplīst pelēkais pumpurs (tas ir mans pelēkais pumpurs), un uzzied – pūpols! Vai pūpols būtu tik skaists un balts, ja es, Pelēkais, pavasarī nebūtu tik pelēks?

Raibā pasaka

Viņš izraibina ķīvīšu olas un citu putniņu olas. Visi raibi izkrāsotie tauriņi ir viņa nokrāsoti. Un putni arī. Tikko putnēnam lizdā sāk dīgt spalviņas, Raibais ir klāt un sāk raibināt.

Saka: raibs kā dzeņa vēders. To Raibais raibinājis. Cilvēki prasa viens otram: – Kā tev iet?

– Man iet raibi.

Skaidrs, viņam Raibais piesities. Kā tas ir, kad „iet raibi"? Tas nozīmē, ka Raibais visu sajauc. No rīta Ilzītei uzvilka baltu kleitiņu, visi priecīgi gāja uz mežu pastaigāt, bet Ilzīte iesēdās mellenēs. Skaidrs, ka kleitiņa kļuva raiba un Ilzītei pašai arī gāja raibi.

Dzintarainā pasaka

Kad gājām prom, kurmis man ļāva izvēlēties, ko es gribu paņemt līdzi no dzintara pasakas. Es paņēmu Mīlestību. Mīlestība ir tāds dīvains dzintars, ko nekā nevar aprakstīt, ne uzzīmēt, ne izstāstīt. Kad es to paņēmu, tas bija dzintara gabals, un man likās, ka tas dzied. Tā, kad es biju mazs, man pie gultiņas dziedāja māte. Līzdams jau mājup pa alu un apstājies atpūsties, es jutu, ka manī kāds skatās. Tas bija dzintara gabals. Viņš skatījās manī tā, ka man kļuva bezgala labi un es nejutu vairs nogurumu. Visu laiku vēl joprojām viņš manī tā skatās. Tā manī ir skatījušies tikai cilvēki, kas mani mīlējuši.

Paskaties dabā un nosauc vēl vismaz vienu spilgtu piemēru, kas atbilst katras krāsas pasakai!

Kura varētu būt tavu tautu raksturojoša krāsa?

Izstāsti par savu tautu, izmantojot krāsas!

„Bērniem mājas ēdienu negribējās, bet uz ezera līdzpaņemto ļoti gribējās. Kad tētiņš brauca no jūras, viņam bija palikušas mammiņas sataisītās maizītes, tās garšoja pavisam citādi, ļoti labi. Līdzi dotais ēdiens stiprs likās, tāds īsto vīru ēdiens, tur jau arī vienmēr kaut kas spēcīgāks bija salikts. Par jūras riku to sauca.

Vasarās ezera krastā dzintaru rakām. No vienas vietas tur bija izrakņāts. Engurē kartupeļu laukā dzintarus lasīju kurmju rakumos." Imants Ziedonis, Nora Ikstena „Nenoteiktā bija" (2006)

Ķīvīte

Dzenis

aizdrāzties – aizskriet

lizda – ligzda

„Dzeltenā pasaka" pirmoreiz publicēta žurnālā bērniem „Zīlīte" 1970. gadā

Dzeltenā pasaka

Saule kā olas dzeltenums mirdzēja pāri pasaulei. Viņā bija dzīvība. Pa viņas stariem uz zemi nāca mazi cālēni, un visi bija gaiši dzelteni. Vēlāk tie staigās citās krāsās, bet sākumā visi atnāk dzelteni. Bite arī bija dzeltena: strops viņai dzeltens, un viņa aicināja cāli stropā, bet cālis netika. „Tas nekas," viņš nodomāja. „Visapkārt lido dzelteni tauriņi, tādi paši kā es, palidošu ar viņiem." Cālis palēcās, bet tad atcerējās, ka viņam spārnu vēl nemaz nav, ir tikai tādi mazi dzelteni ķeksīši sānos.

„Tas arī nekas," nolēma cālis. „Izaugšu par vistu, tad lidošu augstu, augstu." Viņš ielīda mātei vistai spalvās pie dzeltenā vēdera un aizmiga.

Bet saule mirdzēja pie debesīm kā dzeltena pankūka ar tādām garšīgām, kraukšķošām maliņām.

Bites skrēja kā mazas dzeltenas plastilīna bumbiņas no vienas dzeltenās cūkpienes pie otras un tad ielīda atpakaļ dzeltenajā stropā. Bet strops izskatījās kā milzīga dzeltena bibliotēka. Medus rāmīši – kā lieli plaukti līdz griestiem, un visi pilni šūniņām. Bet šūniņas izskatījās kā mazi dzelteni sešstūraini televizori, tikai ekrānu vietā spīdēja dzeltens medus.

Līdz tālumam ziedēja dzelteni lauki un pļavas – dzeltenie vizbuļi, prīmulas un visvairāk cūkpieņu, visi kalni dzelteni mirdzoši. Un tagad, ja paskatījās saulē, tad tā izskatījās pati kā nupat te kalna galā gulējusi un cūkpienēs dzeltena novārtījusies. Pļava tā mirdzēja, ka es nenocietos un ievēlos kalnmalā puķu dzeltenumā. Un noputēju un aplipu, un apbiru putekšņiem dzeltens.

Pienāca dzeltena govs, domāja, ka es esmu dzeltenā cūkpiene, un mani apēda.

Tālāk nu es vairs nevaru rakstīt.

Lai arī gada vidējā temperatūra Latvijā ir 5,9° C, lai arī saule Latvijā spīd vidēji 1790 stundas gadā (www.meteo.lv), lai arī Latvija atrodas Ziemeļeiropā, tomēr jau tās folklorā, etnogrāfijā rodamas spilgtas norādes uz Saules kultu.

Iepazīsti šo pasaku franču valodā, tās tulkojuma paraugs ir atrodams Latvijas Literatūras centra mājaslapā (www.literature.lv)!

„Bet tagad es gribu laukā, jo ir grēks šo zemi nestaigāt kājām, kad cūkpienes zied. Un, kad es biju gājis kādu stundu pa cūkpieņu kalniem, es atgūlos šajā dzeltenumā, un man likās, ka es tajā esmu mazs dzīvības sākums un saule mani perē. Te es uzrakstīju pasaku un nosaucu to par „Dzelteno pasaku", bet tā ir bērnu pasaka, un lielie bērnu pasakas nesaprot, un tāpēc es to tagad nestāstīšu." Imants Ziedonis „Kurzemīte I" (1970)

kraukšķošs – skaņa, kas rodas, kaut kam trauslam salūstot

cūkpiene – pienene

medus rāmītis (ar medus kārēm) – vaska šūnas ietverošs rāmis

Imanta Ziedoņa pasakā ar dzelteno (saules) krāsu saistīta visa dabas pasaule, īpaši izcelti ziedi.

Ziedu nosaukumi var būt gan aizgūti vārdi (piemēram, no latīņu valodas), gan arī tikai kādai vienai valodai raksturīgi. Nosaukumam pamatā nereti ir zieda izskats vai citas pazīmes (auga sula, lapu forma, augšanas vieta, izmantošanas veids u. c.).

Dažkārt puķei zināmi vairāki nosaukumi, ko lieto paralēli (vizbules – anemones, gaiļbiksītes – prīmulas), bet nereti valodā izmanto tikai pašas tautas radīto vārdu (pienene jeb cūkpiene).

Dažādu līmeņu dialektismi pierāda, cik tauta ir radoša vārdu darināšanā.

Gaiļbiksīte

Gaiļa pieši (Ērgļi),
gaiļbiksiņas (Vitrupe),
gaiļapiešiņi (Lube),
gaiļpiesīši (Vecumnieki),
gaiļziediņi (Alūksne),
gailīšu bikses (Zvirgzdene),
gaiļa paslavas (Valgale),
vistas nagi (Preiļi),
vistkājiņas (Vitrupe),

cālenīca (Auleja),
dzeguzītes (Ainaži).

Pievērs uzmanību Imanta Ziedoņa pasakā minētajiem ziediem! Noskaidro, kā šīs puķes sauc tavā dzimtajā valodā!

Izstāsti, kā varētu būt veidojušies šo dzelteno, saulaino ziedu nosaukumi tavā valodā!

Dažādus augus izmanto arī dzijas krāsošanā, lai iegūtu košas un latviskas krāsas.

Purva purene

Dzeltenā ilzīte

Izpēti dzijas krāsošanas piemēros, cik dažādus augus izmanto, lai iegūtu dzeltenās krāsas variantus! Cik liela ir saules nozīme?

Izpēti, cik krāsu nepieciešams, lai varētu no krāsotās dzijas noaust un sagatavot latviešu tautas tērpu! (Izmanto piedāvātos modeļus grāmatā vai tērpa, tā daļu oriģinālu!)

mērcēt – turēt šķidrumā

žāvēt – izkaltēt

kodināt – pastiprināt vēlamo krāsas efektu

Dzeltenā nokrāsas

Dzelteni sarkana. Ja dziju sulā mērcē sešas dienas ziemā ieskābušā ābolu sulā, pēc tam skalo ūdenī un žāvē saulē.

Sarkani dzeltena. Ja dziju krāso jūnijā vāktos, kaltētos dzeltenās ilzītes ziedos, ko krāsošanas laikā kodina ar sūkalām, tad iededzina saulē, skalo ūdenī, žāvē ēnā.

Smilšu dzeltena. Ja dziju diennakti mērcē sūkalās, krāso jūlijā vāktās kumelītēs bez kodinātāja, skalo ūdenī, žāvē ēnā.

Zelta dzeltena. Iegūstama no rudenī vāktām nobirušām mežābeles lapām, ja dziju pirms krāsošanas kodina ar sūkalām, skalo ūdenī, žāvē saulē.

Smilšu dzeltena. Šo krāsu dod pavasarī vākti svaigi purva purenes ziedi, ja dziju 30 minūtes krāso bez kodinātāja, pēc tam skalo ūdenī un visbeidzot žāvē saulē.

Tautas tērpi IX Dziesmu svētkos, Krustpils, 1938

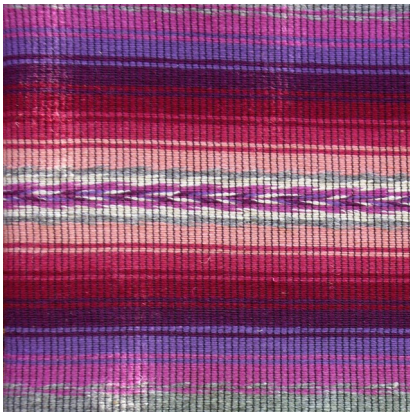

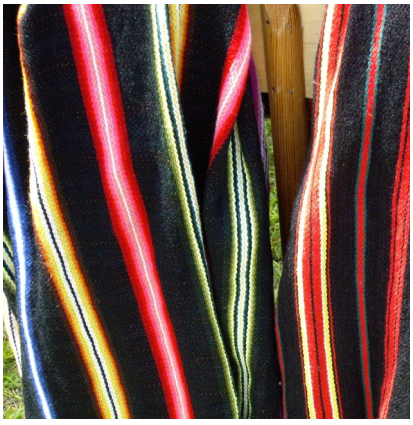

Atceries, cik krāsu savās „Krāsainajās pasakās" raksturojis Imants Ziedonis! Kuras no šīm krāsām atbilst latviešu tautastērpu gammai?

Salīdzini un izstāsti, kas līdzīgs un kas atšķirīgs krāsu uztverē latviešiem un citām tautām!

Nora Ikstena (1969)

Lasot Noras Ikstenas pirmo grāmatu nosaukumus, var šķist, ka rakstniece radījusi jaunus žanrus: niekus, romances, svinēšanu, mācību un visbeidzot atgriezusies pie pavisam sena – pasakām.

Sarunā par savu literāro pieredzi rakstniece valodu ieraudzījusi kā skaistu pļavu:

„Es nesen klausījos latgaliešu dziesmu, kurā meitenei, lai viņa uzpītu vainagu, ir vajadzīgas visādas zālītes. Man šķiet, ka šo gadu gaitā es valodu esmu apguvusi kā pļavu. Kad ieejam pļavā, mēs pazīstam dažādas puķītes – margrietiņas, āboliņu, vēl kādas, bet es jau zinu arī tādas zālītes, kuras katrs vis nelieto. Rakstot slejas, esmu sajutusi, ka valodā jūtos brīvi. Valodas izjūta ir ne tikai dotība, bet arī ikdienas darbs. Atceros savas sākotnējās izjūtas, kā nevarēju izteikties, kā mocījos. Tagad jūtos valodā salīdzinoši brīvi."

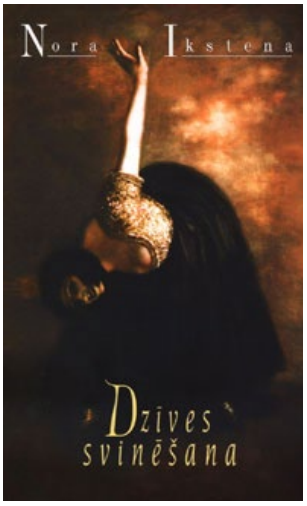

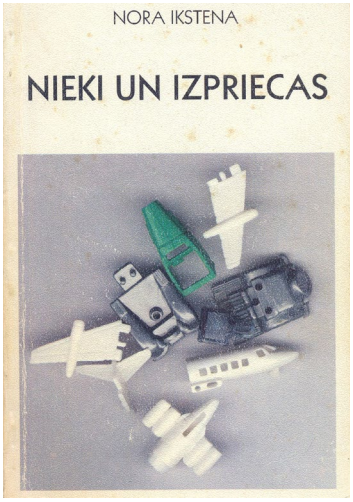

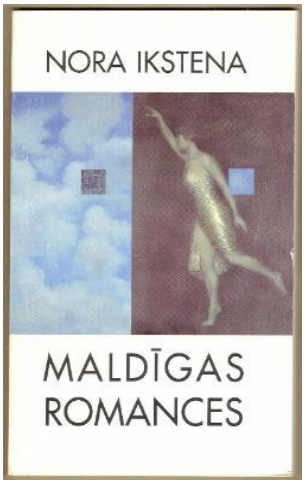

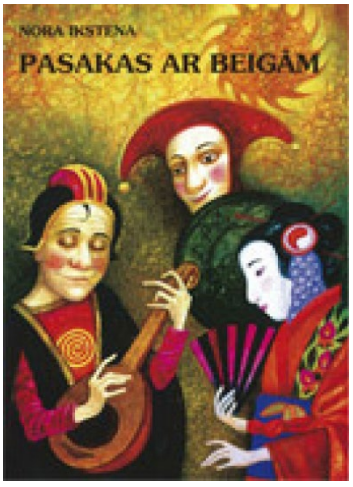

Pārbaudi, cik droši jūties latviešu valodā! Turpini pēc parauga spēli ar vārdu „runāt”!

RUNĀT – pateikt. Es latviski runāju pavisam labi.
APRUNĀT – teikt par kādu sliktu, varbūt nepatiesu. .....
IZRUNĀT – .....
NORUNĀT – .....
SARUNĀT – .....
PĀRRUNĀT – .....

Norai Ikstenai raksturīgo stilu viņas kolēģis rakstnieks un literatūras kritiķis Guntis Berelis nosaucis par metaforu mežģīnēm. Lai vieglāk saskatīt pasakā lietotās metaforas, atrodi katram vārdam kreisajā pusē antonīma pāri!

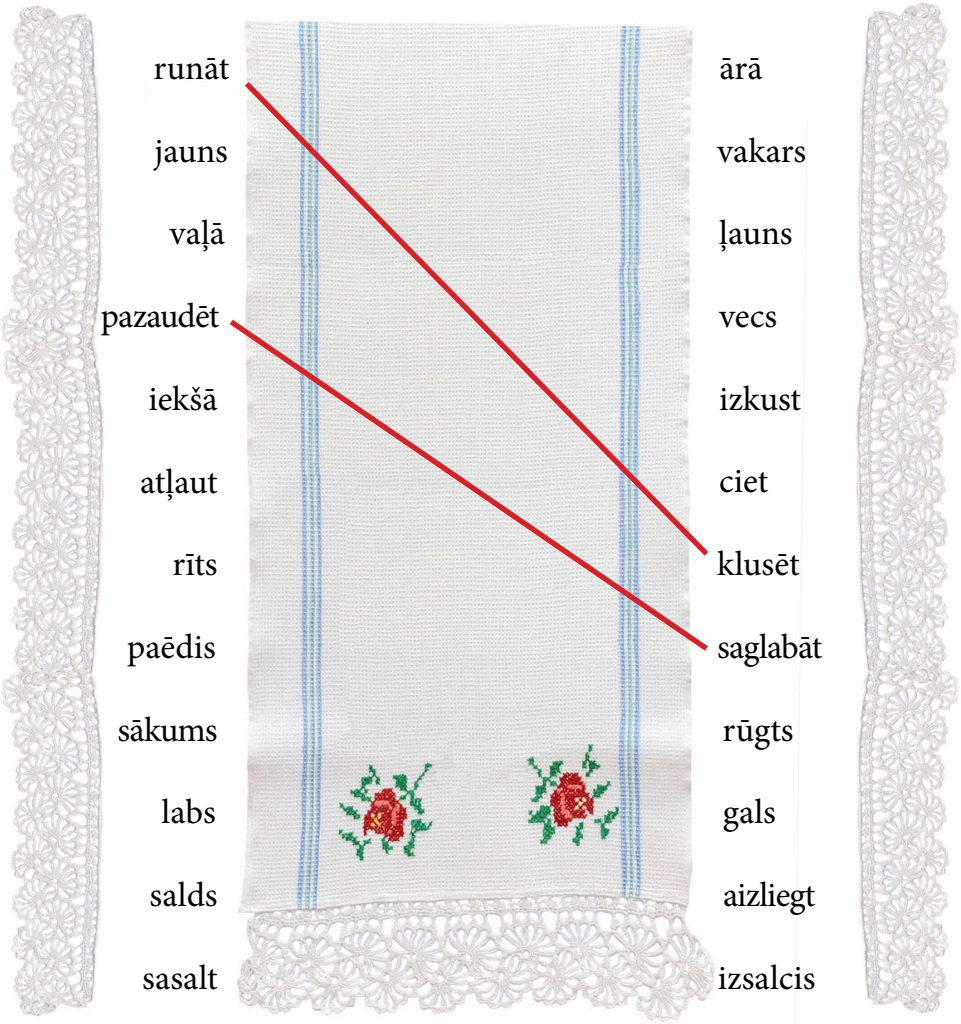

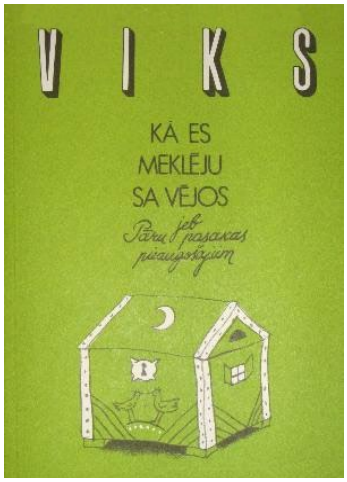

Dzejnieks un rakstnieks Viks (1939) neparastā pasaku grāmatiņā „Kā es meklēju sa vējos jeb Pāru pasakas pieaugošajiem" (1990) spēlējies ar vārdu līdzību, veidojot interesantus pasaku tēlu pārus.

Asara un asaris
Zamsis un plīsis
Sils un sile
Vists un vista
Dēle un dēls
Soms un soma
Oda odam
Krēsls un krēsla
Vergs un verga
Velis un veļa
Sala un sals
Lausks un lauska
Atkal atkala
Parks un parka
Stūre un stūris
Pumpis un pumpa
Olis un ola
Solo sols
Pasta un pasts
Orda un ordenis
Virziens un virza
Viktors un viktorīna
Lete un lets
Cīnija un ciniķis
Īrs un īre
Valis un vaļa
Gals un gaļa
Loms un loma
Kā es meklēju sa vējos

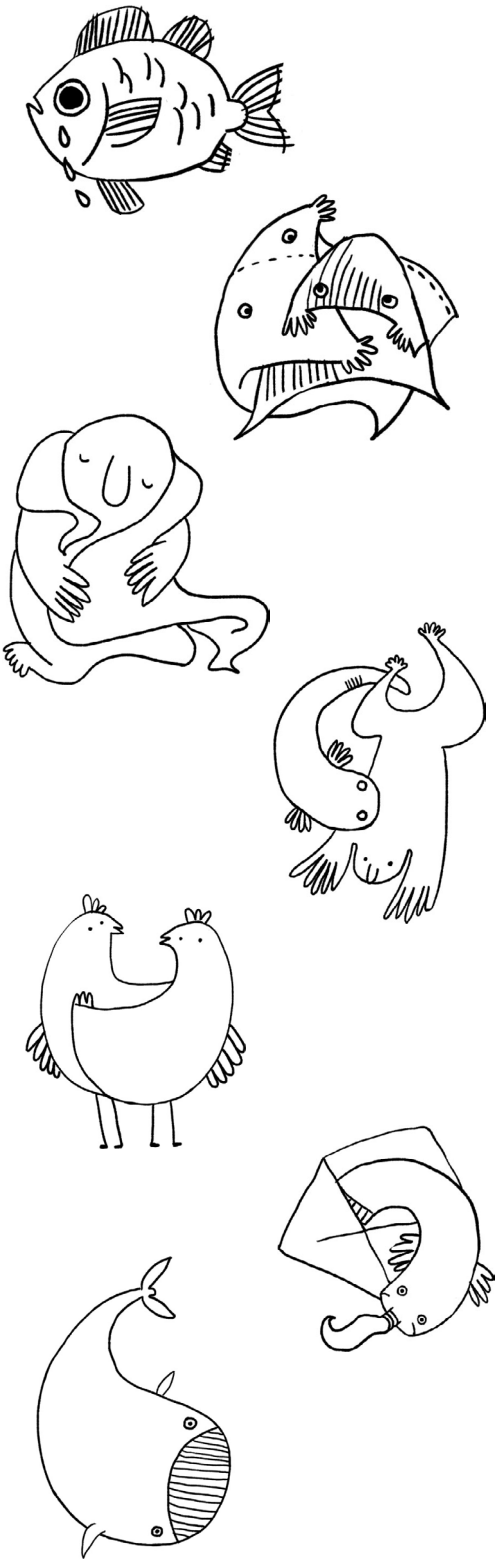

zamsis – zamšāda – mīksta, apstrādāta āda

plīsis – plīšs – mīksts kokvilnas audums

vists – šeit: vārdu spēle – vista gailis (vists)

dēle – saldūdenī dzīvojošs tārps

soms – tautības apzīmējums

verga – ledus cirtnis

lausks – lielā salā dzirdams troksnis koka mājās

atkala – plāna ledus kārtiņa

parka – ziemeļu tautu apģērbs no ādām

virza – ložņājošs augs

lets – vārdu izrunas spēle, kad izrunā sakrīt vārdi ***lec*** un ***lets***

vaļa – brīvs laiks

loms – zvejā iegūtās zivis

Lasi Noras Ikstenas pasaku un pārliecinies, vai rakstnieces darbā spēj saskatīt krāšņas valodas epizodes!

Ciems, kurā vārdi sasala gaisā

Ne jau neredzēts aukstums bija uzkritis tam ciemam, bet kāda cita dīvaina sērga. Līdzko kāds cieminieks, no savas būdas ārā iznācis, bilda jel vienu vārdu, tā vārds, i neizskanējis, vai pie pašas mutes savēlās kamolā, uzsvilpa gaisā un tur sasala. Ne vairs ar kaimiņu pāri sētām varēja sabļaustīties, ne piesaulītē uz beņķīša mēli pakulstīt vienam par otru un par citiem ciemiem. Tīrais negals. Ļaudīm nu cits nekas neatlika, kā runāt vien katram savā būdā. Traki nocietušies, tad nu viņi vārījās kā putras katls. Tērgāja sievas ar vīriem, vīri ar sievām, vecie ar jauniem, jauni ar veciem, bērni ar koka zirdziņiem un suņiem...

Gaiss no vārdiem būdās sabiezēja tā, ka vairs neatlika vietas ne garaiņiem, kur iespraukties. Pirtiņā akmeņi vairs nesakarsa, jo vārdu bija pierunāts tik daudz, ka tie karstumu saplacināja plānu kā pankūku un piespieda pie pašiem griestiem. Baznīcā neviens vairs neklausījās cienīgtēva spredikļi, visi tikai runāja: par ražu, par viena netiklo meitu un cita tiklo dēlu, par naudu, ko viens kārtīs nospēlējis, bet cits zeķē aiz sīpolu virtenēm noglabājis. Cienīgtēvs atmeta ar roku un sāka stāstīt Pestītājam visu, kas viņam uz sirds. Cilvēks vien bija. Krodzinieks draudēja krogu slēgt, ja dzērāji vienreiz neturēšot muti ciet, kādu vakaru – viņš teicās – teju vai nosmacis vārdos.

Ko nu darīt? Cieminieki vēra vaļā durvis un logus un ņēmās mājas vēdināt – vārdi gāzās ārā strīpām vien. Un, ko domājies, tikuši ārā, tie vēlās kamolos, uzsvilpa gaisā un sasala! Pāris reižu tā vēdinājuši, ļaudis attapās, ka sasalušie vārdi sāk aizsegt debesis. Nelaime nelaimes galā. Tagad visi, cik nu varēja, turēja muti ciet, pat būdā sēdēdami.

Bet cik tad ilgi tā cietīsies? Cik ilgi klusēsi, ja sirds pilna? Un runāt – taisni kā par spīti – ikvienam gribējās tā kā vēl nekad! Pļāpu kulēm mēle niezēja tā, ka ik pa brīdim vajadzēja to pakasīt, māmiņas saviem bērneļiem pasakas tagadiņ būtu gatavas stāstīt

neredzēts aukstums – liels aukstums

sērga – slimība, kaite

cieminieks – ciema iedzīvotājs

būda – neliela, parasti neglīta, noplukusi dzīvojamā māja

bilda jel vienu vārdu – teica kaut vienu vārdu

i – šeit: pat

savēlās kamolā – satīties, izveidoties par kamolu

uzsvilpa gaisā – uzlidoja gaisā

sēta – mājas, teritorijas robežas vietā vertikāli izvietots veidojums

piesaulīte – saulaina, no vēja aizsargāta vieta

beņķītis – neliels sols

mēli pakulstīt – parunāties, papļāpāt

tīrais negals – ir problēmas

vārījās kā putras katls – ļoti daudz runāja, pļāpāja

tērgāt – pļāpāt, arī tenkot (aprunāt citus)

koka zirdziņš – rotaļlieta

sabiezēt – kļūt biezam

iespraukties – iekļūt iekšā

pirtiņa – ēka mazgāšanās vajadzībām

saplacināt – padarīt plakanu, plānu

cienīgtēva spredikļis – mācītāja runa baznīcā

raža – laukkopības produkcija

netikls – bez darba tikuma, slinks

kārtīs nospēlēt – zaudēt kāršu spēlē

zeķē noglabāt – glabāt naudu mājās, nevis, piem., bankā

atmest ar roku – šeit: pārtraukt darīt iesākto

Pestītājs – Jēzus

krodzinieks – kroga (braucēju atpūtas vieta) īpašnieks

teju – gandrīz

ņēmās mājas vēdināt – sāka vēdināt mājas

strīpām vien – daudz, nemitīgi

ko domājies – iedomājies

ļaudis attapās – cilvēki pēkšņi saprata

aizsegt debesis – debesis nav vairs redzamas

nelaime nelaimes galā – nelaimju rinda, vairākas nelaimes

turēt muti ciet – nerunāt

ciesties – izturēt

sirds pilna – lieli pārdzīvojumi, kas nav citiem izstāstīti

pļāpu kules – pļāpīgi, daudz runājoši cilvēki

mēle niezēja – gribas kaut ko teikt

tagadiņ – tagad

grēksūdze – saruna ar mācītāju par sliktajiem darbiem

brīv – drīkstēt

vai traku pataisīt – būt ļoti neapmierinātam

cik tīk – cik gribas

apsēst – nelikt mierā, traucēt

aizbildināties – attaisnoties

neatliekama darīšana – steidzams darbs

izplatījās ziņa – visi uzzināja

Mēmais ciems – ciems, kurā neviens nerunā

visnegausīgākais – tāds, kas nevar beigt darīt iesākto

mukt – bēgt

bultēt – aizvērt, aizslēgt

nebija tak izturami – nebija vairs izturami, bija apnikuši

runu plūdi – garas runas

nelaime nebija skārusi – nelaime nebija notikusi

allažiņ – allaž, vienmēr

paēdušais neēdušo nesaprot – saprasties spēj tie, kam līdzīga dzīves situācija

izmisušais – ļoti satraukts

drūmi laiki – grūti laiki

ciema vecākais – atbildīgs amats ciemā

ļautiņi – ļaudis, cilvēki

nenovīdīgs – skaudīgs

aptupties – saliekt kājas ceļgalos

kurnēt – būt neapmierinātam

blēžrunātājs – krāpnieks, tenkotājs

čiepējs – zaglis

izspiegot – izsekot citus cilvēkus

dienēt cietumā – strādāt cietumā (būt dienestā)

vai cauru dienu – rītā, pusdienā un vakarā, cienīgtēvs baznīcā bija spiests sastādīt rindu grēksūdzes tīkotājiem, vēl viņš noteica laiku, cik ilgi vienam brīv grēkus sūdzēt. Bet pats, nez kāpēc, vairāk ar savām runām jaucās grēksūdzei pa vidu nekā klausījās.

Cieminiekus vai trakus pataisīja noteikums, ka nav brīv runāt, cik tīk. Visbeidzot viņi apsēda kaimiņu ciemus tuvākā un tālākā apkārtnē, sākumā aizbildinādamies ar kādu neatliekamu darīšanu, taču drīz vien visur izplatījās ziņa par dīvaino vārdu sasalšanas sērgu.

Kaimiņu ciemos nu bija zināms par Mēmo ciemu, kurā dzīvo visnegausīgākie runātāji. Ja ciemam tuvojās kāds no viņiem, visi muka, kur kurais, bultēja vārtus un durvis ciet, jo nebija tak izturami tie runu plūdi, kas gāzās no ikkatra, kas nāca no Mēmā ciema. Ne tikai pagastu – visu plašo pasauli tie varēja aizrunāt.

– Redz, pašiem no vārdiem jau debesis aizsalušas! – sprieda ciemos, kurus nelaime nebija skārusi. Un tā jau allažiņ mēdz būt, ka paēdušais, tas ir, parunājušais, jau neēdušo, tas ir, neparunājušo, nesaprot.

Kad nu izmisušie cieminieki nekur citur vairs netika parunāt, Mēmajā ciemā sākās pavisam drūmi laiki. Ciema vecākais noteica, cik vārdus dienā katrs drīkst pasacīt. To grūti bija pārbaudīt, tāpēc nolēma vērot, cik labi virs katras mājas vēl var saskatīt debesis. Tā kā ļautiņi pēc dabas mēdz būt nenovīdīgi un viltīgi, naktīs kaimiņš aptupās pie kaimiņu pakša kārtīgi izrunāties. Dažs ne vārdu nebija paspējis bilst, tomēr debesis virs viņa būdas jau biezi bija aizaugušas. Sākās kurnēšana, viens otru apsauca par blēžrunātājiem, debesu čiepējiem un visādi citādi, sāka slepus cits citu izsekot un izspiegot, naktīs pie būdām izlika sargus, bet pat tiem nevarēja uzticēties, jo arī viņi taču nebija piedzimuši mēmi.

Tad ciemā uzcēla cietuma būdiņu, kurā ietupināja pieķertos un ar mēmumu sodītos. Bet, kurš jau sodīts, kāda tam vairs bēda – dien cietumā, runādams augu dienu un nakti, sit kauču nost!

Ciema vecākajam zuda padoms un nolaidās rokas, rets saules stars caur sasalušo vārdu kamoliem vairs iespraucās Mēmajā ciemā. Bez saules ne asniņš negribēja dīgt, ļaudis izvārga, tomēr nevienam ne prātā neienāca pamest savu tumšo Mēmo ciemu. Taču reiz šīm ciešanām pienāca gals!

Vienā jaukā dienā cieminieki savās būdās dzirdēja tādus kā lietus pakšķus, izskrējuši ārā, viņi redzēja, ka vārdi gaisā kūst un pil lejā gluži kā pa lāstekām pavasarī. Vienam uzpilēja labs,

citam ļauns vārds, vienam salds, citam rūgts vārds. Tad ar joni pār ļautiņu galvām sāka gāzties glaimi, solījumi, meli, čuksti, žēlabas, zaimi, mīļvārdiņi, lāsti, sūdzības, zvēresti, draudi, jāvārdiņi, ņirgas – viss, kas ilgajā vārdu sasalšanas laikā ciemā bija izrunāts. Kad ciema zedeņu žogs līdz pusei jau bija iegrimis, sākās vārdu plūdi. Tie ciemu aiznesa vispirms uz jūru, tad tālāk citos lielos plašumos. Tomēr neviens ļautiņš tēvreizi ne lāgā nepaguva noskaitīt, kad ciems piestāja kādā svešā, skaistā zemē. Tur cieminieki sāka jaunu, laimīgu dzīvi, un nu varēja runāt, cik tīk, – debesis virs viņiem palika brīvas un zilas, saulīte spoži spīdēja ik dienu!

Par brīnumaino notikumu, kas gadījies ar ciemu, kurā vārdi sasaluši gaisā, ļaudis stāstīja bērniem un bērnu bērniem. Žēl tikai, ka, ar trešo paaudzi sākot, neviens vairs brīnumam neticēja – teica, lai nestāstot pasakas!

augu dienu un nakti – visu laiku, nemitīgi

sit kauču nost – saka, lai uzsvērtu teiktā patiesīgumu

asniņš (asns) – auga sākuma stadija, jauns dzinums

dīgt – augt, veidoties

izvārgt – kļūt vārgam, saslimt

pamest – atstāt, doties prom

ciešanām pienāca gals – ciešanas (problēmas) beidzās

lietus pakšķi – skaņas, kas rodas līstot

ar joni – strauji, ļoti ātri

glaimi – liekulīgi vārdi (izlikties)

žēlabas – žēlošanās, sūdzēšanās

zaimi – ļauns izsmiekls

lāsti – draudīgs ļauna vēlējums

zvēresti – solījumi

draudi – solīt kādam ļaunu

jāvārdiņi – apliecinoši vārdi

ņirgas – ļauns, nekrietns izsmiekls

zedeņu žogs – pīta žoga (sētas) veids

ļautiņi – ļaudis, cilvēki

tēvreize – kristiešu lūgšana „Mūsu tēvs debesīs”

ne lāgā – pilnībā, kārtīgi

nestāstīt pasakas – aicinājums nemelot, nemānīties

Ir zināms teiciens – „Daudz runāt un daudz pateikt nav viens un tas pats”. Izstāsti savu viedokli par pasakā iepazītajiem tēliem! Kā šis teiciens palīdz saprast pasaku?

Sarīkojiet vārdu kauju ar grupas biedriem, izskaidrojot vārda „klusēt” nozīmi ikdienas dzīvē! Sadalieties divās grupās, izlozējiet vienu no divām vārda „klusēt” formām un mēģiniet ar piemēriem un komentāriem pārspēt otru grupu!

klusēt –
noklusēt vai ***neklusēt***

Noras Ikstenas pasakā Mēmais ciems rada asociācijas ar mazo tautu valodu likteni. Valodas ne tikai dzīvo, bet arī izzūd, tāpēc tās ir jāsargā un jākopj. Komentē, kāpēc katram ir labi jāprot sava dzimtā valoda! Kad dzīvē noder citu valodu zināšanas?

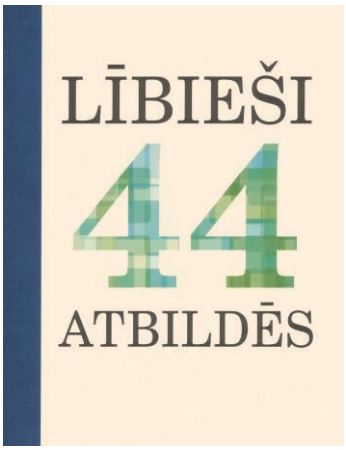

Latvijas Valsts valodas likuma 4. pantā teikts: „Valsts nodrošina lībiešu valodas kā pirmiedzīvotāju (autohtonu) valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību." Lībiešu valoda ir viena no Eiropā visvairāk apdraudētajām valodām.

Vai zināji, ka par latviešu neoficiālo himnu dēvētā tautasdziesma „Pūt, vējiņi!" patiesībā ir līvu tautasdziesma „*Pūgõ tūļ*"?

Romānā „Jaunavas mācība" iekļauti teksti arī lībiešu valodā.

„Lībieši 44 atbildēs"

Kas ir lībieši?

> Baltijas jūras somu tauta, kas jau izsenis dzīvojusi tagadējās Latvijas teritorijā. Lībieši ir Latvijas pamatiedzīvotāji, kas pamazām ieplūduši latviešos.

Vai lībieši vēl ir sastopami mūsdienās, un cik viņu ir pasaulē?

> Pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem, nepilni divi simti Latvijas iedzīvotāju reģistrējuši, ka viņu tautība ir lībietis. Taču lībiešu un viņu pēcnācēju Latvijā un pasaulē ir daudz vairāk, jo pārsvarā lībieši uzskata sevi par piederīgiem divām tautībām – latviešiem un lībiešiem.

Kuri pazīstami rakstnieki, mākslinieki un mūziķi savos darbos pievērsušies lībiešu tematikai?

> Tādu ir daudz. Igaunijā, piemēram, rakstnieki Matss Trāts, Svens Kivisildniks, komponists Veljo Tormiss. Latvijā par lībiešiem ir vēl plašāka interese: lai sākam ar Emili Melngaili, Ausekli un Andreju Pumpuru un turpinām ar Kurtu Fridrihsonu, Noru Ikstenu, Imantu Auziņu, Herbertu Dorbi, Dagniju Zigmonti, Uldi Bērziņu, Pēteri Brūveri, Raimondu Tigulu un citiem.

Vai katram latvietim senčos atrodami lībieši?

> Ne katram. Bet ļoti daudziem gan. Iespējams, ka arī tev.

Jau senos laikos latviešiem bija raksturīgi pēc kārtīgi padarīta darba svinēt svētkus: rotāt māju, gaidīt ciemiņus, gatavot īpašus un gardus ēdienus un dzērienus.

Sarīkojiet svētkus – ballē drīkst izmantot vien to, kas skan līdzīgi! Noskaidro, kuru ēdienu un dzērienu nosaukumi tavā dzimtajā valodā un latviešu valodā skan līdzīgi!

Varbūt tēju vai kafiju? Bet tikpat labi – limonādi. Un kā ar kūkām, torti vai pīrāgiem? Taču visvienkāršāk svētku galdam varēs atrast saldumus: konfektes vai šokolādi.

Varbūt pastāstiet kādu pasaku?

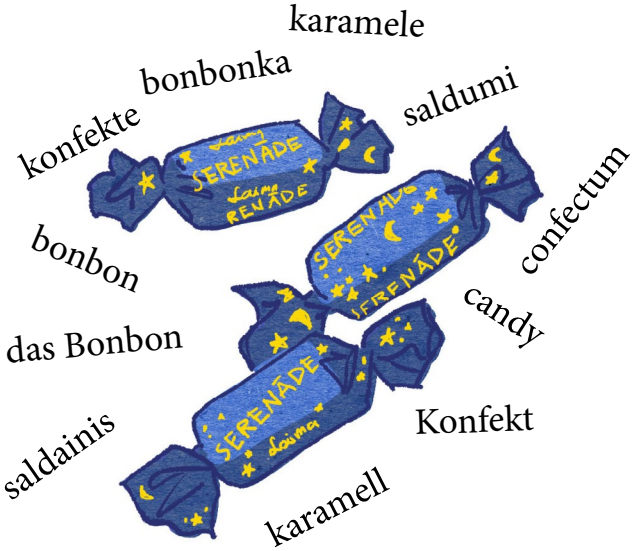

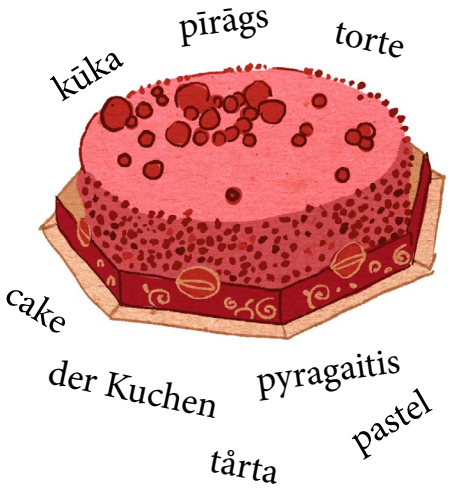

Latviešu rakstnieki pasakas lielākoties raksta bērniem, tomēr joprojām dzīva ir arī pasaku tradīcija pieaugušo literatūrā. Pasakas atklāj ne tikai to, kāda ir pasaule un kādai tai jābūt, bet arī to, kādi ir tajā dzīvojošie cilvēki un to pasaules uztvere.

Līdz nākamās lasāmās grāmatas atklāšanai vēl ir daudz laika, tāpēc, laiku kavējot, aicinām nodarboties ar prognozēšanu.

• Kas ir mis Nelaime un noslēpumainā laša kundze?

Pauls Bankovskis „Mis Nelaime"

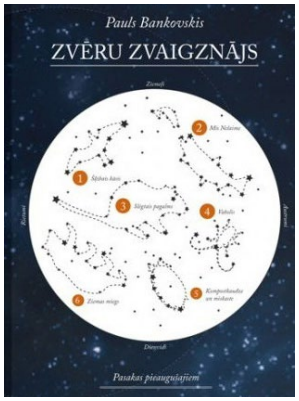

Kurš gan nebija dzirdējis par laša kundzi? Katrā ģimenē bija kāds, kuram viņa palīdzējusi iekārtoties pilsētā un tikt pie ienesīgas vietas, ikviens personīgi vai pastarpināti pazina kādu, kam viņa darījusi labu. Nevienam par laša kundzi nebija bilstams kas slikts. Viņa bija tāda kā mūsu visu kopīgā ciltsmāte. Uz viņu varēja paļauties grūtos brīžos, viņa dāvāja ne vien tukšas cerības, bet arī īstas iespējas. Un tālākais – tā visi sprieda – jau bija katra paša ziņā. Ja biji čamma vai sliņķis, ja negribēji grozīties un pats čakli kustināt asti un spuras, nekāda laša kundze tev, protams, nevarēja līdzēt.
Uzreiz gan jāsaka, ka es pats laša kundzi neesmu saticis nekad.

• Ko izvēlējās milicis? Vai viņam viss izdevās?

Jānis Einfelds „Milicis un laime"

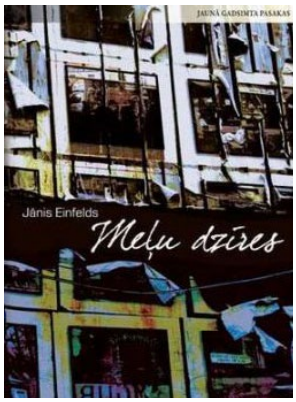

Reiz kāds milicijas seržants staigāja pa naksnīgu pilsētu. Viņam priekšā gāja vecene skrandās. Milicis domāja, ka tā ir kāda uzpircēja, kas tirgojas ar ļergu. Milicis apstādināja veču un apstulba, jo tā pārvērtās. Drānas bija greznas, bet seja kā visskaistākai pasaules kinoaktrisei. Visa nakts mirdzēja. Skaistule sacīja seržantam:
„Par tavu godīgo sirdi, tāpēc ka tu man pievērsi uzmanību, jo neviens cits mani neievēro, došu tev balvu, jo esmu Laime, izvēlies, ko tu gribi!"
Milicis pakasīja pakausi un ieteicās:
„Trīs maisus ar zeltu."
Laime pazuda. Atgriezies mājās, milicis gandrīz paklupa pār smagajiem zelta maisiem un apdauzīja kājas. Maisi aizņēma turpat vai visu istabu, ka nevarēja vairs izstiept saliekamo gultu.
Sākumā milicis kļuva aizdomīgs, jo tādas lietas nenotiek katru dienu. Tikai pēc brīža viņš noticēja brīnumam un nolēma realizēt senu sapni.

Avoti

Blaumanis Rūdolfs. *Velniņi*. Rīga: Liesma, 1968.

Ikstena Nora. *Ciems, kurā vārdi sasala gaisā*. Grām.: Ikstena, Nora. *Pasakas ar beigām*. Rīga: Pētergailis, 2002.

Indriķa hronika. No latīņu valodas tulkojis Ābrams Feldhūns; Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.

Tacits Kornēlijs. *Ģermānija*. Jāņa Endzelīna tulk. Grām.: Vecvagars Māris. *Latvijas vēstures antīkie un bizantiskie avoti*. Rīga: FSI, 2007.

[Latviešu tautas pasaka]. *Sudraba, zelta un dimanta zirgs*. Lerhs-Puškaitis Ansis (sast.). *Džūkstes pasakas*. Rīga: Zinātne, 1980.

Sakse Anna. *Narcise*. Grām.: Sakse Anna. *Pasakas par ziediem.* Rīga: Liesma, 1974.

Skalbe Kārlis. *Pasaka par vērdiņu*. Grām.: Skalbe Kārlis. *Ziemas pasakas*. Rīga: Valters un Rapa, 2007.

Stenders Gothards Frīdrihs. *Pasakkas un stahsti, teem Latveescheem par islusteschanu un gudru mahzibu sarakstiti. No jauna pahrluhkoti un vairoti no ta vezza Sehrpiles un Sonakstes Basnizkunga Stender*. Jelgava, eespeesti no J. W. Steffenhagen, 1789.

Ziedonis Imants. *Dzeltenā pasaka*. Grām.: Ziedonis Imants. *Krāsainās pasakas.* Rīga: Liesma, 1973.

Literatūra

[Aut. kol.] (sast.). *Latviešu tautasdziesmas*. I–X. Rīga: Zinātne, 1979–2013.

[Aut. kol.]. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās.* Rīga: Zinātne, 2003.

[Aut. kol.]. *Lībieši 44 atbildēs*. Rīga: LVA, 2011.

[Aut. kol.]. *Mitoloģijas enciklopēdija.* I–II. Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1993–1994.

[Aut. kol.]. *Sinonīmu vārdnīca.* Rīga: Avots, 2002.

Aldersons Jūlijs. *Kāpēc mēs tā sakām?* I–II. Rīga, Zvaigzne ABC, 2004–2005.

Ancelāne Alma (sast.). *Sen to Rīgu daudzināja.* Rīga: Zinātne, 1973.

Ancelāne Alma (sast.). *Latviešu tautas teikas.* Vēsturiskās teikas. Rīga: Zinātne, 1988.

Apals Jānis, Zelmenis Mārtiņš. *Āraišu ezerpils: Teikas un vēsture.* Rīga: AKO dizains, 1998.

Austrums Ģirts. *Tautas senās godu un audzināšanas tradīcijas.* Rīga: Zinātne, 1993.

Baldunčiks Juris (red.). *Svešvārdu vārdnīca.* Rīga: Jumava, 1999.

Celms Valdis. *Latvju raksts un zīmes*. Rīga: Folkloras informācijas centrs, 2008.

Cibuļs Juris. *Valodu brīnumainā pasaule.* Rīga: Raudava, 2004.

Ducmane Kristīne, Ozoliņa Anda. *Naudas laiki Latvijā. No mārkas līdz latam un eiro.* Rīga: Lauku Avīze, 2013.
Dunsdorfs Edgars. *Senie stāsti.* Melburna, 1955.
Egle Kārlis, Birkerts Antons (sast.). *Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās.* Rīga: LVI, 1962.
Ēdelmane Inese, Ozola Ārija. *Latviešu valodas augu nosaukumi.* Rīga: Augsburgas institūts, 2003.
Gerts Oskars, Mauriņš Arturs. *Laikazīmes.* Rīga: Liesma, 1986.
Grauzdiņa Ilma (sast.). *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija.* Rīga: Musica Baltica, 2004.
Greble Vilma (sast.). *Latviešu bērnu folklora.* Rīga: Zinātne, 1973.
Karulis Konstantīns. *Etimoloģijas vārdnīca.* I–II. Rīga: Avots, 1992.
Kraukle Daina. *Latviešu rakstu zīmes.* Rīga: Jumava, 2006.
Kursīte Janīna. *Latviešu folklora mītu spogulī.* Rīga: Zinātne, 1996.
Kursīte Janīna. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā.* Rīga: Zinātne, 1999.
Kursīte Janīna. *Neakadēmiskā latviešu valodas vārdnīca jeb novadu vārdene.* Rīga: Madris, 2007.
Kuzina Anna. *Blaumaņu pavārgrāmata.* Rīga: Madris, 2012.
Ķīse Ieva, Mekša Vita (sast.). *Un es tieši gāju vārdu meklēt. 14 sarunas ar rakstniekiem.* Rīga: LVA, 2012.
Laua Alīse, Veinberga Silvija, Ezeriņa Aija. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca.* I–II. Rīga: Avots, 1996.
Loze Ilze. *Senais dzintars Austrumbaltijā.* Rēzekne: LKCI, 2004.
Mackova Jolanta. *Atraktā debess.* Rīga: Preses nams, 1995.
Madre Ilga. *Krāsošana ar augu krāsvielām.* Rīga: Avots, 1990.
Muktupāvels Valdis. *Latviešu mūzikas instrumentu sistemātika.* Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Mākslas augstskolu asociācija, 1999.
Olupe Edīte. *Latviešu gadskārtu ieražas.* Rīga: Avots, 1992.
Saulīte Zinta (sast.). *Blaumaņu dzimtas līkloči.* [Ērgļu novads]: R. Blaumaņa memoriālais muzejs „Braki", biedrība „Rūdolfa Blaumaņa kultūrvēsturiskais mantojums", 2012.
Saulīte Zinta u. c. (sast.). *Blaumanis mācīja labu vien.* Ērgļi: Ērgļu novada pašvaldības R. Blaumaņa memoriālais muzejs „Braki", 2011.
Siliņš Klāvs. *Latviešu personvārdu vārdnīca.* Rīga: Zinātne, 1990.
Spekke Arnolds. *Senie dzintara ceļi un Austrum-Baltijas ģeografiskā atklāšana.* Stokholma: Zelta Ābele, 1962.
Urtāns Juris u. c. (sast.). *Kalnā bija stalta pils. Latvijas pilskalni un to teikas.* Rīga: Tapals, 2008.
Vecvagars Māris. *Latvijas vēstures antīkie un bizantiskie avoti.* Rīga: FSI, 2007.
Vērdiņš Kārlis. *Mēs. Kopota dzeja.* Rīga: Mansards, 2012.
Viese Saulcerīte. *Naktsvijoles smarža.* Grām.: Sakse Anna. *Pasakas par ziediem.* Rīga: Liesma, 1974.
Ziedonis Imants. *Kurzemīte.* Rīga: Liesma, 1984.
Ziedonis Imants, Ikstena Nora. *Nenoteiktā bija.* Rīga: Dienas Grāmata, 2006.

Uzziņas par attēliem

2., 7., 10., 13., 18., 25., 27., 28., 32., 35., 39., 46., 52., 55.,
58., 59., 60., 66., 68., 69., 70., 71., 75., 81., 82., 85., 86., 91. lpp. E. Brasliņa
6., 14., 17., 26., 37. lpp. R. Briedis
9., 19., 56., 67., 83. lpp. L. Silova
13., 20., 24., 38., 39., 48., 49., 61., 70., 73., 79., 81. lpp. *Stockfresh.com*
14. lpp. A. Prande, Latvju rakstniecība portrejās (1926)
15. lpp. A. W. Hupel, Topographiche Nachrichten von Lief-und Ehstland (1777)
15. lpp. M. Grudule
16. lpp. H. Hasenteter
17., 60. lpp. Latvijas Banka
21., 23., 38., 82. lpp. Latvijas Nacionālā bibliotēka
21. lpp. M. Szala
26., 28., 36. lpp. LU LFMI
28. lpp. Tukuma muzeja krājums, fotogrāfs nezināms, Dzpm838/1p
31. lpp. RTMM 74244, A. Ozoliņa-Krauze
33. lpp. Latvijas Nacionālais kultūras centrs, R. Oliņš
37. lpp. Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs
38. lpp. *Fotoblog.lv*
38. lpp. R. Zariņš
56. lpp. RTMM 92827, J. Riekstiņš
58. lpp. Rīgas Kinostudija
66. lpp. Eiropas Centrālā banka
68. lpp. RTMM 616, fotogrāfs nezināms
76. lpp. RTMM 656644, G. Janaitis
84. lpp. G. Kajons